

ΤΙΤΛΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

«Η διαδικασία σύγκλισης της ελληνικής δημόσιας διοίκησης με τα Ευρωπαϊκά πρότυπα μέσα από τα Προγράμματα Σπουδών της ΕΣΔΔΑ»

Ερευνητική Ομάδα

Σπύρος Μπλαβούκος, Αναπληρωτής Καθηγητής, Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών
(συντονιστής)

Στέλλα Λαδή, Επίκουρη Καθηγήτρια, Πάντειον Πανεπιστήμιο

Δρ. Σαράντης Κουγιού, Ειδικό Επιστημονικό Προσωπικό ΕΚΔΔΑ

Δρ. Μαντώ Λαμπροπούλου, Ειδικό Επιστημονικό Προσωπικό ΕΚΔΔΑ

Αθηνά Σπακουρή, Αναπληρώτρια Διευθύντρια ΕΚΔΔΑ

Αθήνα, Μάρτιος 2019

Περιεχόμενα

1.	ΕΙΣΑΓΩΓΗ	4
2.	ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	7
2.1	Προγράμματα Σπουδών	8
2.2	Παρουσίαση έρευνας αποφοίτων με χρήση ερωτηματολογίου	11
2.3	Συνεντεύξεις	15
3.	ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΣΥΓΚΛΙΣΗ: ΠΙΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗΣ.....	18
4.	ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΕΣΔΔΑ ΚΑΙ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗ	24
5.	Ο ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΤΗΣ ΕΣΔΔΑ ΚΑΙ Ο ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ ΤΟΥΣ.....	27
5.1	Δημιουργία και κατάργηση αυτοτελών Τμημάτων Εξειδίκευσης	30
α.)	Τμήμα Κοινωνικής Κατεύθυνσης	31
β.)	Τμήμα Διεθνών – Ευρωπαϊκών Υποθέσεων	32
5.2	Η εξέλιξη των μαθημάτων, σεμιναρίων και εργαστηρίων Ευρωπαϊκού προσανατολισμού	34
5.3	Η εξέλιξη των τελικών εργασιών σε Ευρωπαϊκές θεματικές	40
5.4	Πρακτική άσκηση / επισκέψεις σε φορείς της ΕΕ.....	44
5.5	Σύνθεση και συζήτηση των ευρημάτων.....	45
6.	ΟΙ ΓΝΩΜΕΣ ΤΩΝ ΑΠΟΦΟΙΤΩΝ ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ	50
6.1	Το Προφίλ των Συμμετεχόντων.....	50
6.2	Παρουσίαση και ανάλυση των απαντήσεων	53
6.3	Σύνθεση και συζήτηση των ευρημάτων.....	62
7.	ΣΥΝΟΨΗ ΥΛΙΚΟΥ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΩΝ	65
8.	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΜΕΛΕΤΗΣ	71
	ΠΗΓΕΣ – ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ	75
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ	78
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι: ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΤΙΚΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ/ΣΕΜΙΝΑΡΙΩΝ/ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΩΝ ΣΤΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΠΟΥΔΩΝ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ .	79
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ : ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΑΠΟΦΟΙΤΩΝ	101
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ : ΛΙΣΤΑ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΩΝ.....	105

Κατάλογος Πινάκων και Διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1. Εξέλιξη του αριθμού των μαθημάτων Ευρωπαϊκού προσανατολισμού	35
Διάγραμμα 2. Ποσοστιαία κατανομή του αριθμού των μαθημάτων / σεμιναρίων / εργαστηρίων Ευρωπαϊκού προσανατολισμού	36
Διάγραμμα 3. Πλήθος μαθημάτων / σεμιναρίων / εργαστηρίων Ευρωπαϊκού προσανατολισμού σε σύνολο μαθημάτων / σεμιναρίων / εργαστηρίων του Προγράμματος Σπουδών	37
Διάγραμμα 4. Μαθήματα / σεμινάρια / εργαστήρια Ευρωπαϊκού προσανατολισμού και σύνολο μαθημάτων / σεμιναρίων / εργαστηρίων του Προγράμματος Σπουδών.....	39
Διάγραμμα 5. Ποσοστιαία κατανομή μαθημάτων / σεμιναρίων / εργαστηρίων σε σύνολο μαθημάτων / σεμιναρίων / εργαστηρίων του Προγράμματος Σπουδών.....	40
Διάγραμμα 6. Πλήθος τελικών εργασιών Ευρωπαϊκής θεματολογίας.....	41
Διάγραμμα 7. Ποσοστό εργασιών Ευρωπαϊκής θεματολογίας ως προς το σύνολο των τελικών εργασιών.....	42
Διάγραμμα 8. Ποσοστό εργασιών Ευρωπαϊκής θεματολογίας και σύνολο τίτλων τελικών εργασιών	43
Διάγραμμα 9. Ποσοστιαία κατανομή του αριθμού των εργασιών Ευρωπαϊκού προσανατολισμού	44
Διάγραμμα 10. Εκπαιδευτικές σειρές συμμετεχόντων στην έρευνα	51
Διάγραμμα 11. Τμήματα εξειδίκευσης συμμετεχόντων στην έρευνα.....	53
Διάγραμμα 12. Ερώτηση 1	54
Διάγραμμα 13. Ερώτηση 2	55
Διάγραμμα 14. Ερώτηση 3	56
Διάγραμμα 15. Ερώτηση 4	57
Διάγραμμα 16. Ερώτηση 5	58
Διάγραμμα 17. Ερώτηση 6	59
Διάγραμμα 18. Ερώτηση 7	60
Διάγραμμα 19. Ερώτηση 8	61

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η συμμετοχή της Ελλάδας στη διαδικασία της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης έχει επιβάλει την αναδιάταξη των εγχώριων δομών και θεσμικών πλαισίων παραγωγής και υλοποίησης δημόσιας πολιτικής, ασκώντας έντονες πιέσεις προσαρμογής τόσο στο περιεχόμενο όσο και στον τρόπο αυτόν καθ' αυτόν παραγωγής πολιτικής. Η δημόσια διοίκηση έρχεται σε καθημερινή διάδραση με το Ευρωπαϊκό επίπεδο παραγωγής πολιτικής, συμμετέχοντας στη διαδικασία διαμόρφωσης αλλά και καλούμενη να εφαρμόσει τις εν λόγω πολιτικές. Για την όσο το δυνατόν πιο επιτυχημένη ανταπόκριση στις μείζονες προκλήσεις που συνεπάγεται η συμμετοχή της χώρας στην ενοποιητική διαδικασία απαιτείται, πέραν των υπολοίπων δομικών αλλαγών, και μια διαρκής και στοχευμένη εκπαίδευση του ανθρώπινου δυναμικού της δημόσιας διοίκησης. Στην κατεύθυνση αυτή συμβάλλει η Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης (ΕΣΔΔΑ) μέσω των προγραμμάτων σπουδών που προετοιμάζουν την ανώτερη δημοσιοϋπαλληλία της χώρας για τις απαιτήσεις των θέσεων και τα καθήκοντα που θα κληθούν να αναλάβουν.

Η παρούσα μελέτη, η οποία έχει εκπονηθεί στο πλαίσιο του 12^{ου} Χρηματοδοτικού πρωτοκόλλου του Εθνικού Κέντρου Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης (ΕΚΔΔΑ) και της ΑΔΕΔΥ – Κοινωνικού Πολύκεντρου, στοχεύει στην αποτύπωση του Ευρωπαϊκού προσανατολισμού του Προγράμματος Σπουδών της Σχολής διαχρονικά, καταγράφοντας και αναλύοντας το βαθμό που η εκπαίδευση των επιτελικών στελεχών της ελληνικής δημόσιας διοίκησης εντός της ΕΣΔΔΑ συμβάλλει στην εξοικείωση των στελεχών αυτών με τις Ευρωπαϊκές δομές και τρόπους παραγωγής και άσκησης δημόσιας πολιτικής. Η εκπαίδευση αυτή έχει, προφανώς, πολλαπλασιαστικό χαρακτήρα για τη δημόσια διοίκηση, δεδομένου ότι τα στελέχη διαχέουν τις σχετικές γνώσεις που αποκτούν εντός της Σχολής στην ευρύτερη Δημόσια Διοίκηση, συμβάλλοντας με τη σειρά τους στην εξοικείωση του συνόλου των δημοσίων υπαλλήλων με θέματα που άπτονται της παραγωγής και διαχείρισης της δημόσιας πολιτικής σε Ευρωπαϊκό επίπεδο.

Το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα και η χρησιμότητα της εν λόγω μελέτης είναι διπλή: πρώτον, η διαχρονική καταγραφή των τμημάτων των Προγραμμάτων

Σπουδών που λειτουργούν προς την κατεύθυνση αυτή θα δημιουργήσει μια βάση αναφοράς και θα απεικονίσει για πρώτη φορά το μέγεθος και την έκταση της σχετικής προσπάθειας εκπαίδευσης από τη Σχολή. Στη βάση της καταγραφής αυτής εξάγονται χρήσιμα συμπεράσματα για την ύπαρξη ή όχι τάσεων εμπλουτισμού και ενίσχυσης της παρεχόμενης εκπαίδευσης και επιχειρείται η σύνδεση και ερμηνεία των τάσεων αυτών με την ευρύτερη ποιότητα και βάθος των σχέσεων της χώρας μας με το Ευρωπαϊκό οικοδόμημα. Προς την κατεύθυνση αυτή, συμπληρωματικό υλικό, πέραν της αποτύπωσης του σχετικού ρόλου-περιεχομένου των Προγραμμάτων, αντλείται από μια σειρά συνεντεύξεων που έγιναν από την ερευνητική ομάδα με διατελέσαντες Γενικούς Γραμματείς / Προέδρους του ΕΚΔΔΑ, Διευθυντές της ΕΣΔΔΑ, μέλη του Διοικητικού και Επιστημονικού Συμβουλίου του ΕΚΔΔΑ, Υπεύθυνους Σπουδών και Έρευνας και εξωτερικούς εμπειρογνώμονες / συνεργάτες της ΕΣΔΔΑ κατά τη διαδικασία σχεδιασμού των προγραμμάτων σπουδών. Δεύτερον, από τη μελέτη θα προκύψει προστιθέμενη αξία ως προς την αποτελεσματικότητα της εκπαίδευσης αυτής. Δηλαδή, βασικό μέλημα της Σχολής και της στοχοθεσίας της δεν (οφείλει να) είναι η αριθμητική και ποσοτική μονάχα αναβάθμιση του συγκεκριμένου μέρους των Προγραμμάτων Σπουδών αλλά και η ποιοτική του αξιολόγηση ως προς το αν όντως επιτυγχάνεται μέσω των διδαχθέντων μαθημάτων η εξοικείωση των μελλοντικών επιτελικών στελεχών της Δημόσιας Διοίκησης με το Ευρωπαϊκό γίγνεσθαι. Για το δεύτερο αυτό επιδιωκόμενο αποτέλεσμα, η ερευνητική ομάδα απευθύνθηκε στους αποφοίτους της Σχολής, ζητώντας τους να αξιολογήσουν το σχετικό τμήμα της εκπαίδευσης που έλαβαν.

Η μελέτη αρθρώνεται σε οκτώ διακριτά μέρη. Μετά την εισαγωγή, στη δεύτερη ενότητα επεξηγείται ο ερευνητικός σχεδιασμός και η ακολουθούμενη μεθοδολογία. Η τρίτη ενότητα σταχυολογεί από την ευρύτερη βιβλιογραφία τα βασικά και πιο σχετικά ευρήματα περί μηχανισμών μεταφοράς και διάχυσης ιδεών και πιέσεων προσαρμογής, δεδομένου ότι ο σχεδιασμός του Προγράμματος Σπουδών της ΕΣΔΔΑ δεν λαμβάνει χώρα σε κενό αλλά επηρεάζεται από ευρύτερες κοινωνικές δυναμικές και διεργασίες. Η τέταρτη ενότητα παρέχει το αναγκαίο υπόβαθρο για την ίδρυση και λειτουργία της Σχολής, διατρέχοντας την περιορισμένη σχετική βιβλιογραφία. Η πέμπτη ενότητα εστιάζει στο σχεδιασμό των

Προγραμμάτων Σπουδών της Σχολής και καταγράφει τα ευρήματα από τη μελέτη τους, ενώ η έκτη αναλύει τα ευρήματα από την έρευνα που έγινε στους απόφοιτους της Σχολής. Η έβδομη ενότητα παρουσιάζει εν συντομία τα αποτελέσματα των ημιδομημένων συνεντεύξεων. Τέλος, η μελέτη ολοκληρώνεται με μια σύνοψη των ευρημάτων και τη διατύπωση ορισμένων βασικών προτάσεων πολιτικής για το μελλοντικό σχεδιασμό του Προγράμματος Σπουδών και ιδιαίτερα του Ευρωπαϊκού προσανατολισμού του.

Η μελέτη συντάχθηκε από ερευνητική ομάδα αποτελούμενη από τον Αναπληρωτή Καθηγητή του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών, Σπύρο Μπλαβούκο, που διετέλεσε και συντονιστής της ομάδας, την Επίκουρη Καθηγήτρια του Παντείου Πανεπιστημίου, Στέλλα Λαδή, τον Δρ. Σαράντη Κουγιού, Ειδικό Επιστημονικό Προσωπικό του ΕΚΔΔΑ, τη Δρ. Μαντώ Λαμπροπούλου, Ειδικό Επιστημονικό Προσωπικό του ΕΚΔΔΑ, και την κα Αθηνά Σπακουρή, Αναπληρώτρια Διευθύντρια της ΕΣΔΔΑ. Κάθε μέλος της ομάδας είχε διακριτό ρόλο στη συλλογή, καταγραφή και ανάλυση του σχετικού υλικού όπως επίσης και στη συγγραφή του τελικού κειμένου. Στην ομάδα συμμετείχε ως αξιολογητής ο Αναπληρωτής Καθηγητής του Παντείου Πανεπιστημίου Αργύρης Πασσάς.

Στο πλαίσιο της συλλογικής προσπάθειας που έγινε, η ερευνητική ομάδα θα ήθελε να εκφράσει τις ευχαριστίες της στην Πρόεδρο του ΕΚΔΔΑ, κα Ιφιγένεια Καμτσίδου, και τη Διευθύντρια της ΕΣΔΔΑ, κα Ξανθίππη Δημητρούλια, για τη στήριξή τους κατά τη διάρκεια εκπόνησης της μελέτης, τους πρώην Γενικούς Γραμματείς / Προέδρους του ΕΚΔΔΑ, Διευθυντές της ΕΣΔΔΑ, μέλη του Διοικητικού και Επιστημονικού Συμβουλίου και Υπεύθυνους Σπουδών και Έρευνας, οι οποίοι διέθεσαν απλόχερα το χρόνο τους για μια σε βάθος συζήτηση περί του σχεδιασμού και περιεχομένου των Προγραμμάτων Σπουδών, το Διοικητικό Συμβούλιο του Συλλόγου Αποφοίτων της Σχολής (ΕΝΑΠ) για τη βοήθεια του στην διεξαγωγή της έρευνας και όλους τους αποφοίτους που συμμετείχαν σε αυτήν. Ευχαριστίες οφείλονται επίσης στον Καθηγητή κ. Αργύρη Πασσά, ο οποίος συνεισέφερε ως αξιολογητής στην παρούσα μελέτη, παρέχοντας κατευθύνσεις και επιστημονική και πρακτική συνδρομή στο έργο της ομάδας καθ' όλη τη διάρκεια της μελέτης.

2. ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Με βάση τη στοχοθεσία της μελέτης, διαμορφώθηκε μια ερευνητική στρατηγική με δύο βασικούς άξονες, οι οποίοι εξελίχθηκαν σε τρία διακριτά στάδια. Οι δύο άξονες αυτοί είναι από τη μία μεριά η καταγραφή του περιεχομένου Ευρωπαϊκού προσανατολισμού εντός των Προγραμμάτων Σπουδών της Σχολής διαχρονικά και ο τρόπος διαμόρφωσής τους και από την άλλη, η ποσοτική και ποιοτική αξιολόγηση του περιεχομένου αυτού από τους αποφοίτους της Σχολής. Μια επιμέρους ερευνητική πτυχή που ως τρίτη διάσταση διατρέχει και τροφοδοτεί και τους δύο παραπάνω άξονες είναι η καταγραφή επί των θεμάτων αυτών των απόψεων ανθρώπων με άμεση εμπλοκή στη διοίκηση της Σχολής από την αρχή λειτουργίας της, οι οποίοι μπορούν να παραθέσουν την προσωπική τους εμπειρία και αξιολόγηση του εν λόγω προσανατολισμού, καλύπτοντας κενά και συμπληρώνοντας το υπόλοιπο ερευνητικό υλικό.

Χρονικά, η μελέτη εξελίχθηκε σε διάστημα έξι μηνών, με παράλληλη διερεύνηση και ανάληψη ερευνητικής δράσης και στους δύο προαναφερθέντες άξονες. Στο πρώτο στάδιο, η ερευνητική ομάδα περισυνέλεξε ό,τι σχετικό με τη λειτουργία της Σχολής βιβλιογραφικό υλικό υπάρχει, εν αναμονή και της ολοκλήρωσης ψηφιοποίησης των Προγραμμάτων Σπουδών της Σχολής. Τα αποτελέσματα της βιβλιογραφικής έρευνας είναι πενιχρά. Η ισχνή βιβλιογραφική βάση της μελέτης περιλαμβάνει έναν πολύ μικρό αριθμό μελετών εστιασμένων αποκλειστικά στη Σχολή (Παπούλιας et al. 2002, 2005; Πασσάς και Τσέκος 2004; Σωτηρόπουλος 1999, Μακρυδημήτρης 1996), γεγονός που από μόνο του αναδεικνύει ένα ερευνητικό κενό και ένα έλλειμμα γνώσης ως προς το *modus operandi* της Σχολής. Η ολοκλήρωση της ψηφιοποίησης των Προγραμμάτων επέτρεψε τη μετάβαση στο δεύτερο στάδιο, όπου και εκκίνησε η καταγραφή των σχετικών πληροφοριών που ήταν δυνατόν να αντληθούν από κάθε Πρόγραμμα. Παράλληλα, η ερευνητική ομάδα προχώρησε στη διαμόρφωση και αποστολή του ερωτηματολογίου προς τους απόφοιτους της Σχολής και οργάνωσε τη σειρά των

συνεντεύξεων που πρόσθεσαν επιπλέον υλικό. Το τρίτο στάδιο αφορούσε τη σύνθεση των ευρημάτων και την παραγωγή του τελικού κειμένου της μελέτης.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η μελέτη στηρίζεται, πέραν της περιορισμένης σχετικής βιβλιογραφίας, σε τρεις πρωτογενείς πηγές δεδομένων και πληροφοριών, δηλαδή στα Προγράμματα Σπουδών από την ίδρυση της Σχολής μέχρι το 2018 (Σειρά Α΄ έως ΚΕ΄), στα ερωτηματολόγια που συμπλήρωσαν οι απόφοιτοι της Σχολής και σε συνεντεύξεις με πρόσωπα που έχουν ίδια πείρα και εικόνα της λειτουργίας της Σχολής και του τρόπου διαμόρφωσης των εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Στις επόμενες υποενότητες του δεύτερου κεφαλαίου, θα παρουσιαστούν περισσότερες λεπτομέρειες για καθεμία από τις τρεις αυτές πρωτογενείς πηγές. Η ανάλυση των ευρημάτων από τις πηγές αυτές, ωστόσο, θα ακολουθήσει στα κεφάλαια πέντε, έξι και εφτά.

2.1 Προγράμματα Σπουδών

Η καταγραφή του περιεχομένου των Προγραμμάτων Σπουδών για το σύνολο των εκπαιδευτικών σειρών της ΕΣΔΔΑ αποτέλεσε τη βασική (θεσμική) εισροή ως προς τα εμπειρικά δεδομένα της μελέτης. Η διαδικασία συνάντησε σημαντικά πρακτικά εμπόδια. Κύριο πρόβλημα ήταν η μη-ύπαρξη, συγκεντρωτικά και σε ενιαία μορφή, των Προγραμμάτων της Σχολής, καθώς δεν τηρούνταν σχετικό αρχείο με τα πλήρη κείμενα. Με βάση αυτόν τον περιορισμό, τα μέλη της ομάδας έργου συγκέντρωσαν πρώτα τα υφιστάμενα προγράμματα από το γραφείο της Διευθύντριας της ΕΣΔΔΑ, το Τμήμα Συντονισμού Εκπαιδευτικού Έργου της ΕΣΔΔΑ και το φυσικό αρχείο της Σχολής. Εν συνεχεία, και με τη συνδρομή του Τμήματος Διοικητικής και Εκπαιδευτικής Υποστήριξης της ΕΣΔΔΑ¹, αναζήτησαν τα υπολειπόμενα προγράμματα στα Πρακτικά των συνεδριάσεων του Διοικητικού Συμβουλίου του ΕΚΔΔΑ, ανά τόμο, για τις χρονολογίες που δεν καλύπτονταν από το υφιστάμενο υλικό.

¹ Ευχαριστίες οφείλονται στον προϊστάμενο του Τμήματος Χ. Σταυράκογλου για τη συνδρομή του στην αναζήτηση και τον εντοπισμό των Προγραμμάτων Σπουδών προηγούμενων ετών.

Ο εντοπισμός των Προγραμμάτων Σπουδών σε αυτήν τη φάση συνάντησε δυσκολίες, λόγω αφενός της έλλειψης οργανωμένης καταγραφής και αφετέρου της ενσωμάτωσής τους σε διαφορετικά σημεία (φυσικά και χρονικά) των πρακτικών. Για παράδειγμα, συχνά τα Προγράμματα Σπουδών δεν εγκρίνονταν συνολικά, αλλά τμηματικά, καθιστώντας δύσκολο τον εντοπισμό και ενοποίησή τους από τα μέλη της ομάδας έργου. Η διαδικασία της συγκέντρωσης των Προγραμμάτων απαιτήσε αρκετό χρόνο, περίπου 1 μήνα. Αυτά τα Προγράμματα αποτέλεσαν περίπου το ένα τρίτο (1/3) του συνολικού υλικού και εν γένει καλύφθηκε το σύνολο των σειρών. Μόνο επιμέρους τμήματα Προγραμμάτων δεν κατέστη δυνατό να βρεθούν, σε μεμονωμένες περιπτώσεις, εν προκειμένω η Κοινή Φάση Σπουδών της ΙΒ' εκπαιδευτικής σειράς και η Ειδική Φάση Σπουδών της ΣΤ' εκπαιδευτικής σειράς.

Μετά την ολοκλήρωση του εντοπισμού και τη συγκέντρωση του συνόλου των κειμένων των Προγραμμάτων Σπουδών της ΕΣΔΔΑ σε έντυπη μορφή, από το αρχείο της Σχολής και τα πρακτικά των συνεδριάσεων του ΔΣ του ΕΚΔΔΑ, απαιτήθηκε η ψηφιοποίηση και οργάνωση του υλικού. Τα αποσπάσματα από τους τόμους φωτοτυπήθηκαν και μαζί με το φυσικό αρχείο δόθηκαν για μετατροπή σε ηλεκτρονική μορφή. Εν συνεχεία, τα Προγράμματα συγκεντρώθηκαν και κατηγοριοποιήθηκαν σε ένα ενιαίο ηλεκτρονικό αρχείο και κατανεμήθηκαν στα μέλη της ομάδας έργου, προκειμένου να εκκινήσει η ανάλυση και επεξεργασία τους.

Σημαντικές δυσκολίες συνάντησε το έργο επίσης ως προς άλλα στοιχεία των προγραμμάτων εκπαίδευσης τα οποία διερευνήθηκαν στο πλαίσιο της παρούσης μελέτης. Συγκεκριμένα, ελλείψεις παρατηρήθηκαν σε επίπεδο καταγραφής των τελικών εργασιών των σπουδαστών/στριών, ιδίως για τις πρώτες εκπαιδευτικές σειρές. Στο φυσικό αρχείο της Σχολής και στην ιστοσελίδα του ΕΚΔΔΑ δεν υπήρχαν συγκεντρωτικά δεδομένα για τον αριθμό και τους τίτλους των τελικών εργασιών. Ως εκ τούτου, τα στοιχεία που παρουσιάζονται στη συνέχεια της μελέτης αφορούν τη διαθέσιμη πληροφορία, δεδομένου ότι αυτή δεν μπορούσε να αναζητηθεί από άλλη πηγή (όπως τα Προγράμματα Σπουδών από τα Πρακτικά των Συνεδριάσεων του ΔΣ του ΕΚΔΔΑ).

Χρονικά, η μελέτη καλύπτει τα Προγράμματα Σπουδών της ΕΣΔΔΑ από την πρώτη (Α') έως την τρέχουσα (ΚΕ') εκπαιδευτική σειρά. Η καταγραφή των Προγραμμάτων και η διερεύνηση του βαθμού προσανατολισμού τους σε Ευρωπαϊκές πολιτικές και υποθέσεις στηρίχθηκε και οργανώθηκε βάσει τεσσάρων διακριτών ερευνητικών κριτηρίων, τα οποία περιλαμβάνουν:

1. Τον αριθμό των Τμημάτων εξειδίκευσης με προσανατολισμό στις Ευρωπαϊκές πολιτικές και υποθέσεις (κριτήριο 1). Το εν λόγω κριτήριο πρακτικά αντανakλά την ύπαρξη ή μη αυτοτελούς τμήματος Ευρωπαϊκού / Κοινοτικού προσανατολισμού και τη δημιουργία / κατάργηση των εν λόγω τμημάτων καθ' όλη τη διάρκεια λειτουργίας της ΕΣΔΔΑ.
2. Το πλήθος των μαθημάτων, εργαστηρίων και σεμιναρίων² Ευρωπαϊκού προσανατολισμού που περιλαμβάνονταν στα προγράμματα σπουδών και τη σχετική βαρύτητα αυτών στο σύνολο των προγραμμάτων (κριτήριο 2). Κρίσιμο ζήτημα αποτέλεσε σε αυτό το κριτήριο η ανομοιογένεια όσον αφορά τους τίτλους των εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων μεταξύ διαφορετικών εκπαιδευτικών σειρών. Αυτά τα στοιχεία, παρόλο που μεταξύ των εκπαιδευτικών σειρών εμφανίζονται με διαφορετικούς όρους, στην πράξη αντιστοιχούν στο γενικό περιεχόμενο που έχουν τα μαθήματα, ως βασικές ενότητες του προγράμματος σπουδών. Ως εκ τούτου, στην παρούσα μελέτη, οι εν λόγω κατηγορίες, οι οποίες εντός των Προγραμμάτων διακρίνονται σε «μαθήματα», «σεμινάρια» και «εργαστήρια» έχουν υπαχθεί σε ενιαίο πλαίσιο (ως μια μεταβλητή).
3. Τους τίτλους των τελικών εργασιών των σπουδαστών/στριών της Σχολής που καλύπτουν Ευρωπαϊκή θεματολογία (κριτήριο 3). Αυτό το κριτήριο αντανakλά τη βαρύτητα των Ευρωπαϊκών πολιτικών και ζητημάτων στο τελευταίο στάδιο της εκπαιδευτικής διαδικασίας, απομονώνοντας τις θεματικές Ευρωπαϊκού ενδιαφέροντος από το σύνολο των εκπονηθεισών εργασιών και αποτιμώντας την εξέλιξη και τη σχετική τους βαρύτητα.

² Η διάκριση των τριών κατηγοριών δεν είναι σαφής στα προγράμματα σπουδών της ΕΣΔΔΑ, καθώς οι τρεις όροι συχνά χρησιμοποιούνται αδιακρίτως, αντιστοιχώντας πρακτικά σε συναφείς δραστηριότητες. Επομένως, στο πλαίσιο της παρούσης μελέτης (και χάριν ομοιογένειας) προσεγγίζονται ως ένα ενιαίο σύνολο. Επίσης, δεν γίνεται διάκριση των περιόδων / φάσεων του Προγράμματος Σπουδών στα οποία υπάγονται.

4. Την πραγματοποίηση πρακτικής άσκησης ή / και εκπαιδευτικών επισκέψεων σε φορείς και θεσμούς της ΕΕ (κριτήριο 4). Το τελευταίο κριτήριο αφορά τη διάσταση της εξωστρέφειας όσον αφορά τον Ευρωπαϊκό προσανατολισμό του προγράμματος σπουδών και πρακτικά αποτιμάται βάσει της πραγματοποίησης (ή μη) επισκέψεων σε φορείς και θεσμούς της ΕΕ, στο εσωτερικό και εξωτερικό κατά τη διάρκεια της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

Η διαδικασία της επεξεργασίας διήρκησε περίπου τρεις εβδομάδες και βασίστηκε σε ένα ενιαίο πρότυπο καταγραφής, το οποίο υπάρχει στο Παράρτημα Ι. Στη διάρκεια αυτής της περιόδου, χρειάστηκαν συχνές αναπροσαρμογές και διορθώσεις των κριτηρίων, λόγω της παρατηρούμενης (υψηλής) ανομοιογένειας του υλικού των Προγραμμάτων Σπουδών. Επιμέρους αναθεωρήσεις έγιναν επίσης όσον αφορά ποιοτικές παραμέτρους της καταγραφής, κυρίως σε ζητήματα ορισμού της συνάφειας (ή μη) του περιεχομένου των μαθημάτων με θεματικές Ευρωπαϊκού ενδιαφέροντος. Τέλος, έχοντας καταλήξει στα κοινά κριτήρια και αφού ενοποιήθηκαν τα αναλυτικά στοιχεία, καταρτίστηκε ένας συνολικός Πίνακας με τα κριτήρια προσδιορισμού των Προγραμμάτων Σπουδών και εξάχθηκαν οι γενικές τάσεις. Οι τελευταίες, συγκροτούν τη βάση της ανάλυσης ως προς την παράμετρο του σχεδιασμού και της διαμόρφωσης των Προγραμμάτων Σπουδών και παράλληλα αποτέλεσαν εισροή στη διαδικασία των συνεντεύξεων και θα συζητηθούν διεξοδικά στο πέμπτο κεφάλαιο της παρούσας μελέτης (βλ. Παράρτημα Ι για τη συνολική παρουσίαση των σχετικών ευρημάτων).

Συνοπτικά, αυτή η καταγραφή επιχειρεί να αποδώσει την αντίληψη και τη φιλοσοφία των Προγραμμάτων Σπουδών υπό μια «εκ των άνω» (top-down) οπτική, δηλαδή βάσει των προθέσεων και των κανονιστικών προδιαγραφών που τέθηκαν στη φάση του σχεδιασμού των προγραμμάτων.

2.2 Παρουσίαση έρευνας αποφοίτων με χρήση ερωτηματολογίου

Προκειμένου να διερευνηθούν οι απόψεις των επιτελικών στελεχών της Δημόσιας Διοίκησης, που αποφοίτησαν από την ΕΣΔΔΑ, σχετικά με τον Ευρωπαϊκό

προσανατολισμό του Προγράμματος Σπουδών, κρίθηκε σκόπιμο να διεξαχθεί μία έρευνα (survey) μεταξύ των αποφοίτων. Η έρευνα στηρίχθηκε σε ένα ηλεκτρονικό ερωτηματολόγιο (βλ. Παράρτημα II για την ολοκληρωμένη εκδοχή του ερωτηματολογίου). Το ερωτηματολόγιο «ανέβηκε» σε μια ηλεκτρονική πλατφόρμα που επέτρεπε την παρακολούθηση της προόδου συμπλήρωσης (αριθμός ερωτηματολογίων) και την άμεση εξαγωγή –μη επεξεργασμένων (raw data)-στοιχείων προς περαιτέρω ανάλυση. Ο σύνδεσμος για τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου απεστάλη μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου από την Ένωση Αποφοίτων ΕΣΔΔ/ΕΣΤΑ/ΕΣΔΔΑ (ΕΝΑΠ). Η ΕΝΑΠ ενημερώνει τακτικά ένα μεγάλο μέρος των αποφοίτων και ελλείπει επίσημου και ενημερωμένου μητρώου αποφοίτων στην ΕΣΔΔΑ/ΕΚΔΔΑ, η ενημέρωση των μελών της υπήρξε σημαντική για τη διεξαγωγή της εν λόγω έρευνας. Το ερωτηματολόγιο συνοδεύονταν από κείμενο με πληροφορίες για την έρευνα και τη στοχοθεσία της. Μετά την παρέλευση περίπου εικοσαημέρου, εστάλη υπενθύμιση προς τους αποφοίτους για τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου. Το ερωτηματολόγιο παρέμεινε ανοικτό για συμπλήρωση επί 5 εβδομάδες κατά τους μήνες Ιανουάριο και Φεβρουάριο 2019 και, εν τέλει, συμπληρώθηκε από 203 αποφοίτους, συμμετοχή η οποία κρίνεται αρκούντως ικανοποιητική.

Το ερωτηματολόγιο συμπληρώνονταν ανώνυμα και αποτελούνταν από οκτώ «κλειστού» τύπου ερωτήσεις και μια ερώτηση όπου οι συμμετέχοντες μπορούσαν να αναδείξουν σχετικά θέματα που δεν καλύπτονταν επαρκώς. Αρχικά, ζητούσε την εκπαιδευτική σειρά του αποφοίτου ΕΣΔΔΑ και το τμήμα εξειδίκευσής του και, εν συνεχεία, τη συνάφεια της τωρινής ή παρελθούσας θέσης του ερωτώμενου με Ευρωπαϊκά θέματα. Προφανής σκοπός ήταν να διερευνηθεί αν ο απόφοιτος έχει κατά τη διάρκεια της υπηρεσίας του εμπλακεί σε χειρισμό σχετικών ζητημάτων. Θετική απάντηση στο ερώτημα αυτό, καθιστά μεγαλύτερης βαρύτητας τις υπόλοιπες απαντήσεις σε σχέση με την επάρκεια ή όχι των γνώσεων και δεξιοτήτων Ευρωπαϊκού προσανατολισμού που απέκτησε κατά τη φοίτηση του στην ΕΣΔΔΑ.

Παρουσιάζοντας συνοπτικά το ερωτηματολόγιο, η πρώτη ερώτηση ζητά την εκτίμηση του/της αποφοίτου για τον αριθμό μαθημάτων/εργαστηρίων/σεμιναρίων Ευρωπαϊκού προσανατολισμού σε σχέση με το πρόγραμμα σπουδών. Η ερώτηση

αυτή αποσκοπούσε στην καταγραφή της προσωπικής εκτίμησης των συμμετεχόντων σχετικά με το κατά πόσο η ΕΣΔΔΑ δίνει τη δέουσα σημασία σε μαθήματα, εργαστήρια και σεμινάρια Ευρωπαϊκού προσανατολισμού. Τα ευρήματα της ερώτησης αυτής συμπληρώνουν τα αντίστοιχα της προηγούμενης ενότητας σχετικά με το ποσοστό αριθμού μαθημάτων/εργαστηρίων/σεμιναρίων Ευρωπαϊκού προσανατολισμού σε σχέση με το Πρόγραμμα Σπουδών διαχρονικά. Στην ερώτηση αυτή είναι ενδιαφέρον να διαπιστωθεί αν οι απόψεις και η αίσθηση των σπουδαστών της Σχολής συμπίπτουν με τις καταγραφείσες τιμές.

Η δεύτερη ερώτηση διερευνά το αν και κατά πόσο η πρακτική άσκηση στο εξωτερικό ή οι εκπαιδευτικές επισκέψεις σε φορείς της ΕΕ ήταν χρήσιμες για την εξοικείωση των αποφοίτων με τις διαδικασίες παραγωγής και υλοποίησης πολιτικών της ΕΕ. Οι δυνητικές απαντήσεις περιλαμβάνουν τη δυνατότητα επιλογής ότι τέτοιου είδους εκπαιδευτικές επισκέψεις δεν έγιναν ή δεν προβλέπονταν. Η λογική που διέπει τη συγκεκριμένη ερώτηση είναι ότι μία εκπαιδευτική επίσκεψη σε θεσμούς της ΕΕ ή σε υπηρεσίες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, αποτελεί μία πολύ καλή ευκαιρία για γνωριμία με τον τρόπο που λειτουργεί η ΕΕ και για την κατανόηση του τρόπου με τον οποίο η εθνική δημόσια διοίκηση εμπλέκεται στη διαδικασία παραγωγής και υλοποίησης πολιτικών. Επίσης, οι σπουδαστές έρχονται σε άμεση επαφή με το περιβάλλον και την κουλτούρα των Ευρωπαϊκών οργάνων όπου διαμορφώνονται οι δημόσιες πολιτικές τις οποίες καλείται να εφαρμόσει η δημόσια διοίκηση.

Η τρίτη ερώτηση συγκεντρώνει στοιχεία σχετικά με το αν οι συμμετέχοντες στην έρευνα απόφοιτοι έχουν εργαστεί σε φορείς/όργανα της ΕΕ, ως εθνικοί εμπειρογνώμονες, αν έχουν κάνει πρακτική άσκηση (stage) και αν εκτιμούν ότι οι γνώσεις που έλαβαν από την ΕΣΔΔΑ ήταν επαρκείς για την ανταπόκριση τους στα σχετικά καθήκοντα. Παρομοίως με την πρώτη ερώτηση, απόφοιτοι που απάντησαν θετικά ότι έχουν εργασιακή εμπειρία σε θεσμούς και όργανα της ΕΕ μπορούν να δώσουν πιο ολοκληρωμένη απάντηση σχετικά με την επάρκεια της εκπαίδευσης τους στην ΕΣΔΔΑ σε σχέση με Ευρωπαϊκά θέματα και να συμβάλλουν περισσότερο στην ποιοτική αποτίμησή του Προγράμματος Σπουδών που παρακολούθησαν αναφορικά με τον Ευρωπαϊκό του προσανατολισμό.

Η τέταρτη ερώτηση εστιάζει στο αν κατά τη διάρκεια της σταδιοδρομίας τους στην ελληνική δημόσια διοίκηση οι απόφοιτοι έχουν συμμετάσχει σε ομάδες εργασίας ή άλλες επιτροπές σε επίπεδο ΕΕ και αν οι γνώσεις που έλαβαν από την ΕΣΔΔΑ ήταν επαρκείς για την ανταπόκριση τους στα σχετικά καθήκοντα. Σκοπός της ερώτησης ήταν να εντοπιστούν οι απόφοιτοι που από τις θέσεις τους στην ελληνική δημόσια διοίκηση έχουν εργαστεί πάνω σε Ευρωπαϊκά θέματα, εκπροσωπώντας τις Υπηρεσίες τους σε Ευρωπαϊκό επίπεδο στη διαμόρφωση και την υλοποίηση πολιτικών. Με την ίδια λογική όπως και η παραπάνω ερώτηση, η ποιοτική αποτίμησή του προγράμματος σπουδών από τους/τις αποφοίτους που έχουν σχετική εμπειρία έχει ιδιαίτερη χρησιμότητα.

Η πέμπτη ερώτηση εξετάζει αν κατά τη διάρκεια των σπουδών τους οι απόφοιτοι διδάχθηκαν για συστήματα άλλων κρατών-μελών ή αν ήρθαν σε επαφή με εκπροσώπους της δημόσιας διοίκησής άλλων κρατών-μελών, καθώς και αν οι σχετικές γνώσεις που αποκόμισαν τους βοήθησαν στην άσκηση των καθηκόντων τους και σε ποιο βαθμό. Η λογική που διέπει την ερώτηση αυτή είναι η διερεύνηση ήπιων μηχανισμών διάχυσης καλύτερων διοικητικών πρακτικών και στο αν και κατά πόσο οι σπουδαστές εκτίθενται σε τέτοιου είδους μηχανισμούς κατά τη διάρκεια των σπουδών τους. Η επαφή με άλλα διοικητικά συστήματα και εθνικές πολιτικές κάνει δυνατή τη γνωριμία με καλές πρακτικές σε επίπεδο κρατών-μελών και εισάγει τη διάσταση της Συγκριτικής Πολιτικής Ανάλυσης στο Πρόγραμμα Σπουδών.

Η έκτη ερώτηση παραθέτει μία σειρά αρχών και ζητάει από τους ερωτηθέντες να απαντήσουν στο αν οι αρχές αυτές συζητήθηκαν στο πλαίσιο των σπουδών τους στην ΕΣΔΔΑ. Οι απόφοιτοι μπορούσαν να επιλέξουν περισσότερες από μία από τις παρακάτω απαντήσεις: αφοσίωση στην ΕΕ και στους πολίτες της, ακεραιότητα, αντικειμενικότητα, σεβασμός προς τους συναδέλφους και τους πολίτες, διαφάνεια, «καμία από τις παραπάνω», ή άλλη που θα μπορούσαν να αναφέρουν γράφοντας σε σχετικό πεδίο. Η ερώτηση αυτή διερευνούσε το βάθος επαφής με τις αρχές της ΕΕ μέσα από το πρόγραμμα σπουδών της ΕΣΔΔΑ και του βαθμού στον οποίο οι σπουδαστές και οι μετέπειτα απόφοιτοι έγιναν κοινωνοί τους και τις μετέφεραν δυνητικά στην ελληνική δημόσια διοίκηση.

Η έβδομη ερώτηση ζητάει από τους αποφοίτους να προβούν σε μια αξιολόγηση του κατά πόσο η εκπαίδευση στην ΕΣΔΔΑ τους εξοικείωσε με τις διαδικασίες παραγωγής κα εφαρμογής πολιτικών της ΕΕ. Η ερώτηση αυτή δεν αφορά τον αριθμό και την ποσότητα των μαθημάτων/ εργαστηρίων/ σεμιναρίων, αλλά κυρίως την ποιότητά τους και το αν η παρακολούθησή τους συνέβαλλε στην εξοικείωση με τις διαδικασίες σχεδιασμού, παραγωγής και εφαρμογής πολιτικών της ΕΕ σε Ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο.

Η όγδοη ερώτηση είναι μια γενικότερη ερώτηση αποτίμησης του ρόλου της ΕΣΔΔΑ στον εκσυγχρονισμό της δημόσιας διοίκησης, ενώ, τέλος, το ερωτηματολόγιο ολοκληρώνεται με ένα πεδίο όπου οι απόφοιτοι μπορούν να συμπληρώσουν οποιοδήποτε σχόλιο θεωρούν σχετικό με τον Ευρωπαϊκό προσανατολισμό και τη συμβολή της παρεχόμενης εκπαίδευσης από την ΕΣΔΔΑ στην εξοικείωση τους με τις διαδικασίες παραγωγής και υλοποίησης πολιτικών της ΕΕ. Το πεδίο αυτό επιτρέπει την άντληση σχετικών πληροφοριών που τυχόν διέφυγαν των προηγούμενων ερωτήσεων «κλειστού» τύπου.

2.3 Συνεντεύξεις

Οι συνεντεύξεις αποτελούν βασική πηγή πρωτογενούς υλικού στην Πολιτική Επιστήμη και όχι μόνο, συμβάλλοντας στη συλλογή πληροφοριών από ανθρώπους που έχουν προνομιακή πληροφόρηση λόγω ίδιας εμπλοκής τους στις υπό ερευνητική διερεύνηση πολιτικές διεργασίες (Richards 1996). Για τις ανάγκες της μελέτης, έλαβαν χώρα εννιά στοχευμένες συνεντεύξεις, κατά τη χρονική περίοδο Δεκέμβριος 2018 – Φεβρουάριος 2019 (βλ. Παράρτημα III για τον πλήρη κατάλογο). Η επιλογή των ανθρώπων με τους οποίους η ερευνητική ομάδα ήρθε σε επαφή για συνέντευξη έγινε με κριτήριο τη στενή εμπλοκή τους στη λειτουργία της Σχολής και, ειδικότερα, τη συμβολή τους στη διαμόρφωση του Προγράμματος. Κατά κύριο λόγο πρόκειται για καταξιωμένους ακαδημαϊκούς με μακρά εμπειρία και βαθειά επιστημονική κατάρτιση σε θέματα Δημόσιας Πολιτικής, Δημόσιας Διοίκησης και Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης. Επιπρόσθετα, έγινε προσπάθεια η επιλογή των εν λόγω προσώπων να καλύπτει συνολικά την περίοδο λειτουργίας της Σχολής από τη

δεκαετία του 1980 έως σήμερα, ώστε τα ευρήματα να είναι όσο το δυνατόν πιο πλήρη ως προς τη χρονική και συγκριτική τους αξία και εγκυρότητα. Έτσι, βασικό μέλημα κατά τη διαδικασία επιλογής ήταν να υπάρχει η μεγαλύτερη δυνατή χρονική διασπορά μεταξύ των περιόδων που οι άνθρωποι αυτοί ενεπλάκησαν στη λειτουργία της Σχολής, προκειμένου να έχουμε συμπληρωματικά στοιχεία για μεγαλύτερης διάρκειας χρονικές περιόδους. Επίσης, λόγω του στενού, σχετικά, χρονικού ορίζοντα εκπόνησης της μελέτης, ρόλο έπαιξε και η άμεση διαθεσιμότητά τους, προκειμένου να υπάρξει ο σχετικός χρόνος επεξεργασίας των πληροφοριών που θα μετέδιδαν. Η ανταπόκριση στα αιτήματα που υποβάλαμε ήταν πολύ ενθαρρυντική, καθώς το σύνολο των συμμετεχόντων αναγνώρισε τη σημασία της μελέτης αυτής. Η πολύ θετική διάθεση και η προθυμία συμμετοχής προκύπτει αβίαστα και από τη χρονική διάρκεια των συνεντεύξεων, που σε ορισμένες περιπτώσεις ξεπέρασε τη μία ώρα.

Οι συνεντεύξεις ήταν ημι-δομημένης φύσης (*semi-structured interviews*) για να εξασφαλιστεί ένας βαθμός σχετικής συγκρισιμότητας των πληροφοριών αλλά και να δοθεί επαρκής χώρος στους συνεντευξιαζόμενους να αναδείξουν και να εμβαθύνουν σε ιδιαίτερες πτυχές που έκριναν οι ίδιοι πιο σημαντικές (Burnham *et al.*, 2004: 212-213; Leech, 2002). Η ερευνητική ομάδα διαμόρφωσε έξι βασικές ερωτήσεις, επιτρέποντας, όμως, σχετική ευελιξία στη σειρά διατύπωσής τους, ανάλογα με τη ροή της συνέντευξης και τις δοθείσες απαντήσεις. Στο τέλος της συνέντευξης δίνονταν πάντοτε η ευκαιρία να αναδείξει κάθε συνεντευξιαζόμενος ειδικά θέματα που δεν είχαν θιχθεί κατά τη διάρκεια της συζήτησης. Για λόγους ερευνητικής δεοντολογίας και ηθικής, όλοι οι συμμετέχοντες ρωτήθηκαν για την άδεια ηχητικής καταγραφής των λεγομένων τους και ζητήθηκε η συγκατάθεσή τους να αναφερθούν οι απόψεις τους επωνύμως. Αν και η μεγάλη πλειοψηφία ήταν θετική και στα δύο ζητήματα, η ερευνητική ομάδα επέλεξε το δρόμο της χρησιμοποίησης του εν λόγω υλικού ανωνύμως, εστιάζοντας στην ανάγκη ανάδειξης του περιεχομένου και όχι του φορέα του μηνύματος.

Ως προς το περιεχόμενο των ερωτήσεων, βασικό μέλημα της ερευνητικής ομάδας ήταν να επιβεβαιωθούν τα ευρήματα των δύο βασικών ερευνητικών αξόνων (ανάλυση Προγραμμάτων Σπουδών και ερωτηματολόγια αποφοίτων) και να

αναδειχθούν επιμέρους πτυχές που διέλαθαν την προσοχή μας. Έτσι, το σημείο εκκίνησης κάθε συνέντευξης ήταν ο γενικός σχολιασμός των βασικών ευρημάτων τα οποία και καθιστούσαμε γνωστά εκ των προτέρων ή κατά τη διάρκεια της συνέντευξης. Η επόμενη ερώτηση εστίαζε στον αν και κατά πόσο υπήρξε επιδίωξη ενίσχυσης των μαθημάτων Ευρωπαϊκού προσανατολισμού την περίοδο εμπλοκής του ερωτηθέντος στη λειτουργία της Σχολής. Αν η απάντηση ήταν καταφατική, τότε ζητούσαμε να τεκμηριωθεί η συγκεκριμένη επιλογή και να εντοπιστούν παράγοντες που διευκόλυναν ή εμπόδισαν την εφαρμογή της. Η ερώτηση αυτή, συνδέονταν άμεσα με την επόμενη, η οποία διερευνούσε τη διαδικασία σχεδιασμού και τροποποίησης των Προγραμμάτων Σπουδών και ειδικότερα την ανάδειξη των Ευρωπαϊκών θεμάτων σε αυτά. Η τέταρτη ερώτηση αφορούσε τη συμβολή και αποτελεσματικότητα των μαθημάτων/ εργαστηρίων/ σεμιναρίων Ευρωπαϊκού προσανατολισμού των Προγραμμάτων Σπουδών στην ενίσχυση των ικανοτήτων των αποφοίτων να χειρίζονται αποτελεσματικά Ευρωπαϊκές πολιτικές και υποθέσεις. Η πέμπτη ερώτηση αναζητούσε τυχόν επιρροές στο σχεδιασμό και τροποποίηση των Προγραμμάτων Σπουδών από άλλα κράτη-μέλη και καλές πρακτικές. Τέλος, στην έκτη ερώτηση, ζητήθηκε να εκτιμηθεί –υποκειμενικά, προφανώς- η ιδανική έκταση των μαθημάτων / εργαστηρίων / δραστηριοτήτων Ευρωπαϊκού Προσανατολισμού που θα έπρεπε να έχει το Πρόγραμμα Σπουδών της ΕΣΔΔΑ σήμερα.

Η σημασία των συνεντεύξεων αναδεικνύει το ζήτημα της υποκειμενικής ερμηνείας και χρήσης των απαντήσεων αλλά και το θέμα της εγκυρότητας και αξιοπιστίας των λεχθέντων (Dorussen et al. 2005; Berry 2002). Βασικός τρόπος αντιμετώπισης της κατάστασης αυτής, είναι η προσπάθεια μεθοδολογικής τριγωνοποίησης (triangulation), με τη χρήση διαφορετικών πηγών προκειμένου να διασταυρωθεί μια πληροφορία (Bryman, 2004: 275; Hertz and Imber 1995: 9). Η μέθοδος αυτή ακολουθήθηκε και στη μελέτη αυτή, με προσπάθειες επιβεβαίωσης της καθολικής αποδοχής -και άρα τεκμαίρουσας εγκυρότητας- των λεχθέντων από ένα συνεντευξιζόμενο από τους υπόλοιπους, όπου αυτό ήταν εφικτό, βέβαια, λόγω των διαφορετικών περιόδων και εμπειριών που έχουν από τη λειτουργία της Σχολής. Σε γενικές γραμμές, πάντως, η αίσθηση που αποκόμισε η ερευνητική ομάδα είναι αυτή της σύγκλισης απόψεων και όχι της ουσιαστικής διαφοροποίησης

σχετικά με τον Ευρωπαϊκό προσανατολισμό της Σχολής διαχρονικά και τον τρόπο διαμόρφωσης των Προγραμμάτων Σπουδών.

3. ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΣΥΓΚΛΙΣΗ: ΠΙΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗΣ

3.1 Πιέσεις προσαρμογής και Δημόσια Διοίκηση

Η συμμετοχή μιας χώρας στη διαδικασία της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης σημαίνει την έκθεση των πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών δομών της σε μια σειρά εκτεταμένων πιέσεων προσαρμογής στο διασταλτικά οριζόμενο «κοινοτικό κεκτημένο». Η πολυδιάστατη έννοια του «εξευρωπαϊσμού» (Europeanization), η οποία συμπυκνώνει τις πιέσεις αυτές, αναγνωρίζει την αλληλεπίδραση του εθνικού και του Ευρωπαϊκού επιπέδου στη δημιουργία πολιτικής, την τυπική και άτυπη διάχυση των ιδεών και πολιτικών μέσα στα σύνορα της Ε.Ε., αλλά και την επίδραση της Ε.Ε. σε κράτη εκτός των συνόρων της, όπως για παράδειγμα στα υποψήφια κράτη-μέλη. Για τον Radaelli (2003: 27-56), ο εξευρωπαϊσμός αναφέρεται σε:

«Διαδικασίες α) δόμησης, β) διάχυσης, και γ) θεσμοθέτησης τυπικών και άτυπων κανόνων, διαδικασιών, παραδειγμάτων πολιτικής, στιλ, πρακτικών, κοινών πιστεύω και νορμών, που πρώτα ορίζονται και παγιώνονται κατά τη δημιουργία πολιτικής της Ε.Ε. και μετά ενσωματώνονται στη λογική των εσωτερικών «λόγων», ταυτοτήτων, πολιτικών δομών και δημόσιων πολιτικών».

Ο ορισμός αυτός παρουσιάζει ενδιαφέρον για τρεις λόγους: Πρώτον, αντιλαμβάνεται τον εξευρωπαϊσμό ως μια διαδικασία θεσμικής και πολιτικής αλλαγής που λαμβάνει χώρα τόσο στο Ευρωπαϊκό όσο και στο εθνικό επίπεδο. Δεύτερον, αναγνωρίζει τη σημασία της μεταφοράς πολιτικών και της διάχυσης. Τρίτον, οδηγεί σε έναν ευρύ ορισμό της πολιτικής αλλαγής. Η πολιτική αλλαγή μπορεί να ανιχνευθεί στον εσωτερικό «λόγο», στις ταυτότητες, στις πολιτικές δομές και τις δημόσιες πολιτικές. Ο Ladrech (2010) επισημαίνει ότι η επίδραση της Ε.Ε. στα κράτη-μέλη μπορεί να παρατηρηθεί σε τρεις διαστάσεις: α) στο πολιτικό σύστημα (politics), που περιλαμβάνει τα πολιτικά κόμματα και τις ομάδες συμφερόντων, β) στους πολιτικούς θεσμούς (polity), δηλαδή στην εκτελεστική εξουσία, τα εθνικά

κοινοβούλια και δικαστήρια και την κεντρική και περιφερειακή οργάνωση του κράτους, και γ) στις δημόσιες πολιτικές (policy), διακρίνοντας μεταξύ άμεσων ή σκληρών Ευρωπαϊκών πολιτικών και έμμεσων ή ήπιων Ευρωπαϊκών πολιτικών. Το ερώτημα που προκύπτει είναι πώς αυτοί οι κανόνες, οι διαδικασίες, τα παραδείγματα, οι νόρμες και τα πιστεύω δημιουργούνται, διαχέονται και θεσμοθετούνται. Με άλλα λόγια, ποιοι είναι οι μηχανισμοί του εξευρωπαϊσμού; (Λαδή και Νταλάκου, 2016)

Το ερώτημα αυτό είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον για την περίπτωση των προγραμμάτων σπουδών την ΕΣΔΔΑ και του πώς έχουν συμβάλει στη διαδικασία σύγκλισης της Ελληνικής δημόσιας διοίκησης με τα Ευρωπαϊκά πρότυπα καθώς πρόκειται για μια περίπτωση όπου δεν υπάρχει συγκεκριμένο θεσμικό μοντέλο ως προς το οποίο θα όφειλε να συγκλίνει η δημόσια διοίκηση. Όπως παρατηρεί ο Πασσάς (2012: 207) όσον αφορά τη δημόσια διοίκηση: «Η πίεση για προσαρμογή των εθνικών πολιτικοδιοικητικών συστημάτων δεν οδήγησε στη διαμόρφωση κάποιου ενιαίου οργανωτικού προτύπου για τη διαχείριση της Ευρωπαϊκής πολιτικής. Αντιθέτως, επικρατεί μια οργανωτική πολυμορφία, επιτρέποντας στα επιμέρους κυβερνητικά και διοικητικά σχήματα να διατηρούν και να αναπαράγουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους». Άρα, στην περίπτωση της δημόσιας διοίκησης ενδιαφερόμαστε για τη σύγκλιση άτυπων κανόνων, διαδικασιών, παραδειγμάτων πολιτικής, στιλ, πρακτικών, κοινών πιστεύω και νορμών όπως αυτές αποτυπώνονται στις βασικές αξίες της Ευρωπαϊκής δημόσιας διοίκησης και στα ευρωπαϊκά εθνικά διοικητικά συστήματα.

3.2 Μηχανισμοί εξευρωπαϊσμού

Η βιβλιογραφία περί εξευρωπαϊσμού και πιέσεων προσαρμογής διακρίνει έναν αριθμό μηχανισμών που μπορούν να καταταχθούν σε μια κλίμακα από «σκληρούς» (hard) έως «ήπιους» (soft) (Ladi, 2005). Η πιο χρήσιμη ταξινόμηση προσφέρεται από τον Knill (2001), ο οποίος υποστηρίζει ότι υπάρχουν τρεις μηχανισμοί διάχυσης και μετακύλισης των πιέσεων αυτών: η «θεσμική συμμόρφωση» (institutional compliance), η «αλλαγή των εθνικών δομών ευκαιριών» (changing domestic

opportunity structures) και η «πλαίσωση των εθνικών πιστεύω και προσδοκιών» (framing domestic beliefs and expectations). Ο σαφής αυτός διαχωρισμός μεταξύ τριών μηχανισμών, που προσφέρει ο Knill, αποδίδει τόσο τις τυπικές όσο και τις άτυπες διαστάσεις του εξευρωπαϊσμού, και προσφέρεται για μια σε βάθος εμπειρική έρευνα των φαινομένων αυτών, καθώς, σε αντίθεση με άλλες ταξινομήσεις, επικεντρώνεται στους σημαντικότερους και πιο συγκεκριμένους μηχανισμούς για παρατήρηση.

Η *θεσμική συμμόρφωση* αναφέρεται σε εκείνες τις Ευρωπαϊκές πολιτικές που ξεκάθαρα περιγράφουν ένα συγκεκριμένο θεσμικό μοντέλο που πρέπει να εισαχθεί στο εθνικό επίπεδο. Είναι ο πιο «σκληρός» μηχανισμός, καθώς τα κράτη-μέλη έχουν πολύ περιορισμένη διακριτική ευχέρεια ως προς το πώς θα εφαρμόσουν τη θεσμική αλλαγή. Παραδείγματα τέτοιων μηχανισμών είναι οι Κανονισμοί της Ε.Ε., οι οποίοι μεταφέρονται αυτούσιοι στο εθνικό επίπεδο, και οι Οδηγίες, οι οποίες αφήνουν περιθώρια ως προς τον τρόπο εφαρμογής στο εθνικό επίπεδο αλλά όχι ως προς τα επιθυμητά αποτελέσματα. Στην περίπτωση της δημόσιας διοίκησης, η οποία αποτελεί το ευρύτερο πεδίο εντός του οποίου λειτουργεί η ΕΣΔΔΑ, δεν υπάρχουν Οδηγίες και Κανονισμοί σε σχέση με την εκπαίδευση των δημοσίων υπαλλήλων, που θα μπορούσαν να αποτελέσουν ένα θεσμικό μοντέλο και να χαρακτηριστούν κατ' επέκταση ως ένας σκληρός μηχανισμός εξευρωπαϊσμού. Στην πραγματικότητα, ακόμα και η ύπαρξη εθνικών σχολών δημόσιας διοίκησης είναι περιορισμένη σε πολύ λίγα κράτη-μέλη (π.χ. Γαλλία). Η μόνη περίπτωση όπου θέματα δημόσιας διοίκησης διέπονται από συγκεκριμένες υποχρεωτικές διατάξεις είναι μέσα από τα Προγράμματα Οικονομικής Προσαρμογής που εφαρμόστηκαν στην Ελλάδα και σε άλλες χώρες την περίοδο της οικονομικής κρίσης (2010-2018). Πάντως, ακόμα και τα Προγράμματα αυτά δεν ασχολούνται με θέματα εκπαίδευσης δημοσίων υπαλλήλων.

Ο δεύτερος μηχανισμός είναι η *αλλαγή των εθνικών δομών ευκαιριών*, και τοποθετείται κάπου στη μέση της κλίμακας, που οριοθετείται από τους «σκληρούς» έως τους «ήπιους» μηχανισμούς. Περιγράφει περιπτώσεις στις οποίες οι Ευρωπαϊκές πολιτικές αλλάζουν την κατανομή της ισχύος μεταξύ των εθνικών φορέων και δρώντων και ως αποτέλεσμα λαμβάνουν χώρα κάποιες θεσμικές

αλλαγές. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η ενίσχυση της συμμετοχής των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων (ΜΚΟ) στον σχεδιασμό και την εφαρμογή της δημόσιας πολιτικής στην Ελλάδα, λόγω των αλλαγών που δημιουργούνται στις ευκαιρίες που δίνονται στις Μ.Κ.Ο. λόγω της συμμετοχής της Ελλάδας στην Ε.Ε. Ένα άλλο χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η οικονομική ενίσχυση κάποιων δραστηριοτήτων ή φορέων μέσω της περιφερειακής πολιτικής της ΕΕ και των κονδυλίων για την Πολιτική Συνοχής. Η ΕΣΔΔΑ είναι ένας φορέας που έχει συστηματικά χρηματοδοτηθεί από τέτοια κονδύλια και το εύλογο ερώτημα που προκύπτει είναι αν και κατά πόσο η χρηματοδότηση αυτή μπορεί να έχει επηρεάσει τα Προγράμματα Σπουδών της ΕΣΔΔΑ τονώνοντας τον Ευρωπαϊκό προσανατολισμό τους.

Ο πιο «ήπιος» μηχανισμός είναι η *πλαisiώση των εθνικών πιστεύω και προσδοκιών*. Ο μηχανισμός αυτός περιγράφει ενέργειες της Ε.Ε., όπως η διάχυση των βέλτιστων πρακτικών, που έχουν ως στόχο να προετοιμάσουν το έδαφος για θεσμικές αλλαγές, τροποποιώντας τον τρόπο κατανόησης των διαφόρων θεμάτων από τους εθνικούς φορείς. Έτσι, για παράδειγμα, το πρόγραμμα κινητικότητας φοιτητών και λοιπών κατηγοριών πολιτών ERASMUS, είναι ένας «ήπιος» μηχανισμός που εισάγει τους φοιτητές στην ιδέα της Ενωμένης Ευρώπης και τους εξοικειώνει με το εκπαιδευτικό σύστημα άλλων ευρωπαϊκών χωρών. Θα μπορούσε να υποστηριχτεί ότι είναι μια δραστηριότητα η οποία, με τη συνδρομή και άλλων ανάλογων δραστηριοτήτων, θέτει τις βάσεις για μια κοινή Ευρωπαϊκή εκπαιδευτική πολιτική. Ο μηχανισμός αυτός είναι πιο κοντά από τους υπόλοιπους δύο στις διαδικασίες με τις οποίες τα Προγράμματα Σπουδών της ΕΣΔΔΑ μπορεί να οδηγούν στη σύγκλιση της ελληνικής δημόσιας διοίκησης με τα Ευρωπαϊκά πρότυπα. Ωστόσο, μεθοδολογικά, υπάρχει δυσκολία να εντοπιστεί η ακριβής αιτιώδης σχέση μεταξύ συγκεκριμένων δράσεων και ευρύτερων αλλαγών νοηματοδότησης και πλαisiώσης. Μια τέτοια σχέση τεκμαίρεται από μια σειρά δράσεων που διέπονται από συστηματικότητα και επαρκή χρονική διάρκεια, χαρακτηριστικά που υποδηλώνουν μια σε βάθος αλλαγή παραδείγματος σκέψης και πρόσληψης της πραγματικότητας από τους παρόχους πολιτικής, με άλλα λόγια, έναν μετασχηματισμό και όχι μια επιφανειακή προσαρμογή. Δράσεις με αυτά τα

χαρακτηριστικά θα επιφέρουν ουσιαστική και βαθειά αλλαγή και στους καταναλωτές δημόσιας πολιτικής, εν προκειμένω και για το σκοπό της μελέτης αυτής τους σπουδαστές της Σχολής, οι οποίοι θα εκτίθενται συστηματικά στο νέο πιο Ευρωπαϊκού προσανατολισμού Πρόγραμμα Σπουδών.

Ένας τέταρτος μηχανισμός ιδιαίτερα σχετικός όταν δεν υπάρχει συγκεκριμένο μοντέλο σύγκλισης, όπως στην περίπτωση μας, είναι η μεταφορά πολιτικών. Το πλαίσιο ανάλυσης της «μεταφοράς πολιτικών» επικεντρώνεται στην επίδραση των εξωγενών παραγόντων, τόσο κατά τον σχεδιασμό πολιτικών όσο και κατά τις διαδικασίες μεταβολής των δημόσιων πολιτικών. Ο Dolowitz και ο Marsh (1996: 344) σε ένα άρθρο-ορόσημο, συγκέντρωσαν έννοιες όπως η «εκμάθηση πολιτικής», η διάχυση και η μίμηση μέσα στο ίδιο αναλυτικό πλαίσιο και υποστήριξαν ότι: «Η μεταφορά πολιτικών, η μίμηση και η εκμάθηση πολιτικών αναφέρονται σε μια διαδικασία κατά την οποία η γνώση σχετικά με δημόσιες πολιτικές, διοικητικές μεταρρυθμίσεις, θεσμούς κ.λπ. σε έναν τόπο ή/και χρόνο χρησιμοποιούνται για τον σχεδιασμό δημόσιων πολιτικών, διοικητικών μεταρρυθμίσεων και θεσμών σε έναν άλλο τόπο ή/και χρόνο». Η εκμάθηση πολιτικής αναφέρεται μόνο σε περιπτώσεις οικειοθελούς μεταφοράς, καθώς η παρατήρηση και η μελέτη των βέλτιστων πρακτικών από ένα κράτος δεν οδηγεί πάντα σε μεταφορά τους. Η μεταφορά πολιτικών, εκτός από οικειοθελής μπορεί να είναι και υποχρεωτική λόγω εξωγενών παραγόντων, όπως οι πιέσεις διεθνών οργανισμών (π.χ. Παγκόσμια Τράπεζα), που συχνά υποχρεώνουν τα κράτη σε συγκεκριμένες μεταρρυθμίσεις για να λάβουν χρηματοδότηση. Τέλος, είναι πιθανό η εκμάθηση να αφορά και αρνητικά παραδείγματα, δηλαδή τι θα πρέπει να αποφεύγει ένα κράτος κατά τη διάρκεια μιας μεταρρύθμισης, αν αυτή προέρχεται από χώρες με προβλήματα (Rose, 1991). Δεδομένης της απουσίας ενός κεντρικού προτύπου σε επίπεδο ΕΕ, ο μηχανισμός αυτός αφήνει περιθώρια διερεύνησης του εάν και κατά πόσο τα Προγράμματα Σπουδών της ΕΣΔΔΑ μεταφέρουν την εμπειρία κάποιου συγκεκριμένου κράτους-μέλους και έχουν επηρεαστεί και διαμορφωθεί αντιστοίχως.

4. ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΕΣΔΔΑ ΚΑΙ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗ

Η δημιουργία της ΕΣΔΔΑ εντάσσεται στο εγχείρημα του εκσυγχρονισμού της δημόσιας διοίκησης από τη σκοπιά της (αναμενόμενης) συμβολής της στην αναβάθμιση της ποιότητας του ανθρώπινου δυναμικού της διοίκησης και την υποστήριξη της άσκησης των επιτελικών κυρίως λειτουργιών. Η ανώτερη δημοσιοϋπαλληλία στην Ελλάδα εμφανίζει διαχρονικά αδυναμία συγκρότησης σε ένα διακριτό σώμα με επαγγελματικές προδιαγραφές και ανεξαρτησία από το πολιτικό σύστημα. Αυτό το κενό, μεταξύ άλλων, επιχείρησε να καλύψει η ΕΣΔΔΑ, μέσω της δημιουργίας ενός στρώματος στελεχών ταχείας εξέλιξης που θα διαφοροποιούνταν από το ευρύτερο σύνολο των δημόσιων υπαλλήλων και θα ανελίσσονταν γρηγορότερα στις ανώτερες βαθμίδες της διοίκησης (Spanou & Sotiropoulos, 2008, σ. 729; Spanou, 2014, σ. 651-652). Τα εν λόγω στελέχη χαρακτηρίζονταν από αυξημένα τυπικά προσόντα και θα διέπονταν από μια επαγγελματική κουλτούρα «δημόσιου λειτουργού» (Παπούλιας et al., 2005: 92). Παράλληλα με την αναβάθμιση της ποιότητας των ανθρωπίνων πόρων της διοίκησης, η δημιουργία της ΕΣΔΔΑ αποσκοπούσε στο λειτουργικό εκσυγχρονισμό (Μακρουδημήτρης, 1996) και την ποιοτική αναβάθμιση της διοίκησης, στην παροχή καλύτερων υπηρεσιών προς τους πολίτες και στην ενδυνάμωση της αξιοκρατίας (Παπούλιας et al., 2002).

Η ΕΣΔΔΑ συγκροτήθηκε στο πρότυπο της Γαλλικής Σχολής Διοίκησης (ENA) ως προς τη δομή και το περιεχόμενο του προγράμματος εκπαίδευσης (Παπούλιας et al., 2002: 26). Στην πράξη ωστόσο, ο τρόπος λειτουργίας της Σχολής καθώς και η θέση των αποφοίτων της εντός του διοικητικού μηχανισμού εμφανίζουν σημαντική απόκλιση από το παράδειγμα αναφοράς της (Μακρουδημήτρης, 1996). Η χαμηλή ανταπόκριση της ΕΣΔΔΑ στις κανονιστικές προδιαγραφές της, ιδίως όσον αφορά το ρόλο και τη θέση των αποφοίτων στις ανώτερες διοικητικές βαθμίδες, ερμηνεύεται από ευρύτερες παθογένειες οι οποίες χαρακτηρίζουν διαχρονικά τη λειτουργία της δημόσιας διοίκησης στην Ελλάδα. Ιδιαίτερη έκφανση αυτών αποτελεί ο τρόπος διαμόρφωσης και αναπαραγωγής των χαρακτηριστικών της ανώτερης δημοσιοϋπαλληλίας, η οποία δεν κατάφερε να συγκροτηθεί σε ένα ενιαίο και ανεξάρτητο από την πολιτική σφαίρα σώμα (Spanou, 2014). Συνέπεια αυτής της

αδυναμίας αποτελεί (και) η απουσία ενός διακριτού επαγγελματικού σώματος ανώτερων δημόσιων υπαλλήλων, όπως για παράδειγμα αποτελούν στη Γαλλία οι απόφοιτοι της ENA.

Ο θεσμός συνάντησε ισχυρές αντιστάσεις, κυρίως από το εσωτερικό του διοικητικού μηχανισμού (Πασσάς & Τσέκος, 1999, σ. 51-52; Σραπου & Sotiropoulos, 2008, σ. 729), οι οποίες σταδιακά αλλοίωσαν και αποδυνάμωσαν το ρόλο και τη σημασία της Σχολής. Κύριο ανασταλτικό παράγοντα έχει αποτελέσει η πολιτικοποίηση-κομματικοποίηση της διοίκησης (Σραπου, 1996; Sotiropoulos, 2004), η οποία καθιστά τα προσωπικά ή /και πολιτικά - κομματικά δίκτυα την κύρια δίοδο προς την κατάληψη των θέσεων ευθύνης, τα οποία φαίνεται να υπερισχύουν του επαγγελματικού-τεχνοκρατικού προφίλ των αποφοίτων (Σραπου & Sotiropoulos, 2008, σ. 732). Ενδιαφέρον (και ενδεικτικό της αδυναμίας ορισμού συγκεκριμένου ρόλου για τη Σχολή) είναι το ότι η ίδρυση της ΕΣΔΔΑ λαμβάνει χώρα την ίδια περίπου περίοδο που, από την ίδια κυβέρνηση, προχωράει η κατάργηση της ανώτατης υπηρεσιακής βαθμίδας, αυτή των Γενικών Διευθυντών (Λαμπροπούλου & Οικονόμου, 2018, σ. 536-537), χωρίς ωστόσο το εν λόγω υπηρεσιακό επίπεδο να συνδέεται με το ρόλο της Σχολής. Αντιθέτως, στην πράξη οι τοποθετήσεις στις ανώτερες βαθμίδες της διοίκησης εν πολλοίς ελέγχονταν και χρησιμοποιήθηκαν από την πολιτική σφαίρα, όπως και μετά την επαναφορά της βαθμίδας των Γενικών Διευθυντών, χωρίς ουσιαστική διασύνδεση με τους αποφοίτους. Στις δεκαετίες που ακολούθησαν, η κατάσταση δεν μεταβλήθηκε σημαντικά, με το μεγαλύτερο μέρος των αποφοίτων να ενσωματώνεται πρακτικά στο δημοσιοϋπαλληλικό σώμα, ασκώντας τις λειτουργίες της διοίκησης χωρίς ουσιαστική διαφοροποίηση βάσει της εκπαίδευσης που έχει λάβει στη Σχολή.

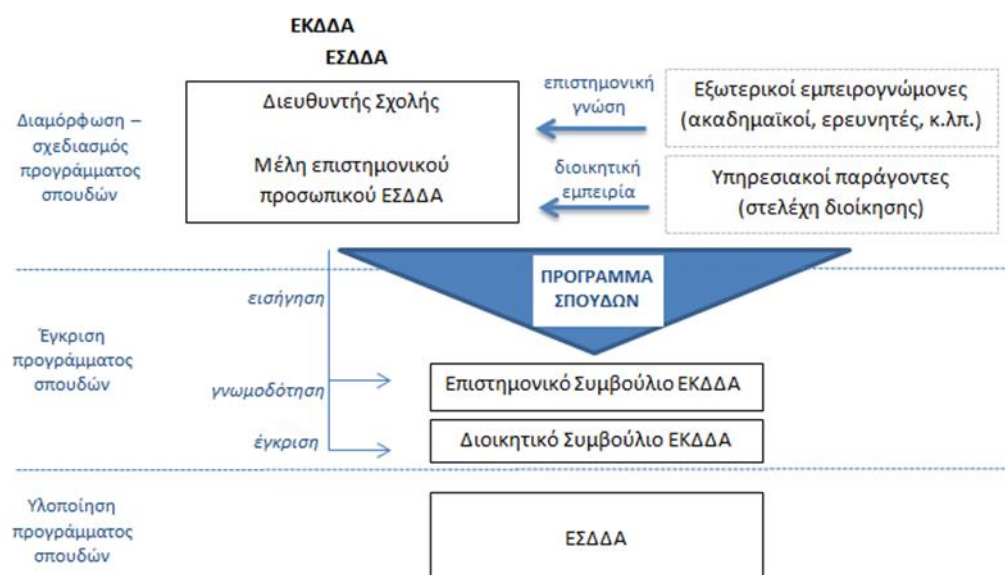
Με αυτόν τον τρόπο, και παρά τις επιμέρους προσπάθειες που καταγράφονται για την ενίσχυση της Σχολής, η αποφοίτηση από την ΕΣΔΔΑ δεν φαίνεται να αποτελεί ικανή συνθήκη για την ανέλιξη των στελεχών της στα ανώτερα ιεραρχικά κλιμάκια της διοικητικής πυραμίδας και την εκπλήρωση της θεσμικής τους αποστολής ως επιτελικά στελέχη. Αντιθέτως, η συνήθης κατάληξη είναι η αφομοίωσή τους από το λοιπό σώμα των δημόσιων υπαλλήλων, χωρίς να ασκούν διακριτά καθήκοντα και αρμοδιότητες σύμφωνα με το προφίλ και την εκπαίδευσή

τους (Πασσάς & Τσέκος, 1999, σ. 52). Μεταξύ του σώματος των δημόσιων υπαλλήλων και των αποφοίτων της ΕΣΔΔΑ, φαίνεται μάλιστα συχνά να αναπτύσσεται ανταγωνιστική σχέση (Τσέκος, 1999). Ως αποτέλεσμα, η ΕΣΔΔΑ, παρόλο που ξεκίνησε με υψηλές προδιαγραφές, στην πράξη δεν κατάφερε να ανταποκριθεί σε αυτές τις προσδοκίες και ο θεσμός σταδιακά απώλεσε το κύρος που προδιαγραφόταν από τις κανονιστικές του αναφορές (Σωτηρόπουλος, 1999). Εν κατακλείδι, τόσο η Σχολή όσο και οι ίδιοι οι απόφοιτοί της φαίνονται να είναι σε (διαρκή) αναζήτηση και εδραίωση του ρόλου τους εντός του διοικητικού μηχανισμού.

5. Ο ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΤΗΣ ΕΣΔΔΑ ΚΑΙ Ο ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ ΤΟΥΣ

Το περιεχόμενο και ο τρόπος σχεδιασμού των Προγραμμάτων Σπουδών της ΕΣΔΔΑ την περίοδο 1986-2018 δεν ακολουθούν ένα κοινό πρότυπο ή μια συγκεκριμένη μεθοδολογία. Η ακολουθούμενη πρακτική σε γενικές γραμμές αντιστοιχούσε σε ένα συνδυασμό τυπικών και άτυπων δικτύων συνεργασίας για τη διαμόρφωση των προγραμμάτων. Σε αυτά συμμετείχαν εσωτερικοί παράγοντες (οι Διευθυντές και μέλη του επιστημονικού προσωπικού της ΕΣΔΔΑ), εξωτερικοί εμπειρογνώμονες, ακαδημαϊκοί ή σύμβουλοι με σχετική επιστημονική εξειδίκευση, καθώς και υπηρεσιακοί παράγοντες και στελέχη της δημόσιας διοίκησης με συναφή εμπειρία³. Αυτές οι ομάδες διαμόρφωναν το πρόγραμμα σπουδών της Σχολής, το οποίο υποβαλλόταν προς έγκριση στο Επιστημονικό Συμβούλιο του ΕΚΔΔΑ. Το τελευταίο δεν είχε ουσιαστικό ρόλο και συνήθως η συμμετοχή του περιοριζόταν σε οριακού τύπου παρεμβάσεις. Η τελική (τυπική) έγκριση, τα εμπλεκόμενα όργανα και η διαδικασία σχεδιασμού και έγκρισης του προγράμματος σπουδών της ΕΣΔΔΑ αποτυπώνονται στο Σχήμα 1.

Σχήμα 1. Εμπλεκόμενοι και διαδικασία σχεδιασμού των προγραμμάτων σπουδών

³ Για την ακολουθούμενη διαδικασία βλ. και Παπούλιας et al., 2002, σσ. 28-29.

Η διαδικασία σχεδιασμού των προγραμμάτων της ΕΣΔΔΑ δεν προσέλαβε συγκεκριμένη δομή και, ως εκ τούτου, προσδιοριζόταν *ad hoc*, σύμφωνα με τις απόψεις και τις επιδιώξεις των εκάστοτε συμμετεχόντων στη διαμόρφωση των αποφάσεων. Ελλείπει θεσμικά προσδιορισμένης και συγκεκριμένης μεθοδολογίας, η διαμόρφωση του περιεχομένου των προγραμμάτων σπουδών εξαρτιόταν σε σημαντικό βαθμό από τα πρόσωπα που στελέχωναν την ΕΣΔΔΑ και τα προσωπικά τους δίκτυα που επέλεγαν να κινητοποιήσουν και εμπλέξουν στις σχετικές αποφάσεις. Ως αποτέλεσμα, τα προγράμματα εμφανίζουν ανομοιογένεια ως προς τη δομή, τα κριτήρια και τη διαδικασία σχεδιασμού τους (όπως και το επαγγελματικό profile των αποφοίτων της Σχολής, βλ. Μακρυδημήτρης, 1996), η οποία εμφανίζεται κατακερματισμένη και ασυνεχής μεταξύ των εκπαιδευτικών σειρών.

Η παρατηρούμενη ανομοιογένεια αντανακλάται εν πολλοίς (και) στο περιεχόμενο των προγραμμάτων. Σημαντικές διαφορές παρατηρούνται, εν προκειμένω, διαχρονικά όσον αφορά τον αριθμό, το περιεχόμενο και τον προσανατολισμό των μαθημάτων και των τμημάτων εξειδίκευσης της Σχολής. Συναφώς, παρατηρείται με αρκετή συχνότητα το φαινόμενο της δημιουργίας, τροποποίησης και κατάργησης τμημάτων, μαθημάτων, εργαστηρίων και σεμιναρίων, λειτουργώντας ανασταλτικά για τη συνέχεια και τη συνοχή της παρεχόμενης εκπαίδευσης. Οι τροποποιήσεις του προγράμματος σπουδών είναι συχνές, παρατηρούνται σχεδόν σε κάθε εκπαιδευτική σειρά και ποικίλουν από οριακού χαρακτήρα προσαρμογές έως άρδην αναθεώρηση και αλλαγή της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Ανασταλτικά για τη σταθερότητα και τη συνέχεια της Σχολής δρουν και οι αλλεπάλληλες τροποποιήσεις του θεσμικού πλαισίου (Παπούλιας et al. 2002).

Άλλωστε, όπως επιβεβαιώθηκε και από τις συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν, βασική αδυναμία της ΕΣΔΔΑ έχει αποτελέσει διαχρονικά η έλλειψη ευρύτερου σχεδιασμού, εν είδει μακροπρόθεσμης στρατηγικής και οράματος⁴. Κάτι τέτοιο, μεταξύ άλλων, οδηγούσε σε μια αποσπασματική προσέγγιση σχετικά με το περιεχόμενο των σπουδών, αντίστοιχη συνήθως του

⁴ Συνέντευξη, πρώην Γεν. Γραμματέα ΕΚΔΔΑ και Σύμβουλος Σπουδών ΕΣΔΔΑ.

χρονικού ορίζοντα της θητείας των επικεφαλής του θεσμού. Αυτή η κατάσταση επιβαρύνθηκε περαιτέρω από το καθεστώς του επιστημονικού προσωπικού της Σχολής, το οποίο κατά το μεγαλύτερο μέρος του αποτελούνταν και μέχρι σήμερα εξακολουθεί να αποτελείται από αποσπασμένους υπαλλήλους.

Η απουσία συνέχειας και συγκεκριμένων προδιαγραφών οδηγούσε αναπόφευκτα στην άμεση εξάρτηση της διαδικασίας διαμόρφωσης του προγράμματος από τις επιλογές των προσώπων που διοικούσαν και στελέχωναν τη Σχολή. Σε ορισμένες δε περιπτώσεις, ο σχεδιασμός και η εξειδίκευση των εκπαιδευτικών αναγκών και δραστηριοτήτων προσδιοριζόταν βάσει πιέσεων από την πλευρά της ζήτησης (διδάσκοντες – εκπαιδευτές)⁵. Πέραν αυτών, υπήρχαν και αντικειμενικοί περιορισμοί όσον αφορά τους διαθέσιμους πόρους που ήταν δυνατόν να αξιοποιηθούν στην εκπαιδευτική διαδικασία. Εν γένει, τα κριτήρια επιλογής δεν διέπονταν πάντα από ορθολογισμό και επαρκή προετοιμασία, ενώ τα πρόσωπα που εμπλέκονταν στη διοίκηση και λειτουργία του θεσμού φαίνεται ότι διαδραμάτιζαν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση των σχετικών αποφάσεων⁶.

Τα χαρακτηριστικά και οι στρεβλώσεις της διαδικασίας σχεδιασμού των προγραμμάτων προσδιόριζαν εν πολλοίς και το περιεχόμενο της παρεχόμενης εκπαίδευσης, η οποία επίσης εμφανίζει ασυνέχειες και συχνές μεταβολές. Οι γενικές τάσεις του τρόπου διαμόρφωσης του προγράμματος εκπαίδευσης αναπαράγονταν περαιτέρω στο ειδικότερο επίπεδο των μαθημάτων και δραστηριοτήτων που συνδέονται με τους θεσμούς και τη λειτουργία της ΕΕ. Με επίκεντρο το μέρος των προγραμμάτων σπουδών που καλύπτουν Ευρωπαϊκές θεματικές, στη συνέχεια επιχειρείται η συγκριτική ανάλυση, σε ποσοτικούς και ποιοτικούς όρους, του ειδικότερου περιεχομένου και της εξέλιξης του προγράμματος σπουδών της ΕΣΔΔΑ από την πρώτη (Α') έως την τρέχουσα (ΚΕ') εκπαιδευτική σειρά, καλύπτοντας συνολικά τα υφιστάμενα είκοσι πέντε (25) προγράμματα σπουδών. Όπως αναφέρθηκε και στο δεύτερο κεφάλαιο, η αποτίμηση βασίζεται στην καταγραφή και αξιολόγηση της εξέλιξης τεσσάρων κρίσιμων παραμέτρων των Προγραμμάτων Σπουδών που περιλαμβάνουν:

⁵ Συνέντευξη, μέλος Επιστημονικού Συμβουλίου και Σύμβουλο Σπουδών

⁶ Συνέντευξη, πρώην Γεν. Γραμματέας ΕΚΔΔΑ.

- την ύπαρξη ή μη διακριτών τμημάτων εξειδίκευσης, προσανατολισμένων στις Ευρωπαϊκές πολιτικές και υποθέσεις (κριτήριο 1),
- τα μαθήματα, εργαστήρια και σεμινάρια Ευρωπαϊκού προσανατολισμού που περιλαμβάνονταν στα Προγράμματα Σπουδών και τη σχετική βαρύτητα αυτών στο σύνολο των προγραμμάτων (κριτήριο 2),
- τους τίτλους των τελικών εργασιών των σπουδαστών/στριών της Σχολής που καλύπτουν Ευρωπαϊκή θεματολογία (κριτήριο 3),
- την πραγματοποίηση πρακτικής άσκησης ή / και εκπαιδευτικών επισκέψεων σε φορείς και θεσμούς της ΕΕ (κριτήριο 4).

5.1 Δημιουργία και κατάργηση αυτοτελών Τμημάτων Εξειδίκευσης

Η λειτουργία της ΕΣΔΔΑ χαρακτηρίζεται διαχρονικά από συχνές αλλαγές ως προς τη σύνθεση και τον προσανατολισμό των τμημάτων εξειδίκευσης⁷. Πέραν του σταθερού πυρήνα της Γενικής Διοίκησης, ο εκπαιδευτικός προσανατολισμός των λοιπών τμημάτων προσλαμβάνει πιο εξειδικευμένο χαρακτήρα. Από αυτά, τα Τμήματα με αντικείμενο τις περιφερειακές πολιτικές και την κοινωνική πολιτική εμφανίζουν μεγαλύτερη σταθερότητα. Αντίθετα, τμήματα όπως οι Εμπορικοί και Οικονομικοί Ακόλουθοι και οι Ακόλουθοι Τύπου και τμήματα εξειδικευμένα σε τομειακές πολιτικές όπως ο πολιτισμός, ο τουρισμός και η πληροφορική εμφανίζουν μεγαλύτερη αστάθεια και τείνουν να καταργούνται και επανεμφανίζονται σε μεμονωμένες χρονικές περιόδους. Το ίδιο ισχύει και για τα τμήματα τα οποία δημιουργήθηκαν με βασικό στόχο την εκπαίδευση στελεχών για τον χειρισμό των Ευρωπαϊκών θεμάτων και πολιτικών.

Σε σχέση με τα ζητήματα Ευρωπαϊκού ενδιαφέροντος, παρατηρείται εν προκειμένω η εμφάνιση, κατάργηση και επαναδημιουργία ειδικού τμήματος με σχετικό προσανατολισμό, υπό διαφορετικούς τίτλους σε δύο (2) περιόδους λειτουργίας της ΕΣΔΔΑ:

⁷ Βλ. και Παπούλιας et al., 2002, σσ. 22-26

α.) Τμήμα Κοινοτικής Κατεύθυνσης

Η πρώτη εμφάνιση αυτοτελούς Τμήματος Κοινοτικής Κατεύθυνσης καταγράφεται το 1994. Το εν λόγω τμήμα λειτουργεί στα μέσα της δεκαετίας του 1990, κατά τη Θ' και την Ι' εκπαιδευτική σειρά. Οι προδιαγραφές του τμήματος όριζαν σαφώς το προφίλ των αποφοίτων και τον προσανατολισμό του προγράμματος στις Ευρωπαϊκές πολιτικές:

«Με το πρόγραμμα αυτό επιδιώκεται η παραγωγή στελεχών με εξειδικευμένες γνώσεις σε θέματα Ευρωπαϊκής Ένωσης και Κοινοτικών Πολιτικών με σκοπό την ενίσχυση της Ελληνικής Δημόσιας Διοίκησης με στελέχη εξειδικευμένα και ειδικά καταρτισμένα σε θέματα θεσμικά, οικονομικά, πολιτικά και διαχειριστικά σχετικά με θεσμούς, όργανα, πολιτικές, προγράμματα, εξελίξεις και προοπτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

(...) Οι απόφοιτοι του Τμήματος προορίζονται να στελεχώσουν τις Δ/νσεις ή Υπηρεσίες Ευρωπαϊκών Υποθέσεων των Υπουργείων ή ΝΠΔΔ ή της ΜΕΑ Βρυξελλών»⁸.

Αυτή η περιγραφή υποδηλώνει (και) τον ρόλο που προδιαγραφόταν για τους αποφοίτους του συγκεκριμένου τμήματος εντός του διοικητικού μηχανισμού: δεδομένων των αυξημένων αναγκών ενσωμάτωσης και προσαρμογής της χώρας στα δεδομένα και τις απαιτήσεις που δημιούργησε η συμμετοχή της στην ΕΕ, η διοίκηση καλούνταν να στηρίξει αυτό το εγχείρημα, μεταξύ άλλων, μέσω των αποφοίτων της Σχολής. Η δημιουργία του τμήματος Κοινοτικής Κατεύθυνσης ήταν εν προκειμένω ένα ενδεικτικό παράδειγμα της ευρύτερης ανόδου της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην εθνική ατζέντα, η οποία εμφανίζονταν και στο επίπεδο της διοίκησης.

Τα μαθήματα που περιλάμβανε το πρόγραμμα σπουδών κάλυπταν μια ευρεία γκάμα θεματικών περιοχών, όπως το Θεσμικό και Πολιτικό Σύστημα της ΕΕ, την Ενιαία Αγορά, την Οικονομική και Πολιτική Γεωγραφία των Κρατών Μελών, τη σχέση της Εθνικής Δημόσιας Διοίκησης με την ΕΕ και τις Οικονομικές Σχέσεις της

⁸ Βλέπε Πρόγραμμα Σπουδών Ειδικής Φάσης, Ι' Εκπαιδευτική Σειρά, σ. 4.

Ελλάδας με την Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Το πρόγραμμα εξειδίκευσης περιλάμβανε επίσης εξειδικευμένα μαθήματα τα οποία εστίαζαν σε επιμέρους πεδία πολιτικής, όπως οι Εθνικές και Κοινοτικές Πολιτικές κατά Τομείς και τα Ειδικά Θέματα Κοινοτικής Έννομης Τάξης και η Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφαλείας. Πέραν των αμιγώς θεωρητικών γνώσεων και της εξοικείωσης με το θεσμικό πλαίσιο της ΕΕ, έμφαση δόθηκε στην ανάπτυξη των πρακτικών δεξιοτήτων των σπουδαστών σε περιβάλλον προσομοίωσης καταστάσεων, τις οποίες θα καλούνταν να χειριστούν στη μελλοντική υπηρεσιακή τους καριέρα. Αυτό καθίσταται έκδηλο μέσω της ύπαρξης μαθημάτων, όπως η «Θεωρία και Πρακτική των Κοινοτικών Διαπραγματεύσεων». Στην περιγραφή του εν λόγω μαθήματος, αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι *«επιδιώκεται η εξοικείωση των μελλοντικών χρηστών των κοινοτικών υποθέσεων με τα πλαίσια, μεθόδους και πρακτικές των κοινοτικών διαπραγματεύσεων»*⁹.

Το Τμήμα Κοινοτικής Κατεύθυνσης ιδρύθηκε τον Φεβρουάριο του 1992¹⁰ και ήταν ένα (1) εκ των έξι (6) Τμημάτων εξειδίκευσης τα οποία λειτουργούσαν στην ΕΣΔΔΑ εκείνη την περίοδο, μετά από σημαντικές αλλαγές στη σύνθεση (κατάργηση / δημιουργία) επιμέρους τμημάτων. Η δημιουργία του αποτέλεσε εν πολλοίς απάντηση στην απόσχιση του διπλωματικού κλάδου από την ΕΣΔΔΑ (με την υπαγωγή του στο Υπουργείο Εξωτερικών), αποσκοπώντας να καλύψει το σχετικό κενό¹¹. Ωστόσο, το Τμήμα λειτούργησε για βραχύ χρονικό διάστημα, καλύπτοντας μόνο δύο εκπαιδευτικές σειρές (Θ' και Ι'), και εν συνεχεία καταργήθηκε και δεν επανεμφανίστηκε με την ίδια μορφή σε κανένα από τα επόμενα προγράμματα σπουδών της ΕΣΔΔΑ.

β.) Τμήμα Διεθνών – Ευρωπαϊκών Υποθέσεων

Διακριτό τμήμα με Ευρωπαϊκό προσανατολισμό εμφανίζεται σχεδόν δύο (2) δεκαετίες μετά την περίοδο λειτουργίας του Τμήματος Κοινοτικής Κατεύθυνσης, υπό τον τίτλο Τμήμα Διεθνών – Ευρωπαϊκών Υποθέσεων. Το εν λόγω Τμήμα λειτουργεί τις δύο (2) τελευταίες εκπαιδευτικές σειρές, από την ΚΔ' (2016) έως την

⁹ Βλέπε Πρόγραμμα Σπουδών Ειδικής Φάσης, Θ' Εκπαιδευτική Σειρά, σ. 65.

¹⁰ Παπούλιας et al., 2002, σ. 25.

¹¹ Συνέντευξη, πρώην Γεν. Γραμματέας ΕΚΔΔΑ και Σύμβουλος Σπουδών.

τρέχουσα σειρά (ΚΕ΄ - 2017) και εισάγονται σε αυτό δέκα (10) σπουδαστές/στρίες ανά σειρά. Σε αυτήν την περίπτωση, παρατηρείται ότι ο προσανατολισμός του τμήματος δεν είναι αμιγώς Ευρωπαϊκός, αλλά περιλαμβάνει και το διεθνές επίπεδο. Η διατύπωση του σκοπού του είναι εν μέρει ασαφής ως προς τη διάκριση των δύο επιπέδων, καθώς αυτός προσδιορίζεται ως:

«Η δημιουργία στελεχών υπηρεσιών αμιγώς ευρωπαϊκής αρμοδιότητας και υπηρεσιών που εμπλέκονται στην υλοποίηση των ευρωπαϊκών και διεθνών πολιτικών»¹².

Πρακτικά, η (επαν)εμφάνιση ενός τμήματος με Ευρωπαϊκό προσανατολισμό αποτέλεσε εν πολλοίς απόρροια των αυξημένων αναγκών συνεργασίας με την ΕΕ, ιδίως υπό τους όρους που δημιούργησαν οι απαιτήσεις διαχείρισης των προγραμμάτων προσαρμογής της χώρας την περίοδο 2010-2018, αλλά και η διαπίστωση σχετικού ελλείμματος στην παρεχόμενη εκπαίδευση¹³. Θεσμικά, ακολούθησε την αναδιοργάνωση των δομών των κεντρικών Υπουργείων και τη σύσταση οριζόντιων (σε πολλές περιπτώσεις αυτοτελών) τμημάτων με αρμοδιότητα τον χειρισμό των διεθνών και Ευρωπαϊκών υποθέσεων. Τα εν λόγω τμήματα αποτελούν τις υπηρεσίες που ανταποκρίνονται στις προδιαγραφές των αποφοίτων του Τμήματος, παρόλο που βέβαια στην πράξη η τοποθέτησή τους δεν γίνεται με ορθολογικά κριτήρια, αλλά βάσει των ευρύτερων υπηρεσιακών ή / και συγκυριακών αναγκών.

Τα μαθήματα, εργαστήρια και σεμινάρια που συγκροτούν τη Β΄ ειδική φάση σπουδών περιλαμβάνουν βασικές γνώσεις της θεωρίας και του θεσμικού πλαισίου της ΕΕ, καλύπτοντας θεματικές όπως η Οικονομική, Θεσμική & Πολιτική συγκρότηση της ΕΕ, οι Διεθνείς και Ευρωπαϊκοί θεσμοί και ΜΚΟ και οι Διεθνείς & Ευρωπαϊκές Οικονομικές Σχέσεις. Το πρόγραμμα περιλαμβάνει παράλληλα εργαστήρια τεχνικού περιεχομένου, τα οποία αποσκοπούν στην καλλιέργεια και ενδυνάμωση των απαιτούμενων δεξιοτήτων των σπουδαστών για το χειρισμό Ευρωπαϊκών υποθέσεων και πολιτικών, όπως η Προσομοίωση του Ρόλου των Εθνικών

¹² Βλέπε Πρόγραμμα Σπουδών ΚΔ Εκπαιδευτικής Σειράς, σ. 7 και Πρόγραμμα Σπουδών ΚΕ Εκπαιδευτικής Σειράς, σ. 7.

¹³ Συνέντευξη, Πρόεδρος ΕΚΔΔΑ.

Διοικήσεων στο Πλαίσιο των Ευρωπαϊκών Διαβουλεύσεων, Διαπραγματεύσεων και Επιτροπολογίας και η Αξιοποίηση Δικτύων της ΕΕ.

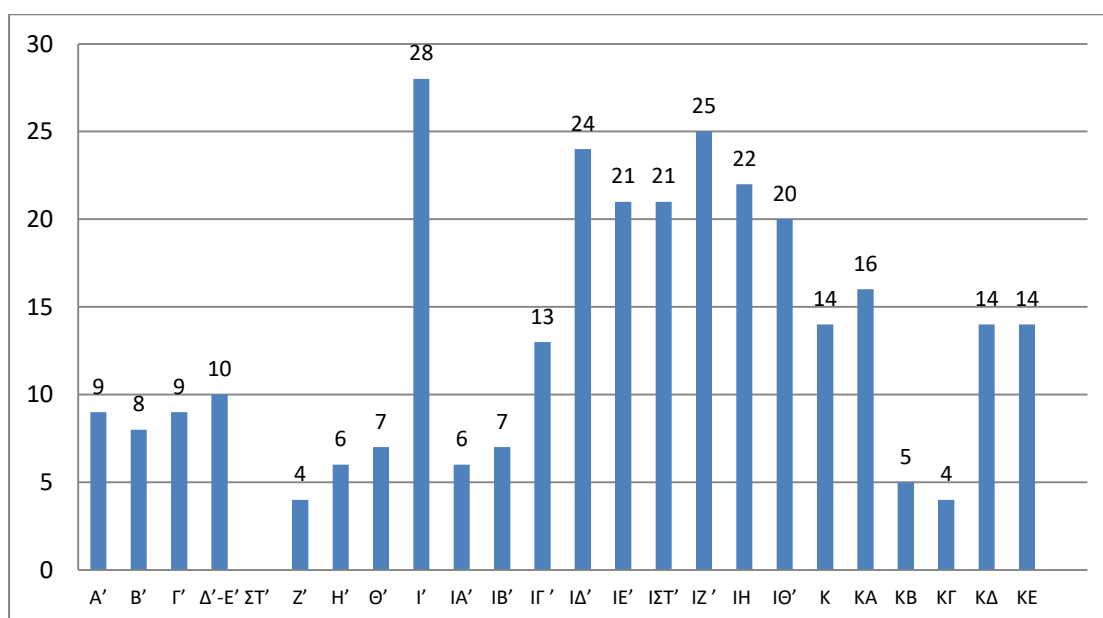
5.2 Η εξέλιξη των μαθημάτων, σεμιναρίων και εργαστηρίων Ευρωπαϊκού προσανατολισμού

Ένα εκ των βασικών κριτηρίων αποτίμησης του Ευρωπαϊκού προσανατολισμού της παρεχόμενης εκπαίδευσης στην ΕΣΔΔΑ αποτελούν τα μαθήματα, εργαστήρια και σεμινάρια που άπτονται Ευρωπαϊκών θεμάτων και πολιτικών. Η ποιοτική και ποσοτική επεξεργασία των προγραμμάτων σπουδών της ΕΣΔΔΑ για όλη την περίοδο λειτουργίας της ανέδειξε την Ευρωπαϊκή παράμετρο ως μια σταθερή συνιστώσα των προγραμμάτων σπουδών. Ωστόσο, παρατηρείται σημαντική διαφοροποίηση αφενός ως προς το περιεχόμενο των σχετικών στοιχείων, και αφετέρου ως προς την έκταση και τη βαρύτητα που καταλαμβάνουν διαχρονικά ως μέρος του εκπαιδευτικού προγράμματος. Στην παρούσα υποενότητα παρουσιάζονται η κατεύθυνση και η ένταση των ποσοτικών διακυμάνσεων των εν λόγω μεγεθών καθ' όλη τη διάρκεια λειτουργίας της ΕΣΔΔΑ, προκειμένου στη συνέχεια να συνδυαστούν με τις ποιοτικές παραμέτρους.

Βάσει των διαθέσιμων δεδομένων, στο Διάγραμμα 1 απεικονίζεται η εξέλιξη του αριθμού των μαθημάτων, σεμιναρίων και εργαστηρίων Ευρωπαϊκού προσανατολισμού, από την πρώτη (1^η) έως την τρέχουσα (25^η) εκπαιδευτική σειρά της ΕΣΔΔΑ (1986-2018). Τα στοιχεία αντανakλούν σημαντικές ποσοτικές αλλαγές του αριθμού των εν λόγω στοιχείων. Η ανώτερη τιμή εμφανίζεται στην 1^η εκπαιδευτική σειρά (1996) με είκοσι οκτώ (28) μαθήματα, σεμινάρια και εργαστήρια με Ευρωπαϊκές θεματικές. Ωστόσο, αυτό η τιμή εμφανίζεται ως μεμονωμένη αλλαγή, καθώς τα προγράμματα σπουδών των προηγούμενων και των επόμενων εκπαιδευτικών σειρών περιλαμβάνουν κατά πολύ χαμηλότερο αριθμό μαθημάτων, σεμιναρίων και εργαστηρίων Ευρωπαϊκού προσανατολισμού. Συγκεκριμένα, τα σχετικά μεγέθη για τις πρώτες πέντε (5) εκπαιδευτικές σειρές της ΕΣΔΔΑ (Α' – Ε') κυμαίνονται σε σταθερά επίπεδα, από οκτώ (8) έως δέκα (10), ενώ μέχρι την ΙΒ' (πλην της Ι') σε μικρότερες τιμές, από τέσσερα (4) έως επτά (7). Η

ελάχιστη τιμή, τέσσερα (4), εντοπίζεται την ίδια περίοδο, στη Ζ' σειρά, και στις επόμενες σειρές στην ΚΓ' (4) και ΚΒ' (5). Από την ΙΑ' έως την ΙΘ' εκπαιδευτική σειρά, ο αριθμός των μαθημάτων, σεμιναρίων και εργαστηρίων Ευρωπαϊκού προσανατολισμού εμφανίζεται αυξημένος, από είκοσι (20) έως είκοσι τέσσερα (24) και αυτή η τάση χαρακτηρίζεται από σταθερότητα. Οι λοιπές σειρές (ΙΓ', Κ', ΚΑ', ΚΔ', ΚΕ') κινούνται σε μέσα επίπεδα, περιλαμβάνοντας από δεκατρία (13) έως δεκαέξι (16) μαθήματα, σεμινάρια και εργαστήρια συναφή με Ευρωπαϊκές θεματικές.

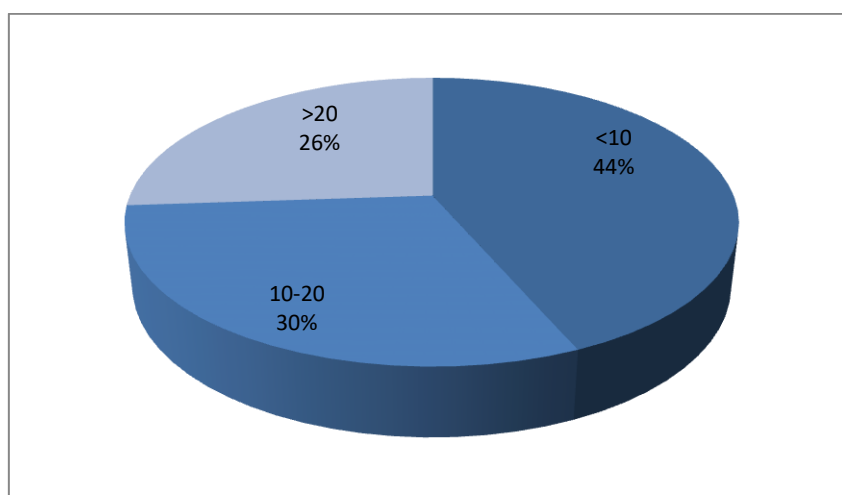
Διάγραμμα 1. Εξέλιξη του αριθμού των μαθημάτων Ευρωπαϊκού προσανατολισμού

Στο Διάγραμμα 2, οι εκπαιδευτικές σειρές της ΕΣΔΔΑ επιχειρείται να κατηγοριοποιηθούν σε τρία συγκριτικά επίπεδα, χαμηλό (κάτω από 10), μέσο (10-20), υψηλό (άνω των 20), αναλόγως του αριθμού των τίτλων των μαθημάτων, σεμιναρίων και εργαστηρίων Ευρωπαϊκού προσανατολισμού που περιγράφηκε παραπάνω. Η ποσοστιαία κατανομή δείχνει ότι διαχρονικά στο μεγαλύτερο μέρος των εκπαιδευτικών σειρών (44%) ο αριθμός των εν λόγω μαθημάτων, σεμιναρίων και εργαστηρίων είναι μικρότερος του δέκα (10), στο 30% κυμαίνεται από δέκα (10)

έως είκοσι (20), ενώ άνω των είκοσι (20) μαθημάτων, σεμιναρίων και εργαστηρίων Ευρωπαϊκού προσανατολισμού περιλαμβάνουν το 26% των προγραμμάτων σπουδών.

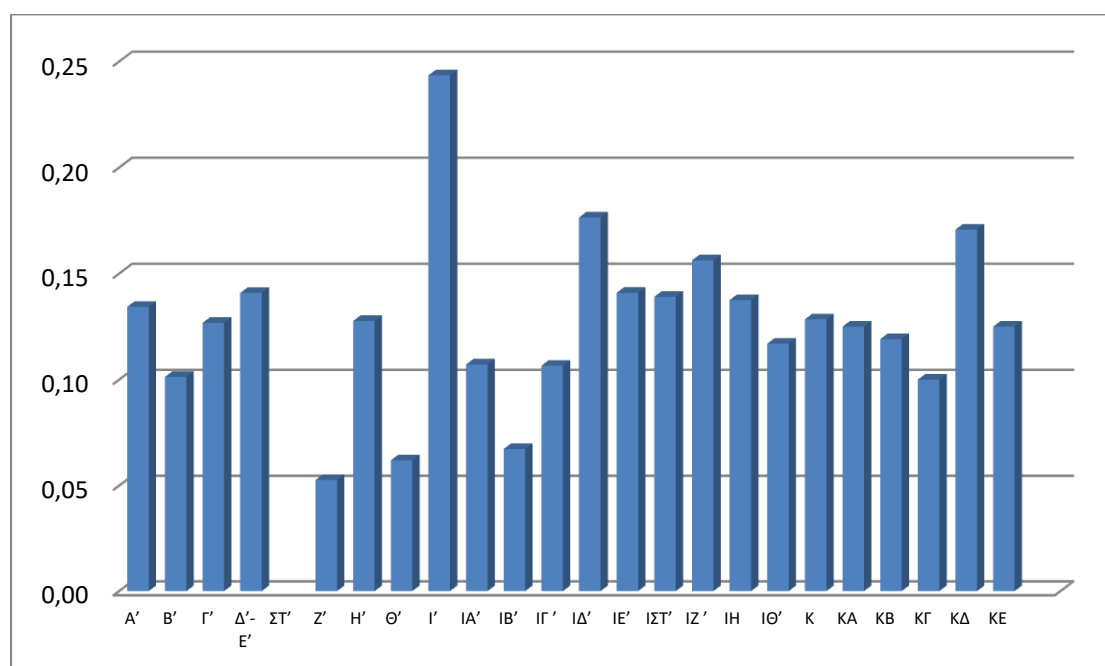
Διάγραμμα 2. Ποσοστιαία κατανομή του αριθμού των μαθημάτων / σεμιναρίων / εργαστηρίων Ευρωπαϊκού προσανατολισμού

Η αποτύπωση μαθημάτων, σεμιναρίων και εργαστηρίων Ευρωπαϊκού προσανατολισμού σε (απόλυτες) αριθμητικές τιμές, παρόλο που αντανακλά ορισμένες βασικές τάσεις, δεν αποδίδει με απόλυτη ακρίβεια τις σχετικές αλλαγές σε συγκριτικό πλαίσιο, καθώς μεταξύ των προγραμμάτων σπουδών της ΕΣΔΔΑ παρατηρούνται γενικότερα σημαντικές μεταβολές και αυξομειώσεις ως προς ουσιώδη στοιχεία αυτού, όπως ο αριθμός των μαθημάτων, σεμιναρίων και εργαστηρίων, αλλά και των τμημάτων εξειδίκευσης. Επομένως, από τα απόλυτα μεγέθη δεν είναι ασφαλές να εξαχθούν ακριβή και έγκυρα συγκριτικά συμπεράσματα. Δεδομένων αυτών των περιορισμών, στο Διάγραμμα 3 επιχειρείται η αναγωγή των απόλυτων τιμών σε σχετικά (συγκρίσιμα) ποσοστά των μαθημάτων, σεμιναρίων και εργαστηρίων του προγράμματος με Ευρωπαϊκό προσανατολισμό ως προς το συνολικό αριθμό των μαθημάτων, σεμιναρίων και εργαστηρίων, ανά εκπαιδευτική σειρά. Αυτή η προσέγγιση παρέχει μια πιο έγκυρη αποτύπωση των μεγεθών για τους σκοπούς της συγκριτικής μελέτης, δεδομένων των σημαντικών

αυξομειώσεις που παρατηρούνται μεταξύ των επιμέρους προγραμμάτων, οι οποίες καθιστούν την απόλυτη τιμή των μεγεθών μη-αντιπροσωπευτική των πραγματικών τάσεων.

Διάγραμμα 3. Πλήθος μαθημάτων / σεμιναρίων / εργαστηρίων Ευρωπαϊκού προσανατολισμού σε σύνολο μαθημάτων / σεμιναρίων / εργαστηρίων του Προγράμματος Σπουδών

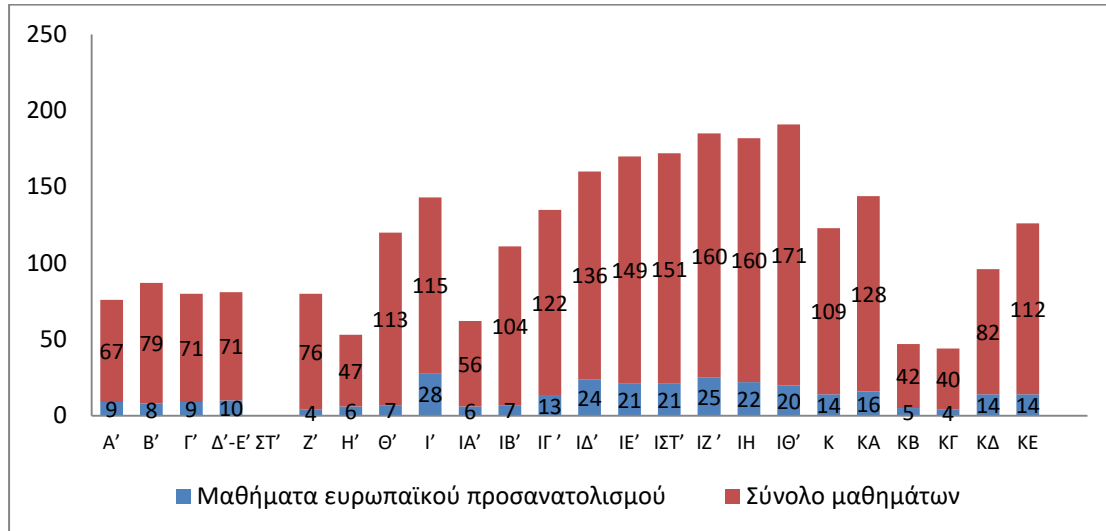

Τα εμπειρικά δεδομένα των ποσοσטיαίων στοιχείων αναδεικνύουν μια σχετικά διαφοροποιημένη εικόνα από ό,τι η (απόλυτη) αριθμητική τους αποτύπωση. Όπως και στις απόλυτες τιμές, το μέγιστο σημείο αντιστοιχεί στην Ι' εκπαιδευτική σειρά, με περίπου το ένα τέταρτο (24%) των μαθημάτων, σεμιναρίων και εργαστηρίων του προγράμματος σπουδών να αντιστοιχεί σε αυτά με Ευρωπαϊκό προσανατολισμό. Οι πιο χαμηλές τιμές εμφανίζονται στη Ζ' και τη Θ' σειρά, με αντίστοιχα ποσοστά των Ευρωπαϊκών 5% και 6% επί του συνόλου των παρεχόμενων μαθημάτων, σεμιναρίων και εργαστηρίων. Η εν λόγω διαφορά καταδεικνύει και το μέγεθος της απόκλισης που προσλαμβάνει διαχρονικά η αντίληψη και θέση – έκταση των μαθημάτων, σεμιναρίων και εργαστηρίων Ευρωπαϊκού

προσανατολισμού στο πρόγραμμα σπουδών της ΕΣΔΔΑ. Σημαντική και σχετικά σταθερή ενίσχυση των εν λόγω στοιχείων του προγράμματος παρατηρείται από τις αρχές της δεκαετίας του 2000, από την ΙΓ' σειρά (2001) έως τις αρχές της επόμενης δεκαετίας (ΚΒ' σειρά, 2013). Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, το ποσοστό των μαθημάτων, σεμιναρίων και εργαστηρίων σε Ευρωπαϊκές θεματικές είναι σταθερά άνω του 10% επί του συνόλου των προσφερόμενων μαθημάτων. Ενδυνάμωση των Ευρωπαϊκών στοιχείων του προγράμματος παρατηρείται επίσης στις πιο πρόσφατες εκπαιδευτικές σειρές της ΕΣΔΔΑ, ΚΔ' και ΚΕ', στις οποίες το εν λόγω ποσοστό αυξάνεται και φτάνει αντίστοιχα το 17% και 12%.

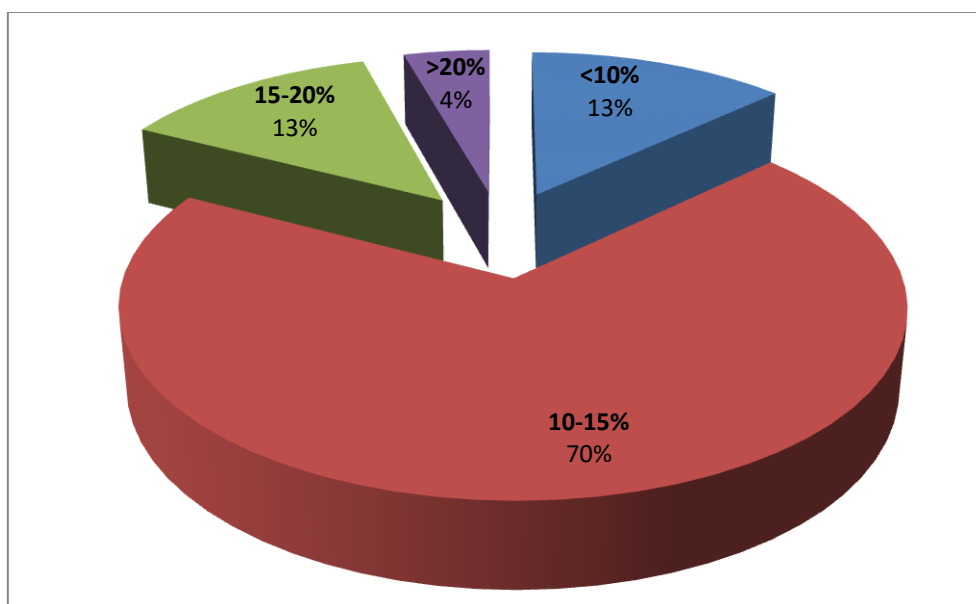
Αυτή η συγκριτική εικόνα αποδίδεται και σε απόλυτους αριθμούς στο Διάγραμμα 4, το οποίο αποτυπώνει αριθμητικά το πλήθος των μαθημάτων, σεμιναρίων και εργαστηρίων Ευρωπαϊκού προσανατολισμού ως προς το σύνολο των παρεχόμενων μαθημάτων, σεμιναρίων και εργαστηρίων των προγραμμάτων σπουδών. Τα στοιχεία δεν αντανακλούν σταθερή κατεύθυνση, καθώς σε ορισμένες περιπτώσεις η γενική αύξηση των μαθημάτων, σεμιναρίων και εργαστηρίων συνδυάζεται με αύξηση των αντίστοιχων με Ευρωπαϊκό προσανατολισμό (μεταξύ των σειρών Ι' και Θ', ΙΑ' έως ΙΔ', Κ' και ΚΑ', ΚΓ' και ΚΔ'), σε άλλες με μείωση (μεταξύ των σειρών Α' και Β', Ε' και Ζ', ΙΗ' και ΙΘ'), ενώ σε άλλες με σταθερότητα (μεταξύ των σειρών ΙΕ' και ΙΣΤ', ΚΔ' και ΚΕ'). Σε ορισμένες, επίσης, περιπτώσεις, ενώ ο συνολικός μαθημάτων, σεμιναρίων και εργαστηρίων μειώνεται ή μένει σταθερός, το πλήθος αυτών με Ευρωπαϊκό προσανατολισμό αυξάνεται (μεταξύ των σειρών Β', Γ' και ΔΕ, Ζ' και Η').

**Διάγραμμα 4. Μαθήματα / σεμινάρια / εργαστήρια Ευρωπαϊκού
προσανατολισμού και σύνολο μαθημάτων / σεμιναρίων / εργαστηρίων του
Προγράμματος Σπουδών**

Στο Διάγραμμα 5 αποτυπώνεται η ποσοστιαία κατανομή των μαθημάτων, σεμιναρίων και εργαστηρίων Ευρωπαϊκού προσανατολισμού στο σύνολο του προγράμματος σπουδών σε μια τετραβάθμια κλίμακα. Όπως φαίνεται και σχηματικά, στην πλειονότητα των προγραμμάτων (70%), τα μαθήματα, σεμινάρια και εργαστήρια σε Ευρωπαϊκές θεματικές καταλαμβάνουν το 10-15% των συνολικών στοιχείων του προγράμματος. Οι χαμηλότερες τιμές του αντίστοιχου ποσοστού, μικρότερο από 10%, εμφανίζεται στο 13% των προγραμμάτων σπουδών. Οι υψηλότερες τιμές, άνω του 20% αντιστοιχούν μόνο στο 4% των προγραμμάτων και, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, στην πραγματικότητα συναντιούνται μόνο στην περίπτωση της Ι' εκπαιδευτικής σειράς της ΕΣΔΔΑ. Τέλος, ποσοστό συμμετοχής των μαθημάτων, σεμιναρίων και εργαστηρίων Ευρωπαϊκού προσανατολισμού στο σύνολο του προγράμματος σπουδών 15-20% εμφανίζεται στο λοιπό 13% των προγραμμάτων. Ο μέσος όρος αυτών των μεγεθών διαχρονικά (στο σύνολο των εκπαιδευτικών σειρών) αντιστοιχεί στο 13%.

Διάγραμμα 5. Ποσοστιαία κατανομή μαθημάτων / σεμιναρίων / εργαστηρίων σε σύνολο μαθημάτων / σεμιναρίων / εργαστηρίων του Προγράμματος Σπουδών

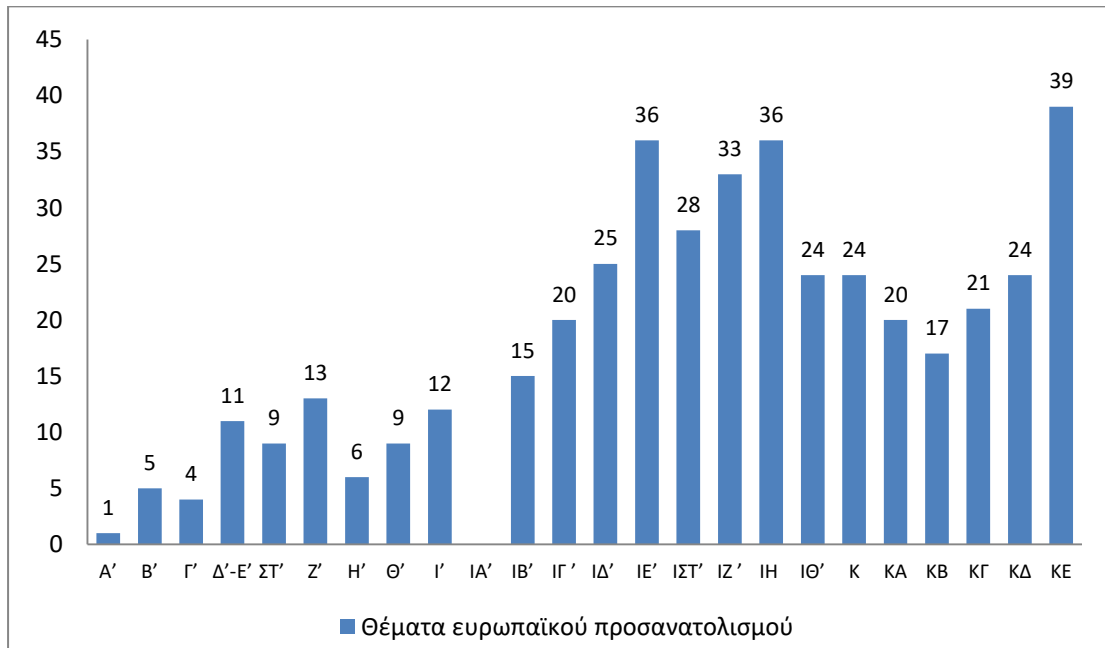

5.3 Η εξέλιξη των τελικών εργασιών σε Ευρωπαϊκές θεματικές

Η θεματολογία των τελικών εργασιών των σπουδαστών/τριών αντανακλά αυξομειώσεις του ενδιαφέροντος για ζητήματα σχετικά με Ευρωπαϊκές πολιτικές και υποθέσεις¹⁴. Όπως φαίνεται από τα στοιχεία του Διαγράμματος 6, ο απόλυτος αριθμός των επιλεχθέντων θεμάτων εμφανίζει διαχρονικά σημαντικές αυξομειώσεις. Ο μέγιστος αριθμός καταγράφεται στην ΚΕ' εκπαιδευτική σειρά (39), ενώ ο ελάχιστος (1) στην Α'. Εν γένει, στις πρώτες εκπαιδευτικές σειρές, ο αριθμός των εργασιών Ευρωπαϊκής θεματολογίας που εκπονήθηκαν εμφανίζεται σχετικά χαμηλός (0-13). Από την ΙΒ' σειρά φαίνεται να αυξάνεται και να διατηρείται εν γένει σε υψηλά επίπεδα, ιδίως μεταξύ των ΙΕ' και ΙΗ' σειρών (28-36). Το πλήθος των θεμάτων Ευρωπαϊκού ενδιαφέροντος περιορίζεται σχετικά από την ΙΘ' σειρά (17-24) και αρχίζει πάλι να αυξάνεται από την ΚΓ' έως την ΚΕ' εκπαιδευτική σειρά.

¹⁴ Για την ΙΑ' εκπαιδευτική σειρά δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία, ελλείψει της πρόβλεψης εκπόνησης τελικών εργασιών στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα.

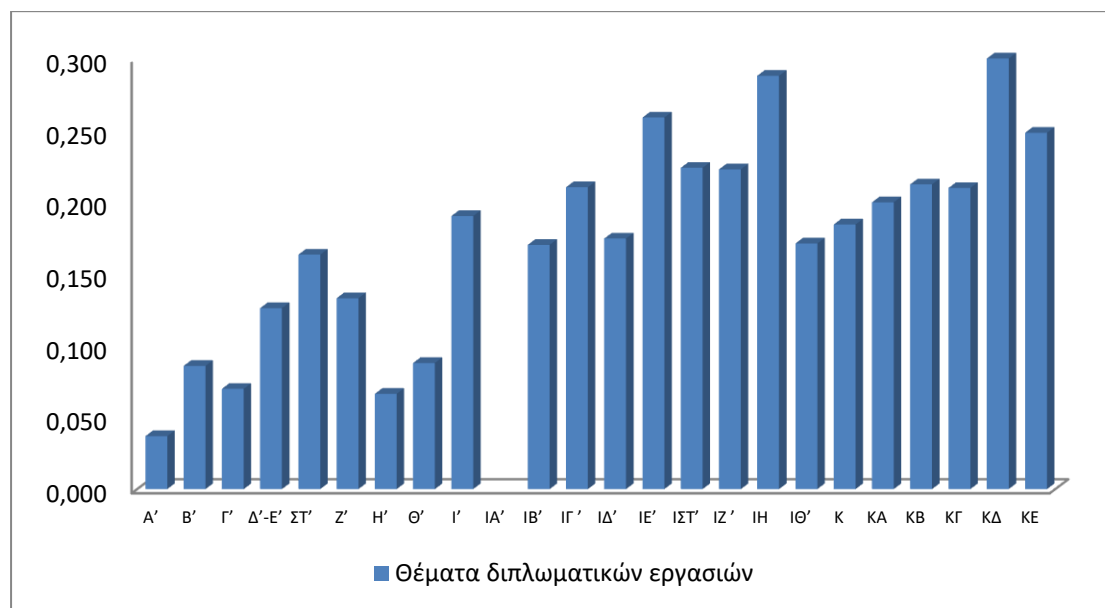
Διάγραμμα 6. Πλήθος τελικών εργασιών Ευρωπαϊκής θεματολογίας

Ο αριθμός των τελικών εργασιών με θεματολογία συναφή με την ΕΕ δεν αρκεί για την απόδοση μιας πλήρους συγκριτικής εικόνας της εξέλιξης και της βαρύτητας τους στο σύνολο των προγραμμάτων σπουδών, καθώς η τελευταία εξαρτάται από το συνολικό αριθμό των σπουδαστών και των εργασιών. Στο Διάγραμμα 7 εμφανίζεται η αναλογία των θεμάτων σχετικών με Ευρωπαϊκά ζητήματα ως προς το σύνολο των εκπονηθέντων τελικών εργασιών ανά εκπαιδευτική σειρά. Τα δεδομένα (στρογγυλοποιημένα μέχρι το 2^ο δεκαδικό ψηφίο) δείχνουν ότι η σχετική βαρύτητα της Ευρωπαϊκής θεματολογίας κυμαίνεται σε χαμηλά έως μέσα επίπεδα στη διάρκεια των πρώτων εκπαιδευτικών σειρών (Α' έως Θ'), από 4%-13%. Σημαντική αύξηση σημειώνεται στην Ι' εκπαιδευτική σειρά, με σχεδόν το ένα πέμπτο των θεμάτων (19%) να άπτονται Ευρωπαϊκών ζητημάτων. Οι υψηλότερες τιμές εμφανίζονται μεταξύ των σειρών ΙΕ' και ΙΗ', από 22% έως 29%. Οι επόμενες σειρές, ΙΘ' έως ΚΓ', κινούνται σε μέσα επίπεδα, με τα θέματα Ευρωπαϊκού ενδιαφέροντος να καταλαμβάνουν ποσοστό 17%-21% επί των συνολικών θεμάτων. Σημαντική ενίσχυση της Ευρωπαϊκής θεματολογίας των τελικών εργασιών σημειώνεται και κατά τις δύο τελευταίες σειρές, ΚΔ' και ΚΕ', με αντίστοιχα ποσοστά

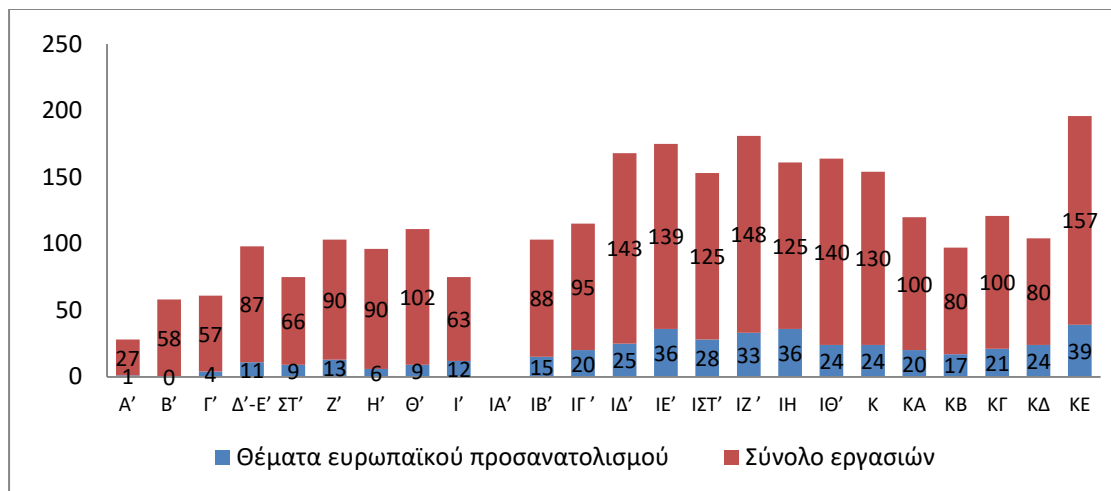
30% και 25%. Στην πρώτη (ΚΔ') εμφανίζεται και το υψηλότερο σημείο στο σύνολο της καταγραφής.

Διάγραμμα 7. Ποσοστό εργασιών Ευρωπαϊκής θεματολογίας ως προς το σύνολο των τελικών εργασιών

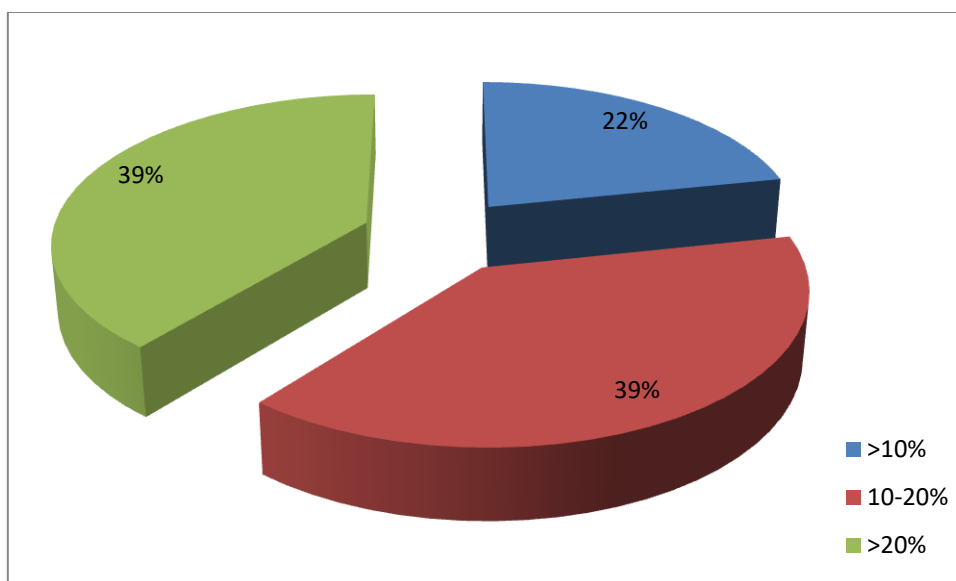
Στο Διάγραμμα 8 απεικονίζονται τα ακριβή μεγέθη του αριθμού των θεμάτων Ευρωπαϊκού προσανατολισμού και του συνόλου των εργασιών των τελικών εργασιών που εκπονήθηκαν ανά εκπαιδευτική σειρά, από τα οποία προκύπτουν τα δεδομένα της σχετικής αναλογίας που παρουσιάστηκαν παραπάνω. Από αυτά τα στοιχεία φαίνεται ότι τόσο η έκταση όσο και η κατεύθυνση των μεταβολών στα στοιχεία του προγράμματος με Ευρωπαϊκή αναφορά δεν είναι ανάλογες με τις ευρύτερες αλλαγές που λαμβάνουν χώρα και αφορούν συνολικά τη δομή και το περιεχόμενο των προγραμμάτων σπουδών της ΕΣΔΔΑ.

Διάγραμμα 8. Ποσοστό εργασιών Ευρωπαϊκής θεματολογίας και σύνολο τίτλων τελικών εργασιών

Βάσει της βαρύτητας των θεμάτων Ευρωπαϊκού προσανατολισμού στο σύνολο των θεμάτων των τελικών εργασιών, στο Διάγραμμα 9 παρουσιάζεται η κατανομή των εν λόγω μεγεθών, διαβαθμισμένη σε μια κλίμακα τριών επιπέδων. Από τα δεδομένα προκύπτει ότι σε παραπάνω από το ένα πέμπτο των εκπαιδευτικών σειρών (22%) αυτή η αναλογία είναι χαμηλή, μικρότερη του 10%. Οι υπόλοιπες σειρές εμφανίζουν ισόποση κατανομή των τελικών εργασιών μεταξύ μέτριου (10-20%) και αυξημένου (άνω του 20%) αριθμού τίτλων Ευρωπαϊκού ενδιαφέροντος, ως ποσοστό επί των συνολικών τίτλων των τελικών εργασιών. Ο μέσος όρος αυτών διαχρονικά (στο σύνολο των εκπαιδευτικών σειρών) αντιστοιχεί στο 18%.

Διάγραμμα 9. Ποσοστιαία κατανομή του αριθμού των εργασιών Ευρωπαϊκού προσανατολισμού

5.4 Πρακτική άσκηση / επισκέψεις σε φορείς της ΕΕ

Μεταξύ των δραστηριοτήτων του προγράμματος σπουδών προβλέπονται εκπαιδευτικές επισκέψεις σε φορείς της ΕΕ και, σε ορισμένες σειρές, πρακτική άσκηση των σπουδαστών και σπουδαστριών σε θεσμούς της ΕΕ το εξωτερικό. Η περίπτωση της πρακτικής στο εξωτερικό ίσχυσε για μεμονωμένες σειρές (Ζ'-Η' και ΚΔ'-ΚΕ') και σε λίγες περιπτώσεις¹⁵, ενώ ο κύριος προσδιοριστικός παράγων ήταν η ύπαρξη (ή μη) των απαιτούμενων χρηματοδοτικών πόρων. Η σημασία αυτών των επισκέψεων είναι κρίσιμη, όχι μόνο για την εξοικείωση και γνωριμία των σπουδαστών/στριών με τους θεσμούς και τις υπηρεσίες που διαμορφώνουν και χειρίζονται τις Ευρωπαϊκές πολιτικές, αλλά και από την οπτική της σχέσης μεταξύ των δύο θεσμών (ΕΣΔΔΑ και ΕΕ), δεδομένου ότι η χρηματοδότηση της Σχολής προέρχεται αποκλειστικά από Ευρωπαϊκά κονδύλια.

Το περιεχόμενο των εν λόγω επισκέψεων και δραστηριοτήτων δεν είναι προκαθορισμένο και διαμορφώνεται κατά περίπτωση ανά εκπαιδευτική σειρά. Οι σπουδαστές/στριες των ΚΔ' και ΚΕ' εκπαιδευτικών σειρών στο πλαίσιο της Πρακτικής Άσκησης επισκέφθηκαν Ευρωπαϊκούς και διεθνείς θεσμούς στο

¹⁵ Βλ. και επόμενη ενότητα βάσει αποτελεσμάτων απαντήσεων σπουδαστών/στριών στο ερωτηματολόγιο της έρευνας.

εξωτερικό όπως το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, η Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και η Επιτροπή των Περιφερειών. Επίσης, οι σπουδαστές/στρίες των εν λόγω σειρών επισκέφθηκαν τα γραφεία της Μόνιμης Αντιπροσωπείας της Ελλάδας στις Βρυξέλλες. Παράλληλα, οι σπουδαστές του τμήματος Διεθνών – Ευρωπαϊκών Υποθέσεων επισκέφθηκαν την Αντιπροσωπεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και το Γραφείο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στην Αθήνα.

5.5 Σύνοψη και συζήτηση των ευρημάτων

Από την εμπειρική αποτύπωση των βασικών τάσεων, ένα πρώτο εύρημα αποτελεί η (εξαιρετικά υψηλή) συχνότητα και έκταση των αλλαγών ως προς το μέρος του Προγράμματος Σπουδών της ΕΣΔΔΑ που αφορά την επιμόρφωση των σπουδαστών/στριών σε θέματα Ευρωπαϊκού ενδιαφέροντος. Σχεδόν σε κάθε σειρά εντοπίζονται αλλαγές και προσαρμογές σε όλα τα υπό μελέτη (4) κριτήρια. Αυτό το φαινόμενο, σε σημαντικό βαθμό εξηγείται από τη συχνή εναλλαγή των προσώπων που καταλαμβάνουν τις θέσεις των επικεφαλής του ΕΚΔΔΑ και της ΕΣΣΔΑ και του (εκάστοτε) δικτύου συνεργατών τους. Όπως επισημάνθηκε και από τους συνεντευξιζόμενους, οι εν λόγω αλλαγές συνήθως διασπούν τη συνέχεια των πολιτικών και τις καθιστούν αποσπασματικές, σε ορίζοντα θητείας των οργάνων διοίκησης.

Παράλληλα με τα ποσοτικά μεγέθη, εντοπίζονται επίσης κρίσιμες ποιοτικές αλλαγές του περιεχομένου των στοιχείων των Προγραμμάτων Σπουδών. Ο κύριος κορμός των μαθημάτων, εργαστηρίων και σεμιναρίων Ευρωπαϊκού προσανατολισμού συγκροτείται διαχρονικά γύρω από τους βασικούς θεσμούς και πολιτικές της ΕΕ, τη δομή και οργάνωση του συστήματος και τον τρόπο άσκησης των δημόσιων πολιτικών, εστιάζοντας παράλληλα σταδιακά σε ευρύτερες έννοιες όπως ο εξευρωπαϊσμός της διοίκησης μέσω της συμμετοχής της χώρας στην ΕΕ. Όσο εδραιώνεται η σχέση της Ελλάδας με τη διαδικασία της Ευρωπαϊκής ενοποίησης, τόσο πιο εξειδικευμένο χαρακτήρα προσλαμβάνει η παρεχόμενη εκπαίδευση σε Ευρωπαϊκά θέματα στην ΕΣΔΔΑ, εστιάζοντας σε επιμέρους θεματικές περιοχές όπως

η ΚΑΠ, η Περιφερειακή Πολιτική, η Κοινωνική Ευρώπη, ο Προϋπολογισμός της ΕΕ και η Τοπική Αυτοδιοίκηση¹⁶.

Εξαιρετικά κρίσιμο σημείο αλλαγής αποτελεί η ενίσχυση μαθημάτων με Ευρωπαϊκή αναφορά που αντανακλούν τις εκάστοτε (πολιτικές και οικονομικές) προτεραιότητες. Για παράδειγμα, μαθήματα σχετικά με τη διαχείριση των κοινοτικών κονδυλίων εμφανίζονται και ενισχύονται, ιδίως μετά την ΙΒ' σειρά, κατ' αναλογία με τις διαχειριστικές ανάγκες που δημιουργεί η εισροή των Ευρωπαϊκών πόρων από το Ευρωπαϊκό στο εθνικό επίπεδο. Έκτοτε, τα εν λόγω μαθήματα και εργαστήρια αποτελούν σταθερή παράμετρο των Προγραμμάτων και αποκτούν σταδιακά πιο εξειδικευμένο χαρακτήρα¹⁷, υποδηλώνοντας την αυξανόμενη σημασία των αντίστοιχων ικανοτήτων στο πλαίσιο του επιθυμητού προφίλ των αποφοίτων της Σχολή για την υποστήριξη των (νέων) λειτουργιών της διοίκησης. Αυτό το εύρημα αντανακλά εν πολλοίς το συγχρονισμό της εκπαιδευτικής διαδικασίας της ΕΣΔΔΑ με τις ευρύτερες τάσεις και αλλαγές στην εθνική ατζέντα και τις μεταβαλλόμενες απαιτήσεις διαχείρισης του διοικητικού μηχανισμού.

Ένα κρίσιμο ερώτημα που προκύπτει κατά τη συνθετική αποτίμηση των εμπειρικών δεδομένων είναι το αν οι τάσεις των ερευνητικών κριτηρίων που αναλύθηκαν μεμονωμένα συμπίπτουν. Στον Πίνακα 1 αποτυπώνονται συγκριτικά τα δεδομένα και οι αλλαγές των παραμέτρων προσδιορισμού του Ευρωπαϊκού προσανατολισμού των προγραμμάτων σπουδών. Βάσει αυτών, παρατηρείται κατ' αρχάς ότι η κατεύθυνση των αλλαγών δεν είναι η ίδια στις περισσότερες περιπτώσεις. Τα σημεία που το περιεχόμενο και η αλλαγές των τεσσάρων (4) μεταβλητών συμπίπτουν είναι τα εξής:

- Στις εκπαιδευτικές σειρές ΙΒ', ΙΣΤ', ΙΘ' και ΙΓ' μειώνεται η έκταση (σχετική βαρύτητα) του αριθμού των μαθημάτων, εργαστηρίων και σεμιναρίων Ευρωπαϊκού προσανατολισμού, όπως και των θεμάτων των τελικών εργασιών (κριτήρια 2 και 3). Παράλληλα, σε αυτές τις σειρές δεν λειτούργησε αυτοτελές Τμήμα με αντικείμενο τις Ευρωπαϊκές υποθέσεις και

¹⁶ Στοιχεία από τα Προγράμματα Σπουδών.

¹⁷ Παραδείγματος χάριν μέσω της εστίασης σε συγκεκριμένα περιφερειακά / τομεακά προγράμματα και εργαλεία χρηματοδότησης.

πολιτικές, ούτε πραγματοποιήθηκε πρακτική άσκηση στο εξωτερικό (κριτήρια 1 και 4). Ωστόσο, από τα στοιχεία των συνεντεύξεων, δεν προκύπτει ότι αυτή η αλλαγή ήταν απόρροια ευρύτερου σχεδιασμού, υπόθεση η οποία ενισχύεται και από την παρατηρούμενη ασυνέχεια αυτών των τάσεων, καθώς εμφανίζονται σε μεμονωμένες σειρές χωρίς να έχουν διάρκεια.

- Η εκπαιδευτική σειρά ΚΔ' είναι η μόνη περίπτωση όπου η μεταβολή και των τεσσάρων κριτηρίων είναι θετική, αντανακλώντας την ενίσχυση των Ευρωπαϊκών μαθημάτων, εργαστηρίων και σεμιναρίων, την ύπαρξη διακριτού σχετικού τμήματος (Διεθνών – Ευρωπαϊκών Σπουδών) και την πραγματοποίηση πρακτικής άσκησης στο εξωτερικό. Όπως και στην προηγούμενη περίπτωση, ο χαρακτήρας αυτής της αλλαγής είναι μεμονωμένος και παρατηρείται ασυνέχεια της πορείας των μεταβολών σε σχέση με τις προηγούμενες και προηγούμενες σειρές.

Ως προς την ένταση των αλλαγών, τα σημεία στα οποία η κλίμακα των μεταβολών είναι υψηλότερη εντοπίζονται:

- Στην Ι' εκπαιδευτική σειρά, όπου καταγράφεται σημαντική ενίσχυση της Ευρωπαϊκής παραμέτρου και κατακόρυφη αύξηση τόσο των μαθημάτων, εργαστηρίων και σεμιναρίων Ευρωπαϊκού προσανατολισμού (κριτήριο 2), όσο και αντίστοιχων θεματικά εστιασμένων διπλωματικών εργασιών (κριτήριο 3). Το εν λόγω (ανώτατο) σημείο συνδέεται στο μικρο-επίπεδο με τη βούληση της ηγεσίας εκείνης της περιόδου για την ενίσχυση των μαθημάτων Ευρωπαϊκού προσανατολισμού. Στο μακρο-επίπεδο αντανακλά επίσης τη γενικότερη πολιτική και οικονομική συγκυρία της εποχής (μέσα δεκαετίας 1990) η οποία επιδίωκε την ουσιαστικότερη και βαθύτερη διασύνδεση και συμμετοχή της χώρας στη διαδικασία της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.
- Στην ΙΑ' εκπαιδευτική σειρά, η οποία χαρακτηρίζεται από τη μεγαλύτερη πτώση του ποσοστού των μαθημάτων, εργαστηρίων και σεμιναρίων Ευρωπαϊκού προσανατολισμού στο σύνολο του προγράμματος (κριτήριο 2). Επίσης, την ίδια περίοδο καταργείται το τμήμα Κοινοτικής Κατεύθυνσης

(κριτήριο 1), υποδηλώνοντας μια τάση αποδυνάμωσης των σχετικών θεματικών. Η δημιουργία του εν λόγω τμήματος φαίνεται ότι, πέραν της επιδίωξης κάλυψης του κενού που άφησε η απόσχιση του διπλωματικού κλάδου, δεν κατάφερε να βρει τη φυσιογνωμία και τον προσανατολισμό του. Σε αυτήν την περίοδο, δεδομένου ότι οι πολιτικές και οικονομικές συνθήκες δεν έχουν μεταβληθεί σημαντικά, η αλλαγή θα μπορούσε να αποδοθεί σε προσωπικούς ή συγκυριακούς παράγοντες.

- Στην ΙΘ' εκπαιδευτική σειρά καταγράφεται η υψηλότερη αρνητική μεταβολή του 3^{ου} κριτηρίου, καθώς υπάρχει μεγάλη μείωση του αριθμού των τίτλων εργασιών με Ευρωπαϊκή θεματολογία επί του συνόλου των τίτλων των τελικών εργασιών. Αυτή η εξέλιξη αντανακλά ενδεχομένως τη μείωση του ενδιαφέροντος των σπουδαστών απέναντι στην Ευρωπαϊκή θεματολογία, αλλά, επειδή ο προσδιορισμός των θεμάτων των εργασιών δεν αποτελεί αντικείμενο κεντρικού σχεδιασμού, ισχυρή είναι επίσης η πιθανότητα να συνιστά συγκυριακό γεγονός.

Στις υπόλοιπες σειρές, σε αρκετές περιπτώσεις αναθεώρησης του προγράμματος σπουδών, η κατεύθυνση δεν είναι κοινή (γεγονός που ενδεχομένως να υποδηλώνει και ασάφεια ή απουσία κατεύθυνσης), καθώς τα κριτήρια 2 και 3 μεταβάλλονται προς αντίθετες κατευθύνσεις (σειρές Β', Γ', Ζ', Η', Θ', ΙΔ'. ΙΕ', ΙΗ', ΚΑ' και ΚΒ'). Αυτή η εικόνα αντανακλά εν πολλοίς και την παρατηρούμενη ασυνέχεια προσώπων, διαδικασιών και πολιτικών, η οποία έχει επισημανθεί σε αρκετά σημεία της παρούσης μελέτης και αποτελεί έναν κρίσιμο ερμηνευτικό παράγοντα του τρόπου διαμόρφωσης και σχεδιασμού των Προγραμμάτων Σπουδών της ΕΣΔΔΑ.

Σε άλλες περιπτώσεις, η μεταβολή των κριτηρίων είναι προς την ίδια κατεύθυνση (εκπαιδευτικές σειρές Δ'-Ε', ΙΓ', ΙΖ', Κ' και ΚΕ'), ωστόσο αντιστοιχεί σε διαφορετικής έντασης αυξήσεις ή μειώσεις. Αυτές οι διαπιστώσεις αντανακλούν ορισμένες, ποσοτικές κυρίως, μεταβολές, χρειάζεται όμως υψηλότερος βαθμός ανάλυσης και συνδυασμού με ποιοτικές παραμέτρους, προκειμένου να τεκμηριωθεί αν η εμφάνισή τους αποτελεί απόρροια προηγούμενου σχεδιασμού ή συγκυριακό γεγονός.

Πίνακας 1. Συγκλίσεις και αποκλίσεις των κριτηρίων διερεύνησης

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΣΕΙΡΕΣ	Ύπαρξη διακριτού Τμήματος (1)	Μεταβολή αριθμού μαθημάτων, σεμιναρίων, εργαστηρίων (2)	Θέματα τελικών εργασιών (3)	Πρακτική άσκηση στο εξωτερικό (4)
A	OXI	-	-	OXI
B	OXI	↓	↑	OXI
Γ	OXI	↑	↓	OXI
Δ-Ε	OXI	↑	↑	OXI
ΣΤ	OXI	-	↑	OXI
Z	OXI	↑	↓	NAI
H	OXI	↑	↓	NAI
Θ	NAI	↓	↑	OXI
I	NAI	↑	↑	OXI
ΙΑ	OXI	↓	-	OXI
ΙΒ	OXI	↓	↓	OXI
ΙΓ	OXI	↑	↑	OXI
ΙΔ	OXI	↑	↓	OXI
ΙΕ	OXI	↓	↑	OXI
ΙΣΤ	OXI	↓	↓	OXI
ΙΖ	OXI	↑	↑	OXI
ΙΗ	OXI	↓	↑	OXI
ΙΘ	OXI	↓	↓	OXI
Κ	OXI	↑	↑	OXI
ΚΑ	OXI	↓	↑	OXI
ΚΒ	OXI	↓	↑	OXI
ΚΓ	OXI	↓	↓	OXI
ΚΔ	NAI	↑	↑	NAI
ΚΕ	NAI	↓	↓	NAI

6. ΟΙ ΓΝΩΜΕΣ ΤΩΝ ΑΠΟΦΟΙΤΩΝ ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

Στο παρόν κεφάλαιο, το ερευνητικό ενδιαφέρον στρέφεται στους άμεσα εμπλεκόμενους και επωφελούμενους από τα Προγράμματα Σπουδών της Σχολής. Έτσι, όπως αναφέρθηκε και στην εισαγωγή της μελέτης, προκειμένου να διερευνηθούν οι απόψεις των επιτελικών στελεχών, που αποφοίτησαν από την ΕΣΔΔΑ, σχετικά με τον Ευρωπαϊκό προσανατολισμό του Προγράμματος Σπουδών, κρίθηκε σκόπιμο να διεξαχθεί μία έρευνα με ερωτηματολόγιο που απευθύνονταν στους αποφοίτους της. Αυτό το ερωτηματολόγιο αποσκοπούσε στο να καταγράψει τις αντιλήψεις των αποφοίτων σχετικά με την ποιότητα των σχετικών με τη μελέτη γνώσεων και δεξιοτήτων που απέκτησαν ως σπουδαστές και τη συμβολή αυτών στην άσκηση των υπηρεσιακών τους καθηκόντων κατά το μέρος που αφορά υποθέσεις και ζητήματα Ευρωπαϊκού ενδιαφέροντος. Με την ανάλυση των απαντήσεων των αποφοίτων της ΕΣΔΔΑ σε αυτό το ερωτηματολόγιο, είναι δυνατή μία πληρέστερη εκτίμηση της συμβολής του τμήματος αυτού των Προγραμμάτων Σπουδών στη γενικότερη εκπαίδευση που παρέχεται από τη Σχολή.

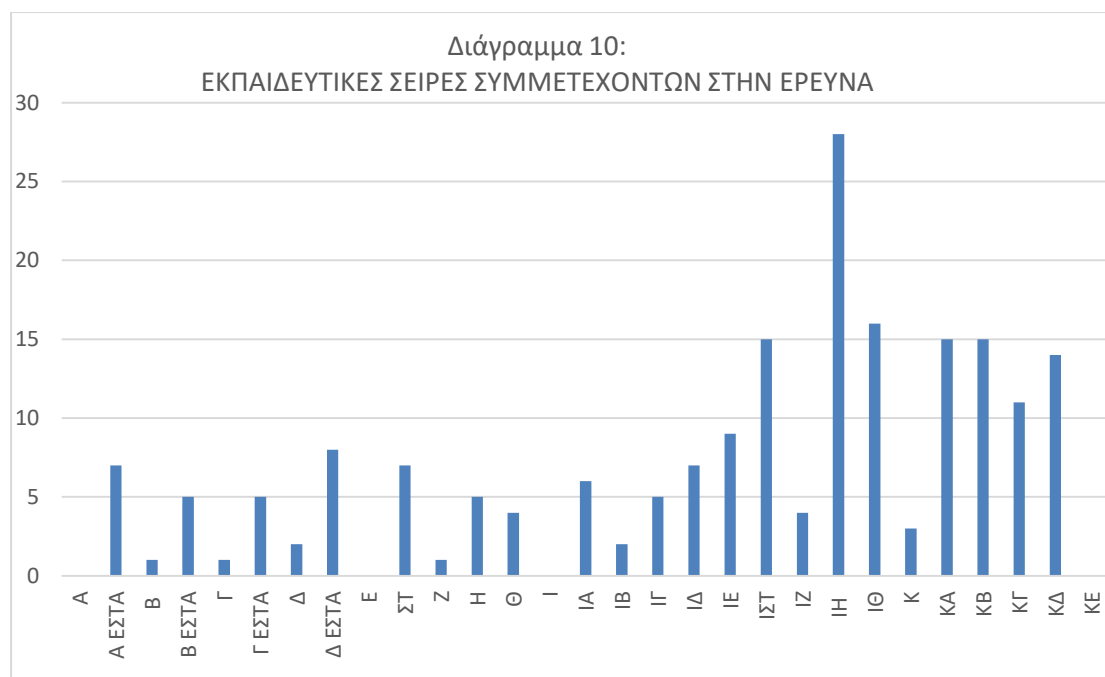
Οι λεπτομέρειες για το περιεχόμενο και την οργάνωση της έρευνας μέσω ερωτηματολογίου έχουν ήδη συζητηθεί στο δεύτερο κεφάλαιο, όπου παρατίθεται η γενικότερη μεθοδολογία της μελέτης. Στο παρόν κεφάλαιο παρουσιάζονται τα βασικά ευρήματα που προκύπτουν από τις απαντήσεις των αποφοίτων, αρχής γενομένης από την παρουσίαση του προφίλ των συμμετεχόντων που συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο και προχωρώντας, εν συνεχεία, στην ανάλυση των απαντήσεών τους.

6.1 Το Προφίλ των Συμμετεχόντων

Το ερωτηματολόγιο συμπληρώθηκε πλήρως ή σχεδόν πλήρως από έναν αριθμό 203 αποφοίτων, ο οποίος μπορεί να θεωρηθεί πολύ ικανοποιητικός για τους σκοπούς της έρευνας.

Η κατανομή των αποφοίτων που ανταποκρίθηκαν παρουσιάζεται ανά εκπαιδευτική σειρά στο Διάγραμμα 10. Μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι απόφοιτοι από σχεδόν όλες τις εκπαιδευτικές σειρές συμμετείχαν στην έρευνα, πλην σειρών Α', Ε', Ι' και ΚΕ', καθώς και από τις 4 πρώτες σειρές της ΕΣΤΑ (Εθνική Σχολή Τοπικής Αυτοδιοίκησης) που κατόπιν συγχωνεύτηκε στην ΕΣΔΔΑ. Οι σειρές που εκπροσωπούνται με πάνω από 10 αποφοίτους είναι, κατά φθίνουσα σειρά, οι: ΙΗ' (με τον υψηλότερο αριθμό 28 αποφοίτων), ΙΘ' (16 απόφοιτοι), ΙΣΤ', ΚΑ' και ΚΒ' (με 15 απόφοιτους έκαστη), η σειρά ΚΔ με 14 απόφοιτους και η ΚΓ' με 11 απόφοιτους. Παρατηρείται ξεκάθαρα μια μεγαλύτερη συμμετοχή από τις πιο πρόσφατες σχετικά σειρές, κυρίως της τελευταίας δεκαετίας, γεγονός που πρέπει να ληφθεί υπόψη στην ανάλυση των σχετικών συμπερασμάτων. Επίσης, κρίνεται σημαντική και η απουσία συμμετεχόντων στην έρευνα από τη σειρά Ι', η οποία παρουσιάζει και το υψηλότερο ποσοστό μαθημάτων/ εργαστηρίων/ σεμιναρίων Ευρωπαϊκού προσανατολισμού σε σχέση με το σύνολο των διδαχθέντων μαθημάτων, όπως είδαμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο.

Διάγραμμα 10. Εκπαιδευτικές σειρές συμμετεχόντων στην έρευνα

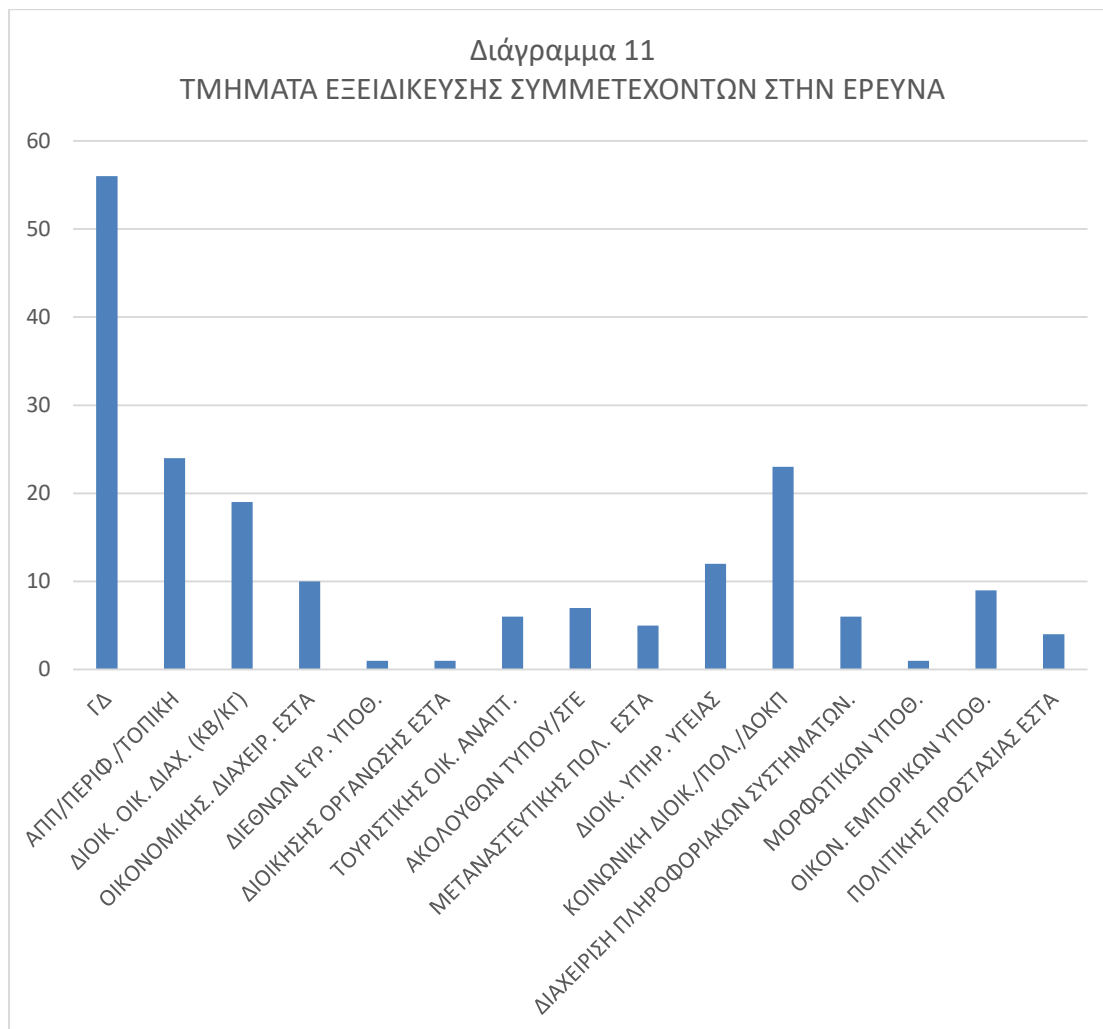
Τα τμήματα εξειδίκευσης που δηλώθηκαν από τους συμμετέχοντες αποφοίτους εμφανίζονται αναλυτικά στον Διάγραμμα 11. Η Γενική Διοίκηση (ΓΔ) κυριαρχεί με 56 επιλογές, τα τμήματα εξειδίκευσης στην περιφερειακή και τοπική ανάπτυξη (ΑΠΠ/ΠΕΡΙΦ./ΤΟΠΙΚΗ¹⁸) έχουν 24 επιλογές, ενώ το ένα και μοναδικό τμήμα «διοίκησης και οικονομικής διαχείρισης» στο οποίο οργανώνονταν η Σχολή στις σειρές ΚΒ' και ΚΓ' έχει 19 επιλογές. (ΔΙΟΙΚ. ΟΙΚ. ΔΙΑΧ. ΚΒ/ΚΓ). Ακολουθεί το τμήμα οικονομικής διαχείρισης της ΕΣΤΑ με 10 επιλογές. Πάνω από 10 επιλογές έχουν τα τμήματα της Διοίκησης Υπηρεσιών Υγείας (ΔΥΥ) με 12 και Κοινωνικής Διοίκησης ή Κοινωνικής Πολιτικής ή Διοίκησης Οργανισμών Κοινωνικής Πολιτικής (ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΙΟΙΚ./ΠΟΛ./ΔΟΚΠ¹⁹) με 23 επιλογές.

Το τμήμα Γενικής Διοίκησης, το ενιαίο τμήμα το οποίο λειτουργούσε στη Σχολή στην ΚΒ' και ΚΓ' σειρά, καθώς και τα τμήματα περιφερειακής και τοπικής πολιτικής και ανάπτυξης συνολικά αθροίζουν 99 επιλογές και μαζί με την 1 επιλογή του τμήματος Διεθνών-Ευρωπαϊκών Υποθέσεων φτάνουν τις 100. Επίσης 9 επιλογές αφορούν στο τμήμα Οικονομικών-Εμπορικών Υποθέσεων που στα Ευρωπαϊκά θέματα επικεντρώνεται στην Κοινή Εμπορική Πολιτική και την Ενιαία Αγορά της ΕΕ, με τα οποία ασχολούνται οι απόφοιτοι-εμπορικοί ακόλουθοι του Υπουργείου Εξωτερικών. Αυτά είναι τμήματα με υπολογίσιμο αριθμό αποφοίτων που συμμετείχαν στην έρευνα και που έχουν μία εύλογη Ευρωπαϊκή διάσταση στον τομέα εξειδίκευσης τους. Επίσης, υπάρχει μία καλή εκπροσώπηση και των άλλων τμημάτων εξειδίκευσης (συνολικά 15 τμήματα ή ομάδες τμημάτων) όπως το ΔΥΥ και τα ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΙΟΙΚ./ΠΟΛ./ΔΟΚΠ, που προσφέρουν εξειδίκευση σε πεδία πολιτικής που εμπίπτουν κατά μεγαλύτερο μέρος τους στην εθνική δικαιοδοσία και έχουν ένα μικρότερο μέρος με Ευρωπαϊκή διάσταση. Διαμορφώθηκε λοιπόν ένα αρκετά καλό δείγμα με ενδιαφέροντα τμήματα εξειδίκευσης της ΕΣΔΔΑ για τους σκοπούς της μελέτης.

¹⁸ Η ονομασία του τμήματος άλλαξε κατά καιρούς αλλά το αντικείμενο εξειδίκευσης ήταν σχεδόν ίδιο: τοπική και κυρίως περιφερειακή ανάπτυξη, για αυτό ομαδοποιήθηκαν οι εν λόγω συνεισφορές στην καταμέτρηση.

¹⁹ Παρά τις μικρές αλλαγές στην ονομασία, ομαδοποιήθηκαν στην καταμέτρηση επειδή το αντικείμενο εξειδίκευσης παρέμενε κατά βάση το ίδιο.

Διάγραμμα 11. Τμήματα εξειδίκευσης συμμετεχόντων στην έρευνα

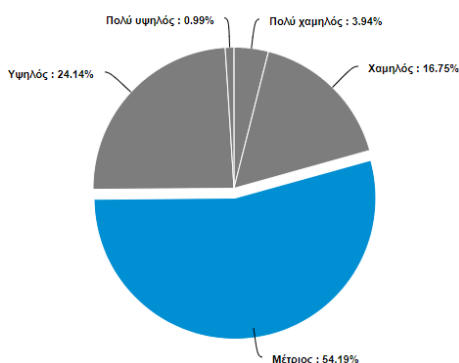
6.2 Παρουσίαση και ανάλυση των απαντήσεων

Στην πρώτη ερώτηση που αφορά στην υποκειμενική εκτίμηση του αποφοίτου σχετικά με το πλήθος των μαθημάτων Ευρωπαϊκού προσανατολισμού, η πλειοψηφία των αποφοίτων έκρινε ότι ο σχετικός αριθμός είναι μέτριος (54,19%) (βλ. Διάγραμμα 12). Ένας στους τέσσερις περίπου έκρινε ότι ο αριθμός ήταν υψηλός (24,14%) και πολύ υψηλός (0,99%), ενώ μόλις ένας στους πέντε (20,69%) επέλεξε να απαντήσει ότι ο αριθμός των μαθημάτων που παρακολούθησε ήταν χαμηλός ή πολύ χαμηλός. Έτσι, οι απόφοιτοι σε ένα ιδιαίτερα υψηλό ποσοστό που αγγίζει το

80% εκτιμούν ότι ο αριθμός των μαθημάτων Ευρωπαϊκού προσανατολισμού είναι τουλάχιστον μέτριος. Η άποψη αυτή εντοπίζεται στους αποφοίτους του συνόλου των τμημάτων, χωρίς ιδιαίτερες διακυμάνσεις.

Διάγραμμα 12. Ερώτηση 1

1. Εκτιμάτε ότι ο αριθμός των μαθημάτων / εργαστηρίων ευρωπαϊκού προσανατολισμού σε σχέση με το σύνολο του προγράμματος σπουδών ήταν...

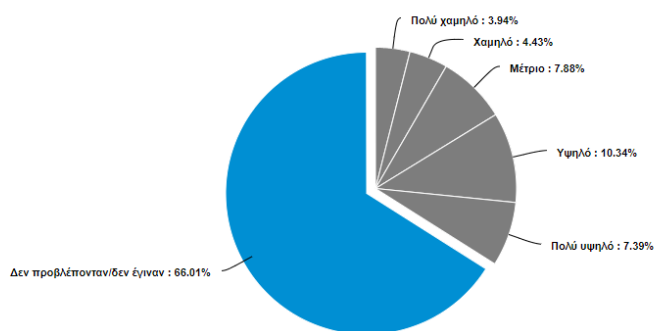
Answer	Count	Percent	20%	40%	60%	80%	100%
Πολύ χαμηλός	8	3.94%					
Χαμηλός	34	16.75%					
Μέτριος	110	54.19%					
Υψηλός	49	24.14%					
Πολύ υψηλός	2	0.99%					
Total	203	100 %					

Στη δεύτερη ερώτηση που αφορούσε την πρακτική άσκηση στο εξωτερικό και τις εκπαιδευτικές επισκέψεις, ειδικά σε φορείς της ΕΕ, το μεγαλύτερο ποσοστό (66,01%) απάντησε ότι κάτι τέτοιο δεν προβλέπονταν ή δεν έγινε (βλ. Διάγραμμα 13). Από τις υπόλοιπες απαντήσεις, δηλαδή το 34%, οι μισοί (17,73%) εκτίμησαν ότι αυτές οι δραστηριότητες ήταν χρήσιμες σε πολύ υψηλό και υψηλό βαθμό και ένα 7,88% τις αξιολόγησε ως μέτριας χρησιμότητας. Αθροιστικά, λοιπόν, ο αριθμός των συμμετεχόντων στην έρευνα που είχαν σχετικές εμπειρίες και απάντησαν από μέτρια και πάνω ήταν τριπλάσιος των αποφοίτων που έκριναν ότι δεν βοηθήθηκαν καθόλου ή σχεδόν καθόλου από αυτές. Είναι, επομένως, εμφανές ότι η πρακτική άσκηση και οι εκπαιδευτικές επισκέψεις στο εξωτερικό έχουν θετικό αντίκτυπο και υψηλή χρησιμότητα για τους σπουδαστές. Η ΚΔ' σειρά είχε πραγματοποιήσει εκπαιδευτική επίσκεψη στις Βρυξέλλες. Η ΚΕ' σειρά πραγματοποίησε και αυτή εκπαιδευτική επίσκεψη σε δύο ομάδες σπουδαστών, στις Βρυξέλλες και στο Παρίσι.

Επίσης, πολύ σημαντικό είναι ότι πραγματοποιήθηκε και πρακτική άσκηση 2 εβδομάδων σε πρεσβείες της Ελλάδας στο εξωτερικό για τα τμήματα Οικονομικών-Εμπορικών Υποθέσεων και Συμβούλων-Γραμματέων Επικοινωνίας με πολύ θετικά αποτελέσματα²⁰. Ειδικά η πρακτική στο εξωτερικό συμβάλλει στην καλύτερη προετοιμασία των σπουδαστών για να χειρίζονται διεθνείς και Ευρωπαϊκές πτυχές των τμημάτων εξειδίκευσης τους. Εύλογα, λοιπόν, αξιολογείται ως ιδιαίτερα χρήσιμη σε βαθμό άνω του μετρίου από τη μεγάλη πλειοψηφία των αποφοίτων.

Διάγραμμα 13. Ερώτηση 2

2. Η Πρακτική άσκηση εξωτερικού/εκπαιδευτικές επισκέψεις σε φορείς της ΕΕ ήταν χρήσιμη/ες για την εξοικείωσή σας με τις διαδικασίες παραγωγής και υλοποίησης πολιτικών της ΕΕ σε βαθμό ...

Answer	Count	Percent	20%	40%	60%	80%	100%
Πολύ χαμηλό	8	3.94%					
Χαμηλό	9	4.43%					
Μέτριο	16	7.88%					
Υψηλό	21	10.34%					
Πολύ υψηλό	15	7.39%					
Δεν προβλέπονταν/δεν έγιναν	134	66.01%					
Total	203	100 %					

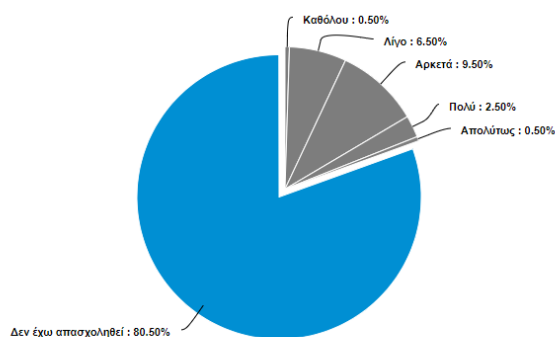
Η τρίτη ερώτηση μελετά την εργασιακή εμπειρία των αποφοίτων σε φορείς/όργανα της ΕΕ με οποιοδήποτε καθεστώς, δηλαδή στο πλαίσιο πρακτικής άσκησης, stage ή πρακτική άσκηση για δημοσίους υπαλλήλους-NEPT, ως Αποσπασμένοι Εθνικοί Εμπειρογνώμονες/SNE, κ.α., καθώς και αν οι γνώσεις που έλαβαν στην ΕΣΔΔΑ ήταν επαρκείς για την ανταπόκριση τους στα σχετικά καθήκοντα. Οι τέσσερις στους πέντε απόφοιτους (80,5%) απάντησαν ότι δεν έχουν

²⁰ <http://www.ekdd.gr/ekdda/index.php/en/2015-10-13-10-11-22/155-2015-all/772-praktiki-askisi-spodaston-strion-esdda-sto-eksoteriko>

τέτοια εμπειρία. Από το υπόλοιπο 19,5% που έχουν εργαστεί σε φορείς/όργανα της ΕΕ, μόνο το 0,5% απάντησε ότι οι γνώσεις που έλαβε από την ΕΣΔΔΑ δεν ήταν καθόλου επαρκείς για να ανταποκριθεί στα καθήκοντά του στη θέση που πήγε. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 14, το μεγαλύτερο ποσοστό από αυτούς που απασχολήθηκαν θεώρησαν αρκετά (9,5%), πολύ (2,5%) και απολύτως (0.5%) επαρκείς τις γνώσεις που πήραν από την ΕΣΔΔΑ για να εργαστούν στην ΕΕ.

Διάγραμμα 14. Ερώτηση 3

3. Αν έχετε εργαστεί σε φορείς/όργανα της ΕΕ (εθνικοί εμπειρογνώμονες, πρακτική άσκηση, κ.λπ.), εκτιμάτε ότι οι γνώσεις που λάβατε στην ΕΣΔΔΑ ήταν επαρκείς για την ανταπόκρισή σας στα σχετικά καθήκοντα?

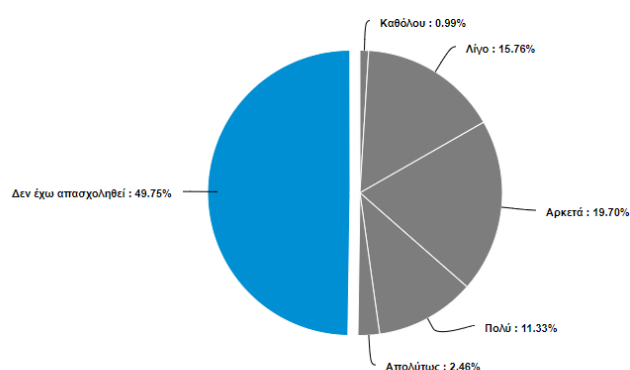
Answer	Count	Percent	20%	40%	60%	80%	100%
Καθόλου	1	0.5%					
Λίγο	13	6.5%					
Αρκετά	19	9.5%					
Πολύ	5	2.5%					
Απολύτως	1	0.5%					
Δεν έχω απασχοληθεί	161	80.5%					
Total	200	100 %					

Πέρα από την μικρή πιθανότητα κάποιιοι απόφοιτοι να έχουν εργαστεί σε φορείς/όργανα της ΕΕ, είναι πιθανότερο οι απόφοιτοι κατά τη διάρκεια της σταδιοδρομίας τους να έχουν συμμετάσχει σε ομάδες εργασίας ή άλλες επιτροπές σε επίπεδο ΕΕ. Αυτήν την περίπτωση καλύπτει η τέταρτη ερώτηση για το αν οι γνώσεις που έλαβαν στην ΕΣΔΔΑ ήταν επαρκείς για την ανταπόκριση τους στα σχετικά καθήκοντα. Όπως φαίνεται στο σχετικό Διάγραμμα 15, οι μισοί απόφοιτοι (50,25%) δήλωσαν ότι έχουν συμμετάσχει σε τέτοιες επιτροπές ή ομάδες εργασίας σε επίπεδο ΕΕ. Από αυτούς που έχουν τέτοια εμπειρία, δηλαδή τους μισούς, ένας στους τρεις (ποσοστό 16,75% επί του συνόλου των απαντήσεων στην ερώτηση)

έκρινε ότι οι παρεχόμενες γνώσεις ήταν καθόλου ή λίγο επαρκείς. Αντίθετα, οι υπόλοιποι συμμετέχοντες με σχετική εμπειρία (33,49% του συνόλου) απάντησαν ότι οι γνώσεις που έλαβαν από την ΕΣΔΔΑ ήταν αρκετά/πολύ/απολύτως επαρκείς για να ανταποκριθούν στα καθήκοντα τους.

Διάγραμμα 15. Ερώτηση 4

4. Αν κατά τη διάρκεια της σταδιοδρομίας σας στην ελληνική διοίκηση έχετε συμμετάσχει σε ομάδες εργασίας ή άλλες επιτροπές σε επίπεδο ΕΕ, εκτιμάτε ότι οι γνώσεις που λάβατε στην ΕΣΔΔΑ ήταν επαρκείς για την ανταπόκρισή σας στα σχετικά καθήκοντα;

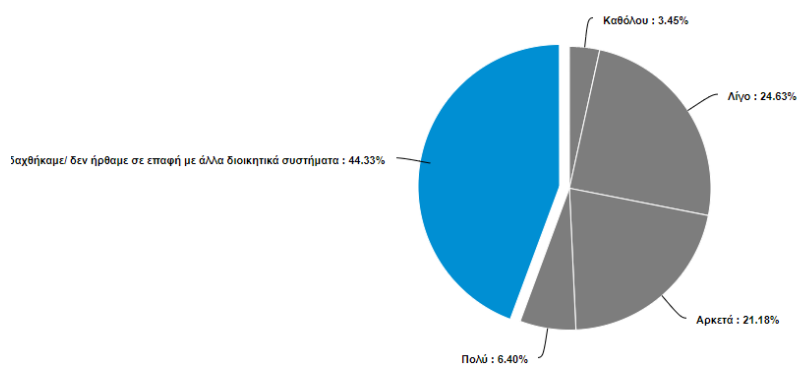
Answer	Count	Percent	20%	40%	60%	80%	100%
Καθόλου	2	0.99%					
Λίγο	32	15.76%					
Αρκετά	40	19.7%					
Πολύ	23	11.33%					
Απολύτως	5	2.46%					
Δεν έχω απασχοληθεί	101	49.75%					
Total	203	100 %					

Η πέμπτη ερώτηση αφορά στο αν οι απόφοιτοι κατά τη διάρκεια των σπουδών τους διδάχθηκαν για τα συστήματα άλλων κρατών-μελών, ή αν ήρθαν σε επαφή με εκπροσώπους της δημόσιας διοίκησης άλλων κρατών-μελών και αν οι γνώσεις που αποκόμισαν τους βοήθησαν στην άσκηση των καθηκόντων τους. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 16, σχεδόν ο ένας στους δύο (44,33%) δεν έχει τέτοια εμπειρία και γνώση. Από τους υπόλοιπους, το 28,08% απάντησε ότι οι γνώσεις που αποκόμισε βοήθησαν λίγο ή καθόλου στην άσκηση των καθηκόντων τους ενώ το 27,58% απάντησε ότι οι σχετικές γνώσεις βοήθησαν αρκετά ή πολύ. Συνδυαστικά με τις απαντήσεις στην ερώτηση 1, όπου ο αριθμός των μαθημάτων Ευρωπαϊκού

προσανατολισμού σε σχέση με το σύνολο των μαθημάτων στο πρόγραμμα σπουδών χαρακτηρίστηκε άνω του μετρίου προς υψηλός σε ποσοστό περίπου 80%, προκύπτει ότι τα μαθήματα/ εργαστήρια / σεμινάρια του προγράμματος σπουδών είναι διαχρονικά προσανατολισμένα κυρίως προς την ΕΕ, τους θεσμούς, τα όργανα και τις πολιτικές της και λιγότερο στα διοικητικά συστήματα κρατών-μελών και σε πολιτικές που ακολουθούνται από αυτά.

Διάγραμμα 16. Ερώτηση 5

5. Αν κατά τη διάρκεια των σπουδών σας στην ΕΣΔΔΑ διδαχθήκατε για τα συστήματα άλλων κρατών-μελών ή ήρθατε σε επαφή με εκπροσώπους της δημόσιας διοίκησης άλλων κρατών μελών, οι γνώσεις που αποκομίσατε σας βοήθησαν στην άσκηση των καθηκόντων σας;

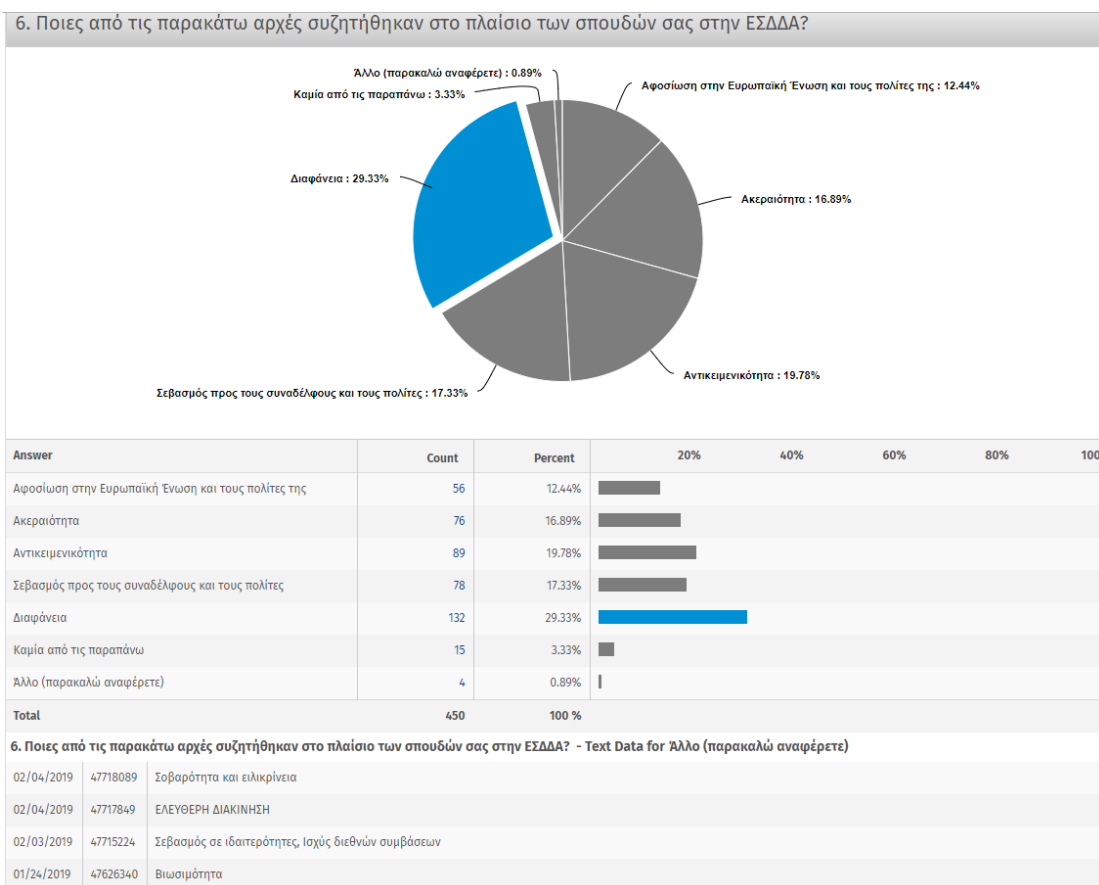
Answer	Count	Percent	20%	40%	60%	80%	100%
Καθόλου	7	3.45%					
Λίγο	50	24.63%					
Αρκετά	43	21.18%					
Πολύ	13	6.4%					
Δεν διδαχθήκαμε/ δεν ήρθαμε σε επαφή με άλλα διοικητικά συστήματα	90	44.33%					
Total	203	100 %					

Ένα βασικό σημείο σύγκλισης της ελληνικής δημόσιας διοίκησης με τα Ευρωπαϊκά πρότυπα, είναι οι αρχές που διέπουν τη διοικητική δράση. Αυτές τις αρχές διερευνά η έκτη ερώτηση, ζητώντας από τους συμμετέχοντες να επιλέξουν μία ή περισσότερες αρχές που συζητήθηκαν στο πλαίσιο των σπουδών τους στην ΕΣΔΔΑ (πολλαπλές απαντήσεις). Στο παρακάτω Διάγραμμα 17 παρουσιάζονται οι αρχές που αναφέρονται και τα ποσοστά απαντήσεων, κατά φθίνουσα σειρά: Διαφάνεια (29,33%), αντικειμενικότητα (19,78%), σεβασμός προς τους συναδέλφους και τους πολίτες (17,33%), ακεραιότητα (16,89%). Για την ΕΕ, οι αρχές

της διοικητικής δράσης ομαδοποιούνται σε τέσσερις κατηγορίες: i) αξιοπιστία και προβλεψιμότητα (ασφάλεια δικαίου), ii) διαφάνεια, iii) λογοδοσία, iv) αποδοτικότητα και αποτελεσματικότητα²¹.

Η διαφάνεια είναι η πρώτη αρχή και με διαφορά στις απαντήσεις καθώς αποτελεί ένα βασικό κοινωνικό αίτημα για τη δημόσια διοίκηση στην Ελλάδα. Γενικά η ΕΣΔΔΑ από τις απαντήσεις των αποφοίτων, φαίνεται να προβάλλει όλες τις βασικές αρχές που ομαδοποιεί η Ευρωπαϊκή Ένωση, ενώ επιπλέον οι απόφοιτοι ανέφεραν στο πεδίο «άλλο» την ελεύθερη διακίνηση, τη σοβαρότητα-ειλικρίνεια και τη βιωσιμότητα.

Διάγραμμα 17. Ερώτηση 6

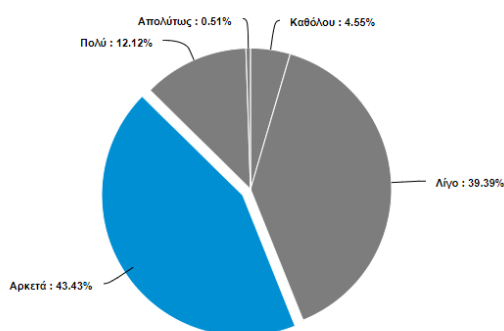

²¹ EUROPEAN PRINCIPLES FOR PUBLIC ADMINISTRATION, SIGMA Papers No 27, EU & OECD, 1999, σελ. 8, πρόσβαση (23.2.2019): <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/nispacee/unpan006804.pdf>

Η έβδομη ερώτηση ζητά από τους αποφοίτους μια γενική ποιοτική αποτίμηση του Ευρωπαϊκού προσανατολισμού της εκπαίδευσης στην ΕΣΔΔΑ και κατά πόσο τους εξοικείωσε με τις διαδικασίες παραγωγής και εφαρμογής πολιτικών της ΕΕ. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 18, πάνω από τους μισούς (56,06%) έδωσαν μια θετική απάντηση («αρκετά» το 43,43%, «πολύ» το 12,12% και «απολύτως» το 0,51%), ενώ «καθόλου» και «λίγο» απάντησε ένα ποσοστό της τάξης του 43,94%. Άρα, λοιπόν, υπάρχει μία μικρή πλειοψηφία θετικών γνώμών όσον αφορά το αν η ΕΣΔΔΑ καταφέρνει να εξοικειώσει τους αποφοίτους με τις διαδικασίες παραγωγής και εφαρμογής των πολιτικών της ΕΕ.

Διάγραμμα 18. Ερώτηση 7

7. Γενικά, πόσο η εκπαίδευση στην ΕΣΔΔΑ σας εξοικείωσε με τις διαδικασίες παραγωγής και εφαρμογής πολιτικών της ΕΕ;

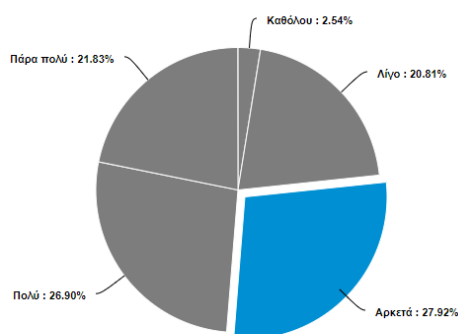
Answer	Count	Percent	20%	40%	60%	80%	100%
Καθόλου	9	4.55%					
Λίγο	78	39.39%					
Αρκετά	86	43.43%					
Πολύ	24	12.12%					
Απολύτως	1	0.51%					
Total	198	100 %					

Η όγδοη ερώτηση αποσκοπεί στην γενική αποτίμηση της συνεισφοράς της ΕΣΔΔΑ στον εκσυγχρονισμό της ελληνικής δημόσιας διοίκησης, ο οποίος είναι συνδεδεμένος σε μεγάλο βαθμό με την ενσωμάτωση του κοινοτικού κεκτημένου και τη σύγκλιση με τα Ευρωπαϊκά πρότυπα. Προς την κατεύθυνση αυτή συμβάλλει η ΕΣΔΔΑ μέσα από την εκπαίδευση στελεχών με τα προγράμματα σπουδών της και ιδιαίτερα τον Ευρωπαϊκό τους προσανατολισμό. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 19,

σε θετική αποτίμηση του ρόλου της ΕΣΔΔΑ καταλήγει το 76,65% των συμμετεχόντων αποφοίτων της Σχολής («αρκετά» 27,92% , «πολύ» 25,9% και «πάρα πολύ» 21,83%) έναντι 23,35% για τις επιλογές «λίγο» και «καθόλου». Οι απόφοιτοι λοιπόν έχουν σε υψηλό ποσοστό θετική γνώμη για τη συνεισφορά της ΕΣΔΔΑ στον εκσυγχρονισμό της ελληνικής δημόσιας διοίκησης.

Διάγραμμα 19. Ερώτηση 8

8. Θεωρείτε ότι η ΕΣΔΔΑ έχει συμβάλει στον εκσυγχρονισμό της δημόσιας διοίκησης?

Answer	Count	Percent	20%	40%	60%	80%	100%
Καθόλου	5	2.54%					
Λίγο	41	20.81%					
Αρκετά	55	27.92%					
Πολύ	53	26.9%					
Πάρα πολύ	43	21.83%					
Total	197	100 %					

Από τον ελεύθερο σχολιασμό στην «ανοικτού τύπου» ένατη ερώτηση του ερωτηματολογίου, σταχυολογούμε τις πιο αντιπροσωπευτικές θετικές και αρνητικές συνεισφορές. Ενδεικτικά, μεμονωμένοι απόφοιτοι θεωρούν ότι το Πρόγραμμα Σπουδών χαρακτηρίζονταν από μια «ρεαλιστική προσέγγιση στη λειτουργία της ΕΕ», ενώ αξιολογούνταν ως ιδιαίτερα θετικά σημεία οι «πρακτικές εφαρμογές» και οι «μελέτες περιπτώσεων» που χρησιμοποιούνταν σε ορισμένα μαθήματα. Από την άλλη μεριά, ορισμένοι απόφοιτοι κρίνουν ότι δεν ήρθαν σε επαρκή επαφή με «...την πρακτική της κατάρτισης Ευρωπαϊκών πολιτικών και τη δυνατότητα παρέμβασης στη φάση της διαμόρφωσης τους» και θα επιθυμούσαν «...μεγαλύτερη έμφαση, στο πως παράγεται η νομοθεσία στην ΕΕ, σε πιο πρακτικό επίπεδο: Επιτροπών, εμπειρογνομώνων κτλ» με στόχο τη «... μεγαλύτερη εξοικείωση με τις διαδικασίες

παραγωγής και υλοποίησης πολιτικών της ΕΕ». Ένα ακόμα σχόλιο που εμφανίζεται επανειλημμένως είναι ο απαραίτητος χαρακτήρας που πρέπει να έχει η πρακτική άσκηση σε θέσεις εξωτερικού και σε όργανα της ΕΕ.

Προκύπτει, επομένως, μια ξεκάθαρη ανάγκη και προτροπή να δίνεται περισσότερο βάρος στο Πρόγραμμα Σπουδών σε πρακτικές εφαρμογές και μελέτες περιπτώσεων στις Ευρωπαϊκές πολιτικές, που θα έδιναν στους απόφοιτους τα εφόδια και την πρακτική εμπειρία να γνωρίσουν και να κατανοήσουν εις βάθος τη διαδικασία παραγωγής δημοσίων πολιτικών της ΕΕ και τη δυνατότητα της ελληνικής διοίκησης να παρέμβει στη φάση διαμόρφωσης τους, προς όφελος και του ελληνικού δημοσίου συμφέροντος. Οι πρακτικές εφαρμογές στα σχετικά μαθήματα, θα συνέβαλλαν στην αύξηση των θετικών γνώμων για την καλύτερη εξοικείωση των αποφοίτων με τις διαδικασίες παραγωγής και εφαρμογής των πολιτικών της ΕΕ.

6.3 Σύνθεση και συζήτηση των ευρημάτων

Οι απόφοιτοι που συμμετείχαν στην έρευνα, συγκεντρώνονται κυρίως στα τμήματα της Γενικής Διοίκησης, των Αναπτυξιακών Περιφερειακών Πολιτικών, στο ενιαίο τμήμα της Σχολής των σειρών ΚΒ'/ΚΓ' και τα τμήματα ΔΥΥ και ΔΟΑΚΠ. Όλα τα τμήματα σε μεγάλο ή μικρότερο βαθμό, είναι σχετικά με Ευρωπαϊκές πολιτικές ή έχουν Ευρωπαϊκή διάσταση στο αντικείμενο εξειδίκευσής τους. Οι συμμετέχοντες στην έρευνα απόφοιτοι ΕΣΔΔΑ αυξάνονται μετά την ΙΔ' σειρά και έως τις πιο πρόσφατες σειρές αποφοίτων υπάρχει μία αυξημένη συμμετοχή στην έρευνα σε σχέση με παλιότερες σειρές.

Ως προς τα **ποσοτικά χαρακτηριστικά** του Ευρωπαϊκού προσανατολισμού του Προγράμματος Σπουδών, η εκτίμηση των συμμετεχόντων αποφοίτων είναι ότι το Πρόγραμμα Σπουδών της ΕΣΔΔΑ έχει μαθήματα με Ευρωπαϊκή διάσταση σε βαθμό άνω του μετρίου προς υψηλό. Δεν ισχύει, όμως, το ίδιο για τη γνώση συστημάτων δημόσιας διοίκησης και πολιτικών άλλων κρατών-μελών της ΕΕ, καθώς σχεδόν ο ένας στους δύο δεν έλαβε κάποια σχετική γνώση ή δεν ήρθε σε επαφή με άλλα διοικητικά συστήματα. Από το κομμάτι των σπουδαστών που είχε σχετική

εμπειρία, οι απόψεις δίστανται σχετικά με το αν η εμπειρία αυτή βοήθησε (27,58%) ή όχι (28,08%) στην άσκηση των καθηκόντων τους. Έτσι, ένα αβίαστο συμπέρασμα και διαπίστωση είναι ότι θα ήταν εποικοδομητικό να εξεταστεί στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού προσανατολισμού του Προγράμματος Σπουδών της ΕΣΔΔΑ όχι μόνο η διασύνδεση της ελληνικής δημόσιας διοίκησης με το γίνεσθαι της ΕΕ αλλά και με τις δημόσιες διοικήσεις άλλων κρατών-μελών της ΕΕ.

Ως προς τα **ποιοτικά** χαρακτηριστικά του Ευρωπαϊκού προσανατολισμού του Προγράμματος, η πλειοψηφία των συμμετεχόντων (56,06%) κρίνει ότι η ΕΣΔΔΑ τους βοήθησε «αρκετά», «πολύ» και «απολύτως» στην εξοικείωση με τις διαδικασίες παραγωγής και εφαρμογής των Ευρωπαϊκών πολιτικών. Οι λίγοι απόφοιτοι που έχουν εργαστεί σε φορείς/όργανα της ΕΕ κρίνουν, επίσης, μάλλον επαρκείς τις γνώσεις που έλαβαν εντός της Σχολής. Πιο θετικές είναι οι αξιολογήσεις από τους αποφοίτους που συμμετείχαν σε ομάδες εργασίας και επιτροπές σε επίπεδο ΕΕ. Στην περίπτωση αυτή, είναι διπλάσιος ο αριθμός εκείνων που έκριναν «πολύ/αρκετά/απολύτως» επαρκείς τις γνώσεις που έλαβαν εντός της Σχολής σε σχέση με εκείνους που τις κρίνουν λίγο ή καθόλου επαρκείς.

Από πλευράς διδακτικής μεθοδολογίας, η πρακτική εξωτερικού και οι εκπαιδευτικές επισκέψεις σε φορείς/όργανα της ΕΕ, αν και έγιναν για ένα μικρό σχετικά αριθμό συμμετεχόντων (34%), κρίνονται ιδιαιτέρως θετικά και αναφέρονται και στην ερώτηση ανοικτού πεδίου ως το πιο σημαντικό μέτρο για την ενίσχυση του Ευρωπαϊκού προσανατολισμού της Σχολής. Η επεξεργασία των σχολίων αυτών καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η οργάνωση της πρακτικής στο εξωτερικό για 2 εβδομάδες για το τμήμα Οικονομικών-Εμπορικών Υποθέσεων και για το τμήμα Συμβούλων-Γραμματέων Επικοινωνίας, ήταν προς τη σωστή κατεύθυνση, όπως και το εκπαιδευτικό ταξίδι της ΚΕ' σειράς της ΕΣΔΔΑ στις Βρυξέλλες και στο Παρίσι. Γενικότερα, οι συμμετέχοντες απόφοιτοι κατανοούν την υψηλή σημασία της διαμόρφωσης και υλοποίησης των Ευρωπαϊκών πολιτικών και ζητούν πρακτική άσκηση σε θεσμούς και όργανα της ΕΕ, καθώς και πρακτικές εφαρμογές στα μαθήματα της ΕΣΔΔΑ, μελέτες περιπτώσεων (case studies), εργαστήρια και προσομοιώσεις, για καλύτερη πρακτική κατανόηση της διαδικασίας αυτής και του ρόλου και των περιθωρίων παρέμβασης που έχουν οι εθνικές διοικήσεις.

Εν κατακλείδι, οι απόφοιτοι που συμμετείχαν στην έρευνα πιστεύουν σε υψηλό ποσοστό (76,65%) ότι η ΕΣΔΔΑ έχει συμβάλει σημαντικά στον εκσυγχρονισμό της ελληνικής δημόσιας διοίκησης και κατ' επέκταση και στη σύγκλιση με τα Ευρωπαϊκά πρότυπα. Τα Προγράμματα Σπουδών περιέχουν σε ένα σημαντικό μέρος τους μαθήματα με Ευρωπαϊκό προσανατολισμό και η Σχολή φαίνεται ότι στις εκτιμήσεις των αποφοίτων κινείται σε ένα επίπεδο άνω του μετρίου προς υψηλό αναφορικά με την κάλυψη των Ευρωπαϊκών θεμάτων και της Ευρωπαϊκής πτυχής των δημοσίων πολιτικών. Οι γνώσεις που προσφέρονται βοηθούν τους σπουδαστές στα καθήκοντά τους, ειδικά σε επιτροπές και ομάδες εργασίας σε Ευρωπαϊκό επίπεδο στις οποίες συμμετέχουν ως εκπρόσωποι των Υπηρεσιών τους. Αναμφισβήτητα, υπάρχουν περιθώρια ποιοτικής βελτίωσης στα Προγράμματα Σπουδών με την καθιέρωση, για παράδειγμα, πρακτικής στο εξωτερικό και με την εισαγωγή πρακτικών εφαρμογών και μελετών περίπτωσης, που θα συμβάλλουν ακόμα περισσότερο στην κατανόηση της διαδικασίας παραγωγής και υλοποίησης των Ευρωπαϊκών πολιτικών, καθώς και του ρόλου της ελληνικής δημόσιας διοίκησης σε αυτή τη διαδικασία και τα περιθώρια παρέμβασης που έχει.

7. ΣΥΝΟΨΗ ΥΛΙΚΟΥ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΩΝ

Το έβδομο κεφάλαιο της μελέτης παρουσιάζει τα βασικά ευρήματα των συνεντεύξεων που έγιναν με άτομα που έχουν συμμετοχή στη διοίκηση της Σχολής και κατ' επέκταση έχουν εμπλακεί στο σχεδιασμό και τις τροποποιήσεις του Προγράμματος Σπουδών. Όπως αναφέρθηκε και στο δεύτερο κεφάλαιο που παραθέτει τη μεθοδολογία της έρευνας, ο οδηγός των συνεντεύξεων αποτελούνταν από έξι βασικές ερωτήσεις που κάλυπταν το **σχολιασμό των ποσοτικών ευρημάτων** της καταγραφής που προηγήθηκε, τον **τρόπο σχεδιασμού του Προγράμματος Σπουδών** και τη λογική ενίσχυσης του Ευρωπαϊκού του προσανατολισμού και, τέλος, την **αποτελεσματικότητα των σχετικών εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων** στην επίτευξη των αντίστοιχων στόχων. Με βάση την ομαδοποίηση αυτή, ακολουθούν τα βασικά συμπεράσματα των συνεντεύξεων. Αξίζει να επισημανθεί ότι, με λίγες εξαιρέσεις και λογικής έντασης και έκτασης διαφοροποιήσεις, οι συμμετέχοντες στις συνεντεύξεις συγκλίνουν ως προς τις απόψεις τους και στα τρία αυτά ζητήματα.

7.1 Σχολιασμός ευρημάτων καταγραφής

Το σημείο εκκίνησης κάθε συνέντευξης ήταν ο σχολιασμός των ευρημάτων της καταγραφής των μαθημάτων/ εργαστηρίων/ σεμιναρίων Ευρωπαϊκού προσανατολισμού στα Προγράμματα της Σχολής διαχρονικά, εστιάζοντας στις μεγάλες διακυμάνσεις που παρατηρούνται και παρουσιάζονται διεξοδικά στο πέμπτο κεφάλαιο της παρούσας μελέτης. Οι απαντήσεις στην ερώτηση αυτή συνδέονται άμεσα και με το δεύτερο θεματικό άξονα των ερωτήσεων σχετικά με τον τρόπο σχεδιασμού και κατ' επέκταση και αλλαγής του Προγράμματος Σπουδών της Σχολής. Βασική συνισταμένη των απαντήσεων είναι ότι οι διακυμάνσεις αυτές δεν αποτελούν έκπληξη, δεδομένης της απουσίας ξεκάθαρα κεντρικού σχεδίου και οράματος για την εκπαίδευση της δημόσιας διοίκησης γενικότερα και ειδικότερα των μελλοντικά επιτελικών της στελεχών. Βεβαίως και η Σχολή φτιάχτηκε κατά το μοντέλο της αντίστοιχης γαλλικής Σχολής (Ecole Nationale d'Administration - ENA), αλλά πολύ γρήγορα το αρχικό πλάνο οργάνωσης και λειτουργίας – αν υπήρχε κάτι

τέτοιο- διαστρεβλώθηκε. Αποτέλεσμα αυτού είναι να υπάρχουν διαδοχικές και αλληπάλληλες αλλαγές στο Πρόγραμμα Σπουδών, το περιεχόμενο των οποίων καθορίζεται, εν πολλοίς, από την κεντρική διοίκηση της Σχολής, αντανακλώντας, επομένως, τις δικές της εκάστοτε προτεραιότητες.

Σε γενικές γραμμές, πάντως, η τάση ενίσχυσης του Ευρωπαϊκού προσανατολισμού, όπως διαπιστώνεται σε μεγάλο βαθμό κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990, συνδέεται με τις γενικότερες τάσεις του ευρύτερου πολιτικού-διοικητικού περιβάλλοντος της εποχής εκείνης, το οποίο έδινε ιδιαίτερη έμφαση στον Ευρωπαϊκό προσανατολισμό της χώρας και την ισότιμη συμμετοχή της στις διαδράσεις και πολιτικές διεργασίες εντός της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης με στόχο την ένταξη στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση. Παράλληλα, η προγραμματική ολοκλήρωση του σχεδίου της Ενιαίας Αγοράς (‘Σχέδιο 1992’) αύξησε διαρκώς τις πιέσεις προσαρμογής που ασκούσαν στον διοικητικό μηχανισμό, με άμεσο συνεπακόλουθο την αύξηση της ανάγκης ενίσχυσης του ανθρώπινου δυναμικού της Δημόσιας Διοίκησης προς αυτή την κατεύθυνση. Έτσι, λοιπόν, υπάρχει σύγκλιση απόψεων μεταξύ των ερωτηθέντων ως προς το γεγονός ότι η αύξηση των μαθημάτων Ευρωπαϊκού προσανατολισμού συνδέονταν με την άνοδο της ΕΕ στην εγχώρια πολιτική ατζέντα και το δημόσιο διάλογο. Πάντως, αξίζει να αναφερθεί ότι σταδιακά *«... μεταβάλλονται αρκετές ποιοτικές παράμετροι [των μαθημάτων]... αρχικά, [τα μαθήματα] είναι κυρίως εισαγωγικού («διαφωτιστικού») χαρακτήρα σε μια νέα πραγματικότητα εν πολλοίς άγνωστη στο εθνικό επίπεδο»*, σε αντίθεση με την πιο εξειδικευμένη λογική πολλών εξ’ αυτών αργότερα²².

Η παρατηρούμενη διακύμανση και αυξομείωση σε ορισμένες χρονιές εξηγείται, επίσης, από προβλήματα εντοπισμού επαρκούς αριθμού και ποιότητας διδακτικού προσωπικού για να διδάξει τα εν λόγω μαθήματα και είναι ενδεικτική ευρύτερων παθογενειών στην επιλογή των διδασκόντων. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, η αύξηση των σχετικών μαθημάτων/ εργαστηρίων/ σεμιναρίων συνδέεται σε κάποιο βαθμό με τη χρηματοδότηση της λειτουργίας της Σχολής από πόρους προερχόμενους από την ΕΕ. Αν και δεν υφίσταται κάποιος επίσημος σχετικός όρος, σίγουρα εκτιμάται ότι η ύπαρξη υψηλού αριθμού μαθημάτων Ευρωπαϊκού

²² Συνέντευξη Διευθυντής ΕΣΔΔΑ.

προσανατολισμού λειτουργεί επιβοηθητικά στην κατεύθυνση αναζήτησης και εξασφάλισης σχετικών πόρων. Σε επιμέρους ζητήματα και ευρήματα, η κατάργηση των πτυχιακών εργασιών (και κατ' επέκταση και των σχετικών με Ευρωπαϊκά ζητήματα εργασιών) αποτελούσε συνειδητή επιλογή στο πλαίσιο ουσιαστικής αναδόμησης του Προγράμματος και της φιλοσοφίας λειτουργίας της Σχολής, αλλά δεν μακροημέρευσε. Τέλος, επισημαίνεται και ένας μεθοδολογικός προβληματισμός που εκφράστηκε ως προς τα δεδομένα της καταγραφής, η οποία στηρίχτηκε κατά βάση στον τίτλο του σχετικού μαθήματος ή της εργασίας, παραγνωρίζοντας το ακριβές περιεχόμενο ή/και τον διδάσκοντα.

7.2 Σχεδιασμός Προγράμματος Σπουδών

Σε άμεση συσχέτιση με τα παραπάνω, η ίδρυση της Σχολής καταδεικνύει τη δεκαετία του '80 τη διάχυτη ανάγκη αλλά και την πολιτική βούληση για τον εκσυγχρονισμό της Δημόσιας Διοίκησης. Επομένως, τα αρχικά Προγράμματα της ΕΣΔΔΑ διαπνεόταν από το πνεύμα αυτό. Τη δεκαετία του '90 η ενίσχυση του Ευρωπαϊκού προσανατολισμού του Προγράμματος οφείλεται, όπως είπαμε, στη μεγαλύτερη προσπάθεια προσαρμογής και ισότιμης συμμετοχής στο Ευρωπαϊκό γίγνεσθαι, με τη δημιουργία, για παράδειγμα, αμιγούς Τμήματος Κοινωνικής Κατεύθυνσης προκειμένου οι απόφοιτοι αυτού να στελεχώνουν σχετικές θέσεις ευθύνης στη Δημόσια Διοίκηση. Αυτό φαίνεται ξεκάθαρα και από την εκτίναξη των σχετικών μαθημάτων, ειδικά στη σειρά Ι'. Επίσης, η ενίσχυση των σχετικών μαθημάτων/εργαστηρίων/σεμιναρίων σχετίζεται και με την εμφάνιση, αργότερα, των Τμημάτων Στελεχών Επικοινωνίας και Οικονομικών-Εμπορικών Υποθέσεων, λόγω του αντικειμένου εξειδίκευσής τους.

Ιδιαίτερης μνείας χρήζει η προσπάθεια, προς το τέλος της δεκαετίας του '90 και αργότερα, οριζόντιας επέκτασης του Ευρωπαϊκού προσανατολισμού και συμπερίληψης της αντίστοιχης διάστασης στο σύνολο των μαθημάτων και τμημάτων, όπως, για παράδειγμα, αναφέρθηκε από έναν συνεντευξιαζόμενο σε πιο πρόσφατα μαθήματα για την ηλεκτρονική διακυβέρνηση όπου και διδάσκονται πλέον οι «βέλτιστες πρακτικές» σε Ευρωπαϊκό επίπεδο. Έτσι, η Ευρωπαϊκή

διάσταση ενυπάρχει, δυνητικά, σε μεγαλύτερο αριθμό εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων από αυτές που έχουν εντοπιστεί από την ερευνητική ομάδα. Η οριζόντια διάχυση του Ευρωπαϊκού στοιχείου στο σύνολο των Τμημάτων/Ειδικοτήτων και κατ' επέκταση των διδασκόμενων μαθημάτων θα βελτίωνε σε πολύ μεγάλο βαθμό τη δυνατότητα των αποφοίτων να διαχειρίζονται ανάλογα ζητήματα ανεξαρτήτως θέσης και ρόλου. Η επισήμανση αυτή παραπέμπει στην ανάγκη αλλαγής φιλοσοφίας στον τρόπο οργάνωσης της παρεχόμενης εκπαίδευσης, αφού η Ευρωπαϊκή διάσταση ενυπάρχει πλέον σε όλα τα γνωστικά πεδία. Έτσι, δεν μπορεί να διαχωρίζεται η γνώση του περιεχομένου πολιτικής και του αντικειμένου κάθε μαθήματος από τη γνώση του ενωσιακού θεσμικού και πολιτικού περιβάλλοντος που παράγει το εν λόγω αντικείμενο.

Σε κάθε περίπτωση, πάντως, δεν υπήρχε μια γενική κεντρική κατεύθυνση ή οδηγία από το αρμόδιο επιβλέπον Υπουργείο για ενίσχυση του σχετικού χαρακτήρα της Σχολής. Περισσότερο, επρόκειτο για μια φυσική διαδικασία προσαρμογής, δεδομένου ότι θέματα που μέχρι πρότινος χειρίζονταν η εθνική διοίκηση κατ' αποκλειστικότητα, πλέον διεθνοποιούνταν αποκτώντας μια Ευρωπαϊκή διάσταση, την οποία έπρεπε η Δημόσια Διοίκηση να λάβει υπόψη και να ανταποκριθεί.

Κατά το σχεδιασμό και προσαρμογή των Προγραμμάτων Σπουδών, έχουν, κατά περιόδους, υπάρξει εξωτερικές εισροές, πέραν της Εθνικής Σχολής Διοίκησης της Γαλλίας (ENA), με συμμετοχή σε διεθνή συνέδρια και επαφές με το γερμανικό πανεπιστήμιο Spreyer, που εξειδικεύεται σε θέματα διοικητικής επιστήμης και το European Institute of Public Administration (EIPA), στο Μασατρίχτ. Οι διαδράσεις αυτές βοηθούσαν στην παρακολούθηση και ενημέρωση για τις τελευταίες εξελίξεις στο χώρο της δημόσιας διοίκησης και την απαραίτητη ανταλλαγή σχετικής τεχνογνωσίας. Ο ΟΟΣΑ, επίσης, υπήρξε μια πηγή καλών πρακτικών, κυρίως αναδεικνύοντας τη διαφοροποίηση Βορρά-Νότου και των οικονομικών και νομικών προτεραιοτήτων που ακολουθούν τα κράτη-μέλη στις προσεγγίσεις τους για την οργάνωση της Δημόσιας Διοίκησης. Από τις επαφές αυτές, «... μία σειρά μαθημάτων και αντικειμένων που αφορούσαν στην καλή νομοθέτηση, ανάλυση κανονιστικών επιπτώσεων και αιτιολογικές εκθέσεις νομοσχεδίων, ανάλυση κόστους-οφέλους και

*ανάλυση SWOT, εισήχθησαν στη Σχολή ως καλές πρακτικές από την Ευρώπη και την ΕΕ, επειδή ενδιέφεραν και την ελληνική δημόσια διοίκηση».*²³

Ως προς τη μεθοδολογία αλλαγής του Προγράμματος Σπουδών της Σχολής, κοινή θέση όλων των συνεντευξιαζόμενων ήταν ότι δεν υπάρχει μια σταθερή μεθοδολογία κατάρτισή τους. Αποτέλεσμα είναι η εκάστοτε διοίκηση να προβαίνει σε μικρότερες ή μεγαλύτερες αλλαγές ανάλογα με τις δικές της απόψεις και αντιλήψεις επί του θέματος. Λαμβάνοντας υπόψη την απουσία κεντρικού οράματος για τη λειτουργία της ΕΣΔΔΑ και το σημαντικό βαθμό αυτονομίας του Διευθυντή της Σχολής, γίνεται αντιληπτό ότι ένα μεγάλο μέρος της παρατηρούμενης διακύμανσης οφείλεται στα πρόσωπα που άσκησαν διοίκηση στη Σχολή και τις επιλογές τους. Η διαδικασία αλλαγής είναι σε μεγάλο βαθμό εσωτερική υπόθεση, στην οποία εμπλέκεται πέραν του Διευθυντή, το επιστημονικό προσωπικό της Σχολής και κατά περίπτωση εξωτερικοί σύμβουλοι και εμπειρογνώμονες. Προσπάθεια σύνθεσης απόψεων με την ευρύτερη ακαδημαϊκή κοινότητα, που επιχειρήθηκε μία φορά μέσω ενός εκτεταμένου πλαισίου διαβούλευσης στα τέλη του '90, δεν στέφθηκε με επιτυχία. Το Επιστημονικό Συμβούλιο της Σχολής εγκρίνει το Πρόγραμμα αλλά δεν έχει εκτεταμένη εμπλοκή στη διαμόρφωσή του. Οι αλλαγές στο Πρόγραμμα έχουν, τις περισσότερες φορές, «προσαυξητική φύση», βασιζόμενες σε προηγούμενα Προγράμματα και όχι εκκινώντας από μηδενική βάση. Στις αλλαγές αυτές γίνεται, ενίοτε, προσπάθεια συνεργασίας με τους ήδη ή ενδεχόμενους διδάσκοντες ενώ λαμβάνονται υπόψη και βελτιωτικά σχόλια από τη μεριά των σπουδαστών. Όλα τα παραπάνω εξηγούν και ερμηνεύουν, σύμφωνα με τους ερωτηθέντες, τις συχνές αλλαγές στο σύνολο του Προγράμματος και κατ' επέκταση, στο βαθμό που αφορά τη μελέτη, στον Ευρωπαϊκό προσανατολισμό του.

7.3 Αποτελεσματικότητα εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων Ευρωπαϊκού προσανατολισμού

Στο τρίτο αυτό σημείο, ανάλογα με την εστίαση του κάθε συμμετέχοντα, οι απαντήσεις δίσταντο, με κοινό, ωστόσο, παρονομαστή ότι δεν έχει δοθεί γενικά

²³ Συνέντευξη, πρώην Διευθυντής ΕΣΔΔΑ.

αρκετή προσοχή σε ουσιαστικές διαδικασίες αξιολόγησης της παρεχόμενης εκπαίδευσης από τη Σχολή. Από την ανέλιξη πολλών αποφοίτων σε θέσεις Γενικών Διευθυντών και Γραμματέων και τη γενικότερη πορεία των αποφοίτων εντός της Δημόσιας Διοίκησης τεκμαίρεται, για δύο από τους ερωτώμενους, η υψηλού επιπέδου εκπαίδευση των σπουδαστών της Σχολής γενικά. Κατ' αντιστοιχία, θα μπορούσε να υποστηρίξει κάποιος ότι και σε θέματα Ευρωπαϊκού προσανατολισμού ισχύει το ίδιο, με την επιπλέον επισήμανση ενός τρίτου συμμετέχοντα περί υψηλού επιπέδου ουσιαστικής κατάρτισης και ικανότητας εφαρμογής Ευρωπαϊκών πολιτικών σε αντιδιαστολή με την τυπική κατάρτιση που μπορεί να έχουν οι απόφοιτοι από άλλες πηγές. Ωστόσο, δεν απουσιάζει και η αντίθετη άποψη ότι η αποτελεσματικότητα είναι μάλλον περιορισμένη, κάνοντας λόγο για μια διάχυτη αίσθηση ότι οι απόφοιτοι της ΕΣΔΔΑ, γενικά, «...δεν είναι οι υπάλληλοι που θέλαμε»²⁴. Εκ κατακλείδι, από τις συνεντεύξεις δεν αναδύεται μία συνολική, συστηματική αποτίμηση του βαθμού συμμετοχής των μαθημάτων Ευρωπαϊκού προσανατολισμού στην καλλιέργεια των ικανοτήτων των αποφοίτων της ΕΣΔΔΑ να χειρίζονται αποτελεσματικά Ευρωπαϊκές Πολιτικές. Η αδυναμία αυτή συνδέεται με ένα έλλειμμα αξιολόγησης του κατά πόσο οι απόφοιτοι της Σχολής είναι σε θέση και επαρκώς καταρτισμένοι να επωμιστούν τα προβλεπόμενα καθήκοντα γενικότερα.

²⁴ Συνέντευξη, πρώην Σύμβουλος Σπουδών ΕΣΔΔΑ.

8. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΜΕΛΕΤΗΣ

Σύμφωνα με την αρχική στοχοθεσία της, η μελέτη απέβλεπε στην αποτύπωση του Ευρωπαϊκού προσανατολισμού του Προγράμματος Σπουδών της Σχολής διαχρονικά, καταγράφοντας και αναλύοντας το βαθμό που η εκπαίδευση των επιτελικών στελεχών της ελληνικής δημόσιας διοίκησης εντός της ΕΣΔΔΑ έχει ενσωματώσει εξωτερικές επιρροές και τάσεις και αν με τον τρόπο αυτό έχει συμβάλει στην εξοικείωση των στελεχών αυτών με τις Ευρωπαϊκές δομές και τρόπους παραγωγής δημόσιας πολιτικής.

Συνοψίζοντας τα εμπειρικά ευρήματα της μελέτης, αξίζει να επισημάνει κανείς τα παρακάτω:

1. Διαπιστώνεται η υψηλή σχετικά συχνότητα και έκταση αλλαγών συνολικά στο Πρόγραμμα Σπουδών της ΕΣΔΔΑ και ως προς το μέρος του που αφορά την επιμόρφωση των σπουδαστών/στριών σε θέματα Ευρωπαϊκού ενδιαφέροντος με αλλαγές και προσαρμογές σε όλα τα υπό μελέτη κριτήρια να εντοπίζονται σχεδόν σε κάθε σειρά. Διαπιστώνεται μια αυξητική τάση, ιδιαίτερα από τα μισά της δεκαετίας του 1990, που συνδέεται με εξελίξεις σε επίπεδο ΕΕ αλλά και εγχώριες πολιτικές και κοινωνικές αναδιατάξεις που ανέδειξαν την ενωσιακή προοπτική και υποστήριξαν την ενεργή συμμετοχή της χώρας στη διαδικασία Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.
2. Παρατηρούνται κρίσιμες ποιοτικές αλλαγές του περιεχομένου των σχετικών στοιχείων των Προγραμμάτων Σπουδών με πιο εξειδικευμένο χαρακτήρα και μεγαλύτερη έμφαση σε επιμέρους θεματικές περιοχές όπως η ΚΑΠ, η Περιφερειακή Πολιτική, η Κοινωνική Ευρώπη, ο Προϋπολογισμός της ΕΕ και η Τοπική Αυτοδιοίκηση, όσο εδραιώνεται η σχέση της Ελλάδας με την ενωσιακή διαδικασία και προκύπτουν νέες διαχειριστικές προκλήσεις για την ελληνική δημόσια διοίκηση, όπως η διαχείριση των αυξημένων ροών κοινοτικών κονδυλίων.
3. Η εκτίμηση των αποφοίτων της Σχολής είναι ότι υπάρχει σχετική ποσοτική επάρκεια των σχετικών μαθημάτων/ εργαστηρίων/ σεμιναρίων στο Πρόγραμμα Σπουδών και οι γνώσεις που αποκομίζουν οι σπουδαστές

κρίνονται από αυτούς που έχουν εργαστεί σε Ευρωπαϊκούς θεσμούς ή έχουν χειριστεί σχετικά ζητήματα από τις θέσεις που έχουν καταλάβει στη δημόσια διοίκηση ως σχετικά ικανοποιητικές και επιβοηθητικές. Ωστόσο, θεωρούν ότι υπάρχουν, αναμφισβήτητα, περιθώρια ποιοτικής βελτίωσης στα Προγράμματα Σπουδών με την καθιέρωση, για παράδειγμα, πρακτικής στο εξωτερικό και με την εισαγωγή πρακτικών εφαρμογών και μελετών περίπτωσης, που θα συμβάλλουν ακόμα περισσότερο στην κατανόηση της διαδικασίας παραγωγής και υλοποίησης των Ευρωπαϊκών πολιτικών, καθώς και του ρόλου της ελληνικής δημόσιας διοίκησης σε αυτή τη διαδικασία και τα περιθώρια παρέμβασης που έχει.

4. Οι συνεντεύξεις ανέδειξαν τη διαχρονική και αντικειμενική ανάγκη παρουσίας των ευρωπαϊκών θεμάτων στο πρόγραμμα σπουδών τόσο στην γενική-θεσμική διάσταση τους, όσο και στα ειδικότερα πεδία πολιτικής. Η ΕΣΔΔΑ διαχρονικά δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα στα παραπάνω και για αυτό αξιολογείται ως άνω του μετρίου επαρκής ή πολύ επαρκής στην κάλυψη των Ευρωπαϊκών θεμάτων στο πρόγραμμα σπουδών από τους αποφοίτους της. Κατά καιρούς, πρόσωπα με ειδικότερο ενδιαφέρον ή κατάρτιση στα Ευρωπαϊκά θέματα έχουν προωθήσει ακόμα περισσότερο τον ευρωπαϊκό προσανατολισμό του προγράμματος σπουδών, σε συνάρτηση και με την ευρύτερη επιρροή των θεσμικών εξελίξεων στο Ευρωπαϊκό επίπεδο. Δεδομένης της έλλειψης συγκεκριμένων θεσμοθετημένων διαδικασιών αξιολόγησης του Προγράμματος, ο συχνά ad hoc χαρακτήρας ανασχεδιασμού των ΠΣ της ΕΣΔΔΑ εξηγεί σε μεγάλο βαθμό τη συχνότητα και την ένταση των μεταβολών, ανάλογα με τις διοικητικές αλλαγές στη Σχολή.

Αν υπήρχε ένα Ευρωπαϊκό πρότυπο οργάνωσης της δημόσιας διοίκησης, θα μπορούσε να επιχειρηθεί μια σύγκριση των βασικών χαρακτηριστικών της ελληνικής και Ευρωπαϊκής εμπειρίας. Κάτι τέτοιο, ωστόσο, δεν υφίσταται. Όπως προβλέπεται σχετικά στη Συνθήκη της Λισαβόνας, η ΕΕ επιδιώκει τη διοικητική συνεργασία, τον συντονισμό, τη συμπλήρωση και την υποστήριξη των κρατών-μελών της ΕΕ σε θέματα διοικητικής συνεργασίας, χωρίς, όμως, να έχει την εξουσιοδότηση να διαμορφώσει ένα ενιαίο, συγκροτημένο και συνεκτικά

προσδιορισμένο περιεχόμενο Ευρωπαϊκής δημόσιας πολιτικής που να αφορά τις δημόσιες διοικήσεις των κρατών.

Επομένως, από τους τέσσερις σχετικούς μηχανισμούς μεταφοράς πιέσεων προσαρμογής που εντοπίζονται στη σχετική βιβλιογραφία, ο πρώτος, πιο «σκληρός» μηχανισμός τίθεται εκτός συζήτησης και το ενδιαφέρον στρέφεται κυρίως στους υπόλοιπους τρεις. Επ' αυτών, η συνεχής χρηματοδότηση της λειτουργίας της ΕΣΔΔΑ από κοινοτικούς πόρους δημιουργεί ένα «παράθυρο ευκαιρίας» για την ενίσχυση του Ευρωπαϊκού προσανατολισμού του Προγράμματος Σπουδών, χωρίς, ωστόσο, κάτι τέτοιο να αποτελεί προϋπόθεση για την εξασφάλιση των πόρων αυτών. Η συχνότητα των αλλαγών δημιουργεί προβληματισμούς για τη συστηματικότητα της προσπάθειας νέας νοηματοδότησης και πλαισίωσης, ωστόσο, είναι ξεκάθαρη η τάση ενίσχυσης του σχετικού στοιχείου στα Προγράμματα Σπουδών και, επομένως, ανεξαρτήτως του ακριβούς τους περιεχομένου, είναι βάσιμο να υποστηρίξει κανείς ότι επέρχεται μια ολοένα και μεγαλύτερη εξοικείωση με την Ευρωπαϊκή πολιτική αρχιτεκτονική, τις θεσμικές δομές, καθώς επίσης και την οργανωσιακή και λειτουργική κουλτούρα της ΕΕ. Κάτι τέτοιο επιβεβαιώνεται σε μεγάλο βαθμό και από τους αποφοίτους της Σχολής και λειτουργεί συμπληρωματικά των ψηγμάτων «μεταφοράς πολιτικών» που εντοπίζονται σε περιορισμένη έκταση, κυρίως μέσω των διαδράσεων της Σχολής με την ΕΕ και αντίστοιχους φορείς και ιδρύματα σε άλλα κράτη.

Αποτολμώντας μια συνολική αποτίμηση και επιχειρώντας μια περιεκτική απάντηση στο αρχικό μας ερευνητικό ερώτημα περί του Ευρωπαϊκού προσανατολισμού της εκπαιδευτικής δράσης της ΕΣΔΔΑ, θα λέγαμε ότι ένας τέτοιος προσανατολισμός ενυπάρχει με αρκετές διακυμάνσεις αλλά κατά βάση αυξητική τάση και οφείλεται, εν πολλοίς, στον συγχρονισμό της εκπαίδευσης που παρέχει η Σχολή με ευρύτερες κοινωνικές τάσεις θετικής πρόσληψης της διαδικασίας Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Ο προσανατολισμός αυτός κρίνεται από τους αποφοίτους ποσοτικά και ποιοτικά επαρκής, βοηθώντας τους στην επιτέλεση των καθηκόντων τους.

Έχοντας διαπιστώσει την ενισχυτική αυτή τάση του Ευρωπαϊκού προσανατολισμού της εκπαιδευτικής δράσης της Σχολής, έστω και με διακυμάνσεις, η πιο σημαντική πρόκληση και το επόμενο βήμα σχετίζεται με την αλλαγή φιλοσοφίας του Προγράμματος και τη διάχυση της Ευρωπαϊκής διάστασης με οριζόντιο τρόπο, σε όλα τα τμήματα εξειδίκευσης και στο σύνολο των εκπαιδευτικών δράσεων. Κάτι τέτοιο θα καθιστούσε το σύνολο των σπουδαστών της Σχολής σταθερά και όχι αποσπασματικά κοινωνούς της διάστασης αυτής. Το γεγονός αυτό θα αναβάθμιζε ουσιαστικά την ελληνική δημόσια διοίκηση, δεδομένων των εξαιρετικά πυκνών διαδράσεών της πλέον με τον Ευρωπαϊκό χώρο παραγωγής δημόσιας πολιτικής.

ΠΗΓΕΣ – ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Berry, J.M (2002). 'Validity and Reliability Issues in Elite Interviewing', *Political Science and Politics*, 35 (4), pp. 679-682.

Bryman, A. (2004). *Social Research Methods. Second Edition*, Oxford: Oxford University Press.

Burnham, P., K. Gilland, W. Grant and Z. Layton-Henry (2004). *Research Methods in Politics*, Houndmills: Palgrave.

Dolowitz, D. & Marsh, D. (1996). "Who Learns from Whom?", *Political Studies*, XLV: 343-57.

Dorussen, H., H. Lenz and S. Blavoukos (2005). 'Assessing the Reliability and Validity of Expert Interviews', *European Union Politics*, 6(3), pp. 315-337.

Hertz, R. and Imber, J.B. (1995). 'Introduction' in R. Hertz and J. B. Imber (eds.) *Studying Elites using Qualitative Methods*, London: Sage.

Knill, C. (2001). *The Europeanisation of National Administrations*, Cambridge: Cambridge University Press.

Ladi, S. (2005). "Europeanization and Environmental Policy Change". *Policy and Society*, 24 (2), pp. 1-15.

Ladrech, R. (2010). *Europeanization and National Politics*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Landman, T. (2003). *Issues and Methods in Comparative Politics: An Introduction. Second Edition*, London: Routledge.

Leech, B.L. (2002). 'Asking Questions: Techniques for Semistructured Interviews', *Political Science and Politics*, 35(4), pp. 665-668.

Radaelli, C. (2003). 'The Europeanization of Public Policy'. In K. Featherstone & C. Radaelli (Ed.). *The Politics of Europeanization*. Oxford: Oxford University Press: 27-56.

Richards, D. (1996). 'Elite Interviewing: Approaches and Pitfalls', *Politics*, 16(3), pp. 199-204.

Rose, R. (1991). 'What is Lesson-Drawing?', *Journal of Public Policy*, 2: 3-30.

Sotiropoulos, D. (2004). Two faces of politicization of the civil service: The case of contemporary Greece. In: Peters BG & Pierre J (eds). *Politicization of the Civil Service in Contemporary Perspective* (pp. 257–282). London: Routledge

Spanou, C. (1996). 'Penelope's suitors: Administrative modernisation and party competition in Greece'. *West European Politics*, 19(1), pp. 97-124.

Spanou, C. (2014). 'La haute fonction publique hellénique et la crise: la permanence du provisoire'. *Revue Française d'Administration Publique*. pp. 645-661.

Spanou, C., & Sotiropoulos, D. (2011). 'The odyssey of administrative reforms in Greece, A Tale of Two Reform Paths', *Public Administration*, 89(3), pp. 723 – 737.

Λαδή, Σ. και Νταλάκου, Β. (2016). *Ανάλυση Δημόσιας Πολιτικής*, 2^η έκδοση, Αθήνα: Παπαζήσης.

Λαμπροπούλου, Μ. & Οικονόμου, Γ. (2018). 'Η δημόσια διοίκηση υπό το πρίσμα της μετεξέλιξης του ΠΑΣΟΚ: Πολιτικές και προγράμματα 1974-2017'. Στο Τάσσης, Χ., Ασημακόπουλος, Β. (επιμ.). *ΠΑΣΟΚ 1974 – 2017: Πολιτική οργάνωση, ιδεολογικές μετατοπίσεις, κυβερνητικές πολιτικές* (σελ. 525-556). Αθήνα: Gutenberg.

Παπούλιας, Δ.Β., Σωτηρόπουλος, Δ.Α., Οικονόμου, Χ. (2002). *Το Εκκρεμές της Διοικητικής Μεταρρύθμισης. Το Παράδειγμα της Εθνικής Σχολής Δημόσιας Διοίκησης*, Αθήνα: Ποταμός.

Παπούλιας, Δ.Β., Σωτηρόπουλος, Δ.Α., Οικονόμου, Χ. (2005). 'Διοικητική κουλτούρα, μεταρρύθμιση και πολιτική. Η περίπτωση της Εθνικής Σχολής Δημόσιας Διοίκησης', *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 26 (1), σσ. 87-108.

Πασσάς, Α. (2012). *Η Εθνική Δημόσια Διοίκηση στην Ευρωπαϊκή Ενωσιακή Πολιτική Διαδικασία*, Αθήνα: Παπαζήσης.

Πασσάς, Α. & Τσέκος, Θ. (2004). *Η επαγγελματική εκπαίδευση των δημοσίων υπάλληλων. Ευρωπαϊκή και ελληνική εμπειρία*. Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ – ΑΔΕΔΥ, Μελέτες, 20, Αθήνα.

Σωτηρόπουλος Δ. Α. (1999). 'Η άδοξη επανάσταση. Ίδρυση, κρίση και παρακμή της Εθνικής Σχολής Δημόσιας Διοίκησης', *Κοινωνία Πολιτών*, 2, σσ. 20-23.

Μακρυδημήτρης, Α. (1996). 'Διοίκηση και εκπαίδευση: Η περίπτωση της Εθνικής Σχολής Δημόσιας Διοίκησης', *Δημόσιος Τομέας*, 121, σσ. 24-28,

Τσέκος, Θ. (1999). 'Ανάπτυξη προσωπικού για μια ανοιχτή Δημόσια Διοίκηση: Σε αναζήτηση μιας αποτελεσματικής στρατηγικής', *Επιθεώρηση Διοικητικής Επιστήμης*, 5, σσ. 199- 222.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι: ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΤΙΚΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ/ΣΕΜΙΝΑΡΙΩΝ/ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΩΝ ΣΤΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΠΟΥΔΩΝ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

Εκπαιδευτικές Σειρές ΕΣΔΔΑ	Ύπαρξη τμημάτων Ευρωπαϊκής ειδίκευσης	Μαθήματα/σεμινάρια/εργαστήρια (Κοινή / Ειδική Φάση) (πλήθος + τίτλοι)	Πρακτική άσκηση / εκπαιδευτικές επισκέψεις στο εξωτερικό	Θέματα τελικών εργασιών (πλήθος)
Α'	ΟΧΙ	1.Διεθνής Οργάνωση και Ευρωπαϊκή Κοινότητα (ΚΦ) 2. Ευρωπαϊκή Κοινότητα (ΕΦ, Διπλωματικής Κατεύθυνσης) 3.Κοινοτικό Δίκαιο (ΕΦ, ΔΚ) 4.Ειδικά θέματα Σχέσεων Ελλάδας-Ε.Κ (ΕΦ, ΔΚ) 5.Ε.Ο.Κ-Ειδικά θέματα (ΕΦ, ΓΔ-ΤΑ)	ΟΧΙ	1
Β'	ΟΧΙ	1.Ευρωπαϊκή Κοινότητα και Διεθνείς Οργανισμοί (ΚΦ) 2. Ευρωπαϊκή Κοινότητα (ΕΦ, ΔΚ) 3.Κοινοτικό Δίκαιο (ΕΦ, ΔΚ) 4.Ειδικά θέματα Σχέσεων Ελλάδας-Ε.Κ (ΕΦ, ΔΚ) 5.Περιφερειακή Ανάπτυξη και Πολιτική (ΕΦ, ΓΔ-ΤΑ) 6. Ειδικά Θέματα- Ε.Ο.Κ. (ΕΦ, Εμπορικών Ακολούθων)	ΟΧΙ	5
Γ'	ΟΧΙ	1.Ευρωπαϊκή Κοινότητα και Διεθνείς Οργανισμοί (ΚΦ) 2. Ευρωπαϊκή Κοινότητα (ΕΦ, ΔΚ) 3.Κοινοτικό Δίκαιο (ΕΦ, ΔΚ) 4.Ειδικά θέματα Σχέσεων Ελλάδας-Ε.Κ (ΕΦ, ΔΚ) 5.Ε.Ο.Κ-Ειδικά θέματα (ΕΦ, ΓΔ) 7.Ε.Ο.Κ-Ειδικά πολιτιστικά θέματα (ΕΦ, ΜΑ) 8. Ειδικά Θέματα- Ε.Ο.Κ. (ΕΦ, ΕΑ)		4

Δ'-Ε'	OXI	1.Ευρωπαϊκή Κοινότητα και Διεθνείς Οργανισμοί (ΚΦ) 2. Ευρωπαϊκή Κοινότητα (ΕΦ,ΔΚ) 3.Κοινοτικό Δίκαιο (ΕΦ,ΔΚ) 4.Ειδικά θέματα Σχέσεων Ελλάδας-Ε.Κ (ΕΦ,ΔΚ) 5.Ε.Ο.Κ-Ειδικά θέματα (ΕΦ,ΔΚ) 6.Ειδικά θέματα- Ε.Ο.Κ. (ΕΦ,ΓΔ) 7.Ε.Ο.Κ-Ειδικά πολιτιστικά θέματα (ΕΦ,ΜΑ) 8. Ειδικά θέματα- Ε.Ο.Κ. (ΕΦ,ΕΑ)		11
ΣΤ'	OXI	1.Οι Διεθνείς Οργανισμοί και οι Ευρωπαϊκές Κοινότητες Ι (ΚΦ) 2. Οι Διεθνείς Οργανισμοί και οι Ευρωπαϊκές Κοινότητες ΙΙ (ΚΦ) Σύνολο μαθημάτων ΚΦ: 18 *Η ΕΙΔΙΚΗ ΦΑΣΗ ΔΕΝ ΠΕΡΙΛΑΜΒΑΝΕΤΑΙ ΣΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ		7
Ζ'	OXI	1.Συγκριτική τοπική αυτοδιοίκηση: οι θεσμοί της ΤΑ στην Ελλάδα, στον Διεθνή χώρο και ιδιαίτερα στην Ε.Κ (ΕΦ) 2. Περιφερειακή πολιτική και Ανάπτυξη. Η περιφερειακή πολιτική της Ε.Κ (ΕΦ ΓΔ, ΤΑ) 3. Διεθνείς οικονομικές σχέσεις και Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση (ΕΦ, ΕΑ) 4.Κοινοτικό Δίκαιο (ΕΦ, ΕΑ)	ΝΑΙ	13
Η'	OXI	1.Οι Διεθνείς Οργανισμοί και οι Ευρωπαϊκές Κοινότητες Ι (ΚΦ) 2. Οι Διεθνείς Οργανισμοί και οι Ευρωπαϊκές Κοινότητες ΙΙ (ΚΦ) 4. Περιφερειακή Πολιτική και Ανάπτυξη. Η Περιφερειακή Πολιτική της ΕΕ (ΕΦ ΓΔ, ΤΑ) 5. Τοπική Ανάπτυξη και Πολιτική. Επιχειρηματική δραστηριότητα των ΟΤΑ. Ολοκληρωμένα προγράμματα και πρωτοβουλίες ενδογενούς ανάπτυξης: Η ευρωπαϊκή εμπειρία (ΕΦ, ΤΑ)	ΝΑΙ	6

		6. Κοινοτικό Δίκαιο (ΕΦ, ΕΑ)		
Θ'	ΝΑΙ	<ol style="list-style-type: none"> 1. Οι Διεθνείς Οργανισμοί και οι Ευρωπαϊκές Κοινοότητες Ι (ΚΦ) 2. Οι Διεθνείς Οργανισμοί και οι Ευρωπαϊκές Κοινοότητες ΙΙ (ΚΦ) 3. Εθνικές και κοινοτικές πολιτικές κατά τομείς Ι, ΙΙ ΕΦ, ΓΔ & ΤΑ) 4. Το θεσμικό πλαίσιο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην Ελλάδα και την Ε.Ε (ΕΦ, ΤΑ) 5. Εθνική Διοίκηση και Ε.Ε. 6. Διεθνείς Οικονομικές Σχέσεις και Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση (ΕΦ, ΕΑ) 7. Διεθνές και Κοινοτικό Οικονομικό Δίκαιο (ΕΦ, ΕΑ) 8. Θεσμικό Πολιτικό σύστημα της Ε.Ε. (ΕΦ, ΚΚ) 9. Η ενιαία αγορά της Ευρωπαϊκής Κοινοότητας (ΕΦ, ΚΚ) 10. Εθνική και Κοινοτική πολιτική κατά τομείς Ι, ΙΙ (ΕΦ, ΚΚ) 11. Οικονομική και Πολιτική Γεωγραφία των Κρατών – Μελών (ΕΦ, ΚΚ) 12. Εξωτερικές Σχέσεις της Ευρωπαϊκής Κοινοότητας (ΕΦ, ΚΚ) 13. Ειδικά θέματα Κοινοτικής Έννομης τάξης (ΕΦ, ΚΚ) 14. Θεωρία και πρακτική Κοινοτικών Διαπραγματεύσεων (ΕΦ, ΚΚ) 15. Οικονομικές Σχέσεις της Ελλάδος- Ευρωπαϊκής Κοινοότητας (ΕΦ, ΚΚ) 16. Οικονομικές Σχέσεις της Ευρωπαϊκής Κοινοότητας με τρίτες χώρες (ΕΦ, ΚΚ) 17. Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφαλείας (ΕΦ, ΚΚ) 		
Ι'	ΝΑΙ	<ol style="list-style-type: none"> 1. Οργάνωση και θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης Ι (ΚΦ) 2. Οργάνωση και θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας της Ευρωπαϊκής 	ΟΧΙ	12

		<p>Ένωσης II (ΚΦ)</p> <ol style="list-style-type: none"> 3. Εθνικές και κοινοτικές πολιτικές κατά τομείς I (ΕΦ, Κοιν. Κατ.) 4. Η ενιαία αγορά της ευρωπαϊκής κοινότητας (οικονομική και νομική θεώρηση) (ΕΦ, Κοιν. Κατ.) 5. Οικονομική και πολιτική γεωγραφία των κρατών-μελών (ΕΦ, Κοιν. Κατ.) 6. Το θεσμικό και πολιτικό σύστημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΦ, Κοιν. Κατ.) 7. Εξωτερικές σχέσεις της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (ΕΦ, Κοιν. Κατ.) 8. Εθνικές και κοινοτικές πολιτικές κατά τομείς II (ΕΦ, Κοιν. Κατ.) 9. Ειδικά θέματα κοινοτικής έννομης τάξης (ΕΦ, Κοιν. Κατ.) 10. Θεωρία και πρακτική κοινοτικών διαπραγματεύσεων (ΕΦ, Κοιν. Κατ.) 11. Εθνική Διοίκηση και Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΦ, Κοιν. Κατ.) 12. Εθνικός και κοινοτικός προϋπολογισμός και σχέσεις αυτών (ΕΦ, Κοιν. Κατ.) 13. Οικονομικές σχέσεις της ΕΚ με τρίτες χώρες (ΕΦ, Κοιν. Κατ.) 14. Διεθνείς οικονομικές σχέσεις II: ευρωπαϊκή ολοκλήρωση (ΕΦ, Εμπορικοί Ακόλουθοι/Ε.Α.) 15. Διεθνές και κοινοτικό οικονομικό δίκαιο (ΕΦ, Ε.Α.) 16. Θεωρία και πρακτική των διεθνών νομισματικών εξελίξεων (2,5 σημεία από 5, ΕΦ, Ε.Α.) 17. Εθνικές και κοινοτικές πολιτικές κατά τομείς I (ΕΦ, Γενική Διοίκηση/ΓΔ) 		
--	--	---	--	--

		<p>18. Εθνικές και κοινοτικές πολιτικές κατά τομείς II (ΕΦ, ΓΔ)</p> <p>19. Εθνική Διοίκηση και Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΦ, ΓΔ)</p> <p>20. Διοίκηση και αυτοδιοίκηση στην Ελλάδα και στις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης I (ΕΦ, Τμήμα τοπικής αυτοδιοίκησης και περιφερειακής ανάπτυξης/ΤΑΠΑ)</p> <p>21. Εθνικές και κοινοτικές πολιτικές κατά τομείς I (ΕΦ, ΤΔΠΑ)</p> <p>22. Η περιφερειακή πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης I: Η περιφερειακή πολιτική της ΕΕ (ΕΦ, ΤΑΠΑ)</p> <p>23. Ειδικά θέματα οικονομικής νομισματικής πολιτικής και χρηματοοικονομικής διοίκησης I: Ειδικά θέματα ελληνικής οικονομικής πολιτικής (5 από 8 σημεία, ΕΦ, ΤΑΠΑ)</p> <p>24. Διοίκηση και αυτοδιοίκηση στην Ελλάδα και στις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης II (ΕΦ, ΤΑΠΑ)</p> <p>25. Εθνικές και κοινοτικές πολιτικές κατά τομείς II (ΕΦ, ΤΔΠΑ)</p> <p>26. Η περιφερειακή πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης II: Η περιφερειακή και τοπική ανάπτυξη: Η ευρωπαϊκή εμπειρία (ΕΦ, ΤΑΠΑ)</p> <p>27. Ευρωπαϊκή διοίκηση και κοινωνική διοίκηση (ΕΦ, Κοινωνικής Διοίκησης/ΚΔ)</p> <p>28. Οικονομία I: Ελληνική οικονομία και Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΦ, Ακόλουθοι Τύπου/ΑΤ)</p>		
ΙΑ'	ΟΧΙ	<p>1. Δημόσια πολιτική σε εθνικό και υπερεθνικό επίπεδο (ΓΔ, ΕΦ, σεμινάριο απολύτου εξειδίκευσης ΙΑ001, σ. 15, δεν έχει λεπτομέρειες μόνο τίτλο-μπορεί να μην διδάχτηκε)</p> <p>2. Διεθνές δίκαιο, διεθνείς σχέσεις, Ευρωπαϊκή Ένωση (Ακόλουθοι Τύπου/ΑΤ, ΕΦ)</p>	ΟΧΙ	Δεν υπήρχαν τελικές εργασίες στην ΙΑ' σειρά, 88 σπουδαστές.

		<p>3. Διεθνείς οικονομικές σχέσεις και διεθνές οικονομικό δίκαιο (Εμπορικοί Ακόλουθοι/Ε.Α., ΕΦ, σεμινάριο, 2 από 4 σημεία)</p> <p>4. Διοίκηση και διαχείριση αναπτυξιακών προγραμμάτων (ΤΑΠΑ, σεμινάριο, ΕΦ, 3 σημεία από 5)</p> <p>5. Δράσεις και προγράμματα των διαρθρωτικών ταμείων για τον πολιτισμό (ΤΑΠΑ, ΕΦ, σεμινάριο επιλογής, 2 από 4 σημεία)</p> <p>6. Δράσεις και προγράμματα των διαρθρωτικών ταμείων για το περιβάλλον και την χωροταξία (ΤΑΠΑ, ΕΦ, σεμινάριο επιλογής, 1 από 2 σημεία)</p>		
ΙΒ'	ΟΧΙ	<p>1. Δημόσια πολιτική σε εθνικό και ενωσιακό επίπεδο (ΓΔ, ΕΦ)</p> <p>2. Διαχείριση προϋπολογισμού έργων κοινοτικού πλαισίου στήριξης (ΓΔ, ΕΦ, σεμινάριο εξειδίκευσης)</p> <p>3. Περιφερειακή πολιτική της ΕΕ-κοινοτικά προγράμματα (ΕΦ, ΤΑΠΑ)</p> <p>4. Ευρωπαϊκή Ένωση: Εσωτερική διάρθρωση-πολιτικές και εξωτερικές σχέσεις (ΕΦ, Ε.Α./εμπορικοί ακόλουθοι)</p> <p>5. Ειδικά θέματα Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΦ, Ε.Α. σεμινάριο εξειδίκευσης)</p> <p>6. Ευρώπη και κόσμος (ΕΦ, Α.Τ./Ακόλουθοι Τύπου)</p> <p>7. Διεθνείς σχέσεις και Ευρώπη (ΕΦ, Α.Τ. σεμινάριο εξειδίκευσης)</p> <ul style="list-style-type: none"> • ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ ΤΗΣ ΚΟΙΝΗΣ ΦΑΣΗΣ ΔΕΝ ΒΡΕΘΗΚΕ ΣΤΟ ΑΡΧΕΙΟ 	ΟΧΙ	15
ΙΓ'	ΟΧΙ	<p>1. Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση (ΚΦ)</p> <p>2. Δημόσια πολιτική σε εθνικό και ενωσιακό επίπεδο (ΓΔ, ΕΦ,</p>	ΟΧΙ	20

		<p>μάθημα-μετά στην ΙΔ' έγινε «σεμινάριο» αποτελούμενο από μαθήματα και εργαστήρια)</p> <ol style="list-style-type: none"> 3. Δημόσιες επενδύσεις, προϋπολογισμός δημοσίων επενδύσεων και Γ' κοινοτικό πλαίσιο στήριξης (ΓΔ, ΕΦ) 4. Διαχείριση προϋπολογισμού έργων Κοινοτικού πλαισίου Στήριξης (ΓΔ, ΕΦ, εργαστήριο) 5. Αρχές και πρακτική της περιφερειακής πολιτικής της ΕΕ (ΤΑΠΑ, ΕΦ) 6. Κοινοτικά προγράμματα, αναπτυξιακή πολιτική ΣΠΑ και διαχείριση προγραμμάτων και κοινοτικών πρωτοβουλιών (ΤΑΠΑ, ΕΦ) 7. Ειδικά θέματα περιφερειακής πολιτικής της ΕΕ (ΤΑΠΑ, ΕΦ, σεμινάριο εξειδίκευσης) 8. Ειδικά θέματα κοινοτικών προγραμμάτων ΣΠΑ, επιχειρησιακά προγράμματα (ΤΑΠΑ, ΕΦ, σεμινάριο εξειδίκευσης) 9. Ευρωπαϊκή Ένωση, εσωτερική αγορά, συνοδευτικές πολιτικές και κοινή εμπορική πολιτική (Εμπορικοί Ακόλουθοι/Ε.Α. ΕΦ) 10. Ειδικά θέματα Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Α. ΕΦ, σεμινάριο) 11. Ευρώπη και κόσμος (Ακόλουθοι Τύπου/Α.Τ. ΕΦ) 12. Διεθνείς σχέσεις και Ευρώπη (Α.Τ. ΕΦ, σεμινάριο) 13. Διαχείριση και διακίνηση πληροφοριών: Η περίπτωση των ευρωπαϊκών θεσμών (Α.Τ. ΕΦ, εργαστήριο) 		
ΙΔ'	ΟΧΙ	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ευρωπαϊκό πολιτικό σύστημα (ΚΦ) 2. Δημόσιες επενδύσεις, προϋπολογισμός δημοσίων 	ΟΧΙ	25

		<p>επενδύσεων και Γ' κοινοτικό πλαίσιο στήριξης (ΓΔ, ΕΦ)</p> <p>3. Διαχείριση προϋπολογισμού έργων ΚΠΣ (ΓΔ, ΕΦ, εργαστήριο)</p> <p>4. Διαμόρφωση και υλοποίηση ευρωπαϊκής πολιτικής (ΓΔ, ΕΦ)</p> <p>5. Προσομοίωση του ρόλου των εθνικών διοικήσεων στο πλαίσιο κοινοτικών διαβουλεύσεων, διαπραγματεύσεων και επιτροπολογίας (ΓΔ, ΕΦ, εργαστήριο)</p> <p>6. Δημόσιες πολιτικές, πρακτική και εφαρμογές (ΓΔ, ΕΦ)</p> <p>7. Κοινωνική Ευρώπη και κοινωνικό κράτος δικαίου στην Ελλάδα (ΚΔ/ΠΔΥΥ, ΕΦ)</p> <p>8. Κοινωνική Ευρώπη και κοινωνικό κράτος δικαίου στην Ελλάδα (ΚΔ/ΠΔΟΚΠ, ΕΦ)</p> <p>9. Διαδικασία διαμόρφωσης δημόσιας πολιτικής στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΚΔ/ΠΔΥΥ, ΕΦ)</p> <p>10. Διαδικασία διαμόρφωσης δημόσιας πολιτικής στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΚΔ/ΠΔΟΚΠ, ΕΦ)</p> <p>11. Ανάλυση συστημάτων υγείας, ευρωπαϊκές και εθνικές δράσεις (ΚΔ/ΠΔΥΥ, ΕΦ)</p> <p>12. Ευρωπαϊκές πολιτικές απασχόλησης και κατάρτισης (ΚΔ/ΠΔΥΥ, ΕΦ)</p> <p>13. Ευρωπαϊκή βάση δεδομένων για την απασχόληση ειδικών κοινωνικών ομάδων (ΚΔ/ΠΔΥΥ, ΕΦ, εργαστήριο)</p> <p>14. Ευρωπαϊκές και εθνικές δράσεις για την απασχόληση (ΚΔ/ΠΔΥΥ, ΕΦ, σεμινάριο)</p> <p>15. Αρχές και πρακτική της περιφερειακής πολιτικής της ΕΕ: κοινοτικά προγράμματα: αναπτυξιακή πολιτική ΚΠΣ και επιχειρησιακά προγράμματα και κοινοτικές πρωτοβουλίες</p>		
--	--	--	--	--

		<p>(ΤΑΠΑ, ΕΦ)</p> <p>16. Διαδικασία διαμόρφωσης δημόσιας πολιτικής στην ΕΕ (ΤΑΠΑ, ΕΦ)</p> <p>17. Ειδικά θέματα περιφερειακής πολιτικής και κοινοτικών προγραμμάτων: σχεδιασμός, διαχείριση και αξιολόγηση ΚΠΣ-ΠΕΠ, επιχειρησιακά τομεακά προγράμματα και κοινοτικές πρωτοβουλίες (ΤΑΠΑ, ΕΦ, σεμινάριο εξειδίκευσης)</p> <p>18. Τεχνικές σχεδιασμού, διαχείρισης, αξιολόγησης, επιχειρησιακών προγραμμάτων (περιφερειακών και τομεακών) (ΤΑΠΑ, ΕΦ)</p> <p>19. Η σύγχρονη ελληνική εξωτερική πολιτική, η ΕΕ και ο κόσμος (Ακόλουθοι Τύπου/ΑΤ, ΕΦ)</p> <p>20. Το μέλλον της Ευρώπης-η νέα επικοινωνιακή πολιτική της ΕΕ (ΑΤ, ΕΦ, εργαστήριο)</p> <p>21. Διαχείριση και διακίνηση πληροφοριών, η περίπτωση των ευρωπαϊκών θεσμών (ΑΤ, ΕΦ, εργαστήριο)</p> <p>22. Διεθνές σύστημα, Ευρωπαϊκή Ένωση και ελληνική εξωτερική πολιτική (ΑΤ, ΕΦ, σεμινάριο εξειδίκευσης)</p> <p>23. Ευρωπαϊκή Ένωση, εσωτερική αγορά, συνοδευτικές πολιτικές και Κοινή Εμπορική Πολιτική (Εμπορικοί Ακόλουθοι/Ε.Α. ΕΦ)</p> <p>24. Διεθνής πολιτική οικονομία, οικονομική διπλωματία, Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Α. ΕΦ, σεμινάριο εξειδίκευσης)</p>		
ΙΕ'	ΟΧΙ	<p>1. Ευρωπαϊκό πολιτικό σύστημα (ΚΦ)</p> <p>2. Σχεδιασμός και διαχείριση δημοσίων επενδύσεων και επιχειρησιακών προγραμμάτων του Κοινοτικού Πλαισίου</p>	ΟΧΙ	27

		<p>Στήριξης (ΓΔ, ΕΦ)</p> <ol style="list-style-type: none"> 3. Διαχείριση προϋπολογισμού έργων ΚΠΣ (ΓΔ, ΕΦ, εργαστήριο) 4. Διαμόρφωση και υλοποίηση ευρωπαϊκής πολιτικής (ΓΔ, ΕΦ) 5. Προσομοίωση του ρόλου των εθνικών διοικήσεων στο πλαίσιο κοινοτικών διαβουλεύσεων, διαπραγματεύσεων και επιτροπολογίας (ΓΔ, ΕΦ, εργαστήριο) 6. Κρατικός – κοινοτικός προϋπολογισμός (ΓΔ, ΕΦ) 7. Δημόσιες πολιτικές σε εθνικό και ενωσιακό επίπεδο (ΓΔ, ΕΦ, σεμινάριο εξειδίκευσης) 8. Κοινωνική Ευρώπη, θεμελιώδεις αρχές και θεσμοί κοινωνικής πολιτικής (ΚΔ/ΠΔΥΥ, ΕΦ) 9. Ευρωπαϊκές πολιτικές απασχόλησης (ΚΔ/ΠΔΟΚΠ, ΕΦ) 10. Ευρωπαϊκή βάση δεδομένων για την απασχόληση ειδικών κοινωνικών ομάδων (ΚΔ/ΠΔΟΚΠ, ΕΦ, σεμινάριο) 11. Επιχειρησιακό πρόγραμμα απασχόληση και επαγγελματική κατάρτιση-διαδικασίες ένταξης πράξεων (ΚΔ/ΠΔΟΚΠ, ΕΦ, εργαστήριο) 12. Διεθνές και ευρωπαϊκό δίκαιο κοινωνικής ασφάλειας (ΚΔ/ΠΔΟΚΠ, ΕΦ) 13. Ευρωπαϊκές και εθνικές δράσεις για την απασχόληση (ΚΔ/ΠΔΟΚΠ, ΕΦ, σεμινάριο) 14. Αρχές και πρακτική της περιφερειακής πολιτικής της ΕΕ: κοινοτικά προγράμματα και κοινοτικές πρωτοβουλίες (ΤΑΠΑ, ΕΦ) 15. Ευρωπαϊκή κατοχύρωση της τοπικής αυτοδιοίκησης: συγκριτικά παρουσίαση των συστημάτων που επικρατούν σε 		
--	--	--	--	--

		<p>ευρωπαϊκές χώρες (ΤΑΠΑ, ΕΦ)</p> <p>16. Ειδικά θέματα περιφερειακής πολιτικής και κοινοτικών προγραμμάτων: σχεδιασμός, διαχείριση και αξιολόγηση ΚΠΣ-ΠΕΠ, επιχειρησιακά τομεακά προγράμματα και κοινοτικές πρωτοβουλίες (ΤΑΠΑ, ΕΦ, σεμινάριο εξειδίκευσης)</p> <p>17. Η σύγχρονη ελληνική εξωτερική πολιτική, η ΕΕ και ο κόσμος (Ακόλουθοι Τύπου/ΑΤ, ΕΦ)</p> <p>18. Η νέα επικοινωνιακή πολιτική της ΕΕ και ο ακόλουθος τύπου-η μονάδα πληροφόρησης και επικοινωνίας της ΕΕ (ΑΤ, ΕΦ, εργαστήριο)</p> <p>19. Διεθνές σύστημα, Ευρωπαϊκή Ένωση και ελληνική εξωτερική πολιτική (ΑΤ, ΕΦ, σεμινάριο εξειδίκευσης)</p> <p>20. Ευρωπαϊκή Ένωση, εσωτερική αγορά, συνοδευτικές πολιτικές και κοινή εμπορική πολιτική (Ε.Α. ΕΦ)</p> <p>21. Διεθνής πολιτική οικονομία, οικονομική διπλωματία, Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Α. ΕΦ, σεμινάριο)</p>		
ΙΣΤ'	ΟΧΙ	<p>1. Ευρωπαϊκό Πολιτικό Σύστημα (ΚΦ)</p> <p>2. Δημόσιες Επενδύσεις και ΚΠΣ (ΕΦ Α – ΓΔ)</p> <p>3. Διαχείριση Προϋπολογισμού Έργων ΚΠΣ (ΕΦ Α – ΓΔ)</p> <p>4. Κρατικός – Κοινοτικός Προϋπολογισμός (ΕΦ Α – ΓΔ)</p> <p>5. Διαμόρφωση και Υλοποίηση Ευρωπαϊκής Πολιτικής (ΕΦ Α – ΓΔ)</p> <p>6. Κοινωνική Ευρώπη: Θεμελιώδεις έννοιες, θεσμοί και Μοντέλα Κοινωνικής Πολιτικής (ΕΦ Α- ΔΥΥ)</p> <p>7. Κοινωνική Ευρώπη: Θεμελιώδεις έννοιες, θεσμοί και</p>	ΟΧΙ	28

		<p>Μοντέλα Κοινωνικής Πολιτικής (ΕΦ Α- ΔΥΥ)</p> <p>8. Κοινωνική Ευρώπη: Θεμελιώδεις έννοιες, θεσμοί και Μοντέλα Κοινωνικής Πολιτικής (ΕΦ Α- ΚΔ)</p> <p>9. Ευρωπαϊκές Πολιτικές Απασχόλησης και Κατάρτισης (ΕΦ Α- ΚΔ)</p> <p>10. Ευρωπαϊκή Βάση Δεδομένων για την Απασχόληση Ειδικών Κοινωνικών Ομάδων (ΕΦ Α- ΚΔ)</p> <p>11. Διεθνές και Ευρωπαϊκό Δίκαιο Κοινωνικής Ασφάλισης (ΕΦ Α- ΚΔ)</p> <p>12. Ευρωπαϊκές και Εθνικές Δράσεις για την Απασχόληση (ΕΦ Β- ΚΔ)</p> <p>13. Αρχές και Πρακτική Περιφερειακής Πολιτικής της ΕΕ: Κοινοτικά Προγράμματα και Κοινοτικές Πρωτοβουλίες (ΕΦ Α – ΤΑΠΑ)</p> <p>14. Ευρωπαϊκή Κατοχύρωση της Περιφερειακής Διοίκησης και Τοπικής Αυτοδιοίκησης: Συγκριτική Παρουσίαση (ΕΦ Α- ΤΑΠΑ)</p> <p>15. Ειδικά Θέματα Περιφερειακής Πολιτικής και Κοινοτικών Προγραμμάτων: Σχεδιασμός, Διαχείριση και Αξιολόγηση ΚΠΣ – ΠΕΠ – Επιχειρησιακά Τομεακά Προγράμματα – Κοινοτικές Πρωτοβουλίες (ΕΦ Β- ΤΑΠΑ)</p> <p>16. Διεθνείς και Ευρωπαϊκές Οικονομικές Σχέσεις (ΕΦ Α - ΣΕ)</p> <p>17. Η Σύγχρονη Ελληνική Εξωτερική Πολιτική, η ΕΕ και ο Κόσμος (ΕΦ Α –ΣΕ)</p> <p>18. Η Νέα Επικοινωνιακή Πολιτική της ΕΕ και ο Ρόλος του Στελέχους Επικοινωνίας (ΕΦ Α – ΣΕ)</p>		
--	--	--	--	--

		<p>19. Διεθνές Σύστημα, ΕΕ και Ελληνική Εξωτερική Πολιτική (ΕΦ Α – ΣΕ)</p> <p>20. ΕΕ: Εσωτερική Αγορά – Συνοδευτικές Πολιτικές και Κοινή Εμπορική Πολιτική (ΕΦ Α - ΕΟΥ)</p> <p>21. Προσομοίωση του ρόλου των εθνικών διοικήσεων στο πλαίσιο κοινοτικών διαβουλεύσεων, διαπραγματεύσεων & επιτροπολογίας (Εργαστήριο)</p>		
ΙΖ'	ΟΧΙ	<p>1. Ευρωπαϊκό πολιτικό σύστημα (ΚΦ)</p> <p>2. Δημόσια οικονομική (ΚΦ, 3 σημεία από 6)</p> <p>3. Δημόσιες επενδύσεις και κοινοτικό πλαίσιο στήριξης (ΓΔ, ΕΦ)</p> <p>4. Διαχείριση προϋπολογισμού έργων ΚΠΣ (ΓΔ, ΕΦ, εργαστήριο)</p> <p>5. Κρατικός-κοινοτικός προϋπολογισμός (ΓΔ, ΕΦ)</p> <p>6. Διαμόρφωση και υλοποίηση ευρωπαϊκής πολιτικής (ΓΔ, ΕΦ)</p> <p>7. Προσομοίωση του ρόλου των εθνικών διοικήσεων στο πλαίσιο κοινοτικών διαβουλεύσεων, διαπραγματεύσεων και επιτροπολογίας (ΓΔ, ΕΦ, εργαστήριο)</p> <p>8. Δημόσιες πολιτικές σε εθνικό και ενωσιακό επίπεδο (ΓΔ, ΕΦ, σεμινάριο)</p> <p>9. Κοινωνική Ευρώπη, θεμελιώδεις έννοιες και θεσμοί κοινωνική πολιτικής (ΚΔ/ΚΔΥΥ, ΕΦ)</p> <p>10. Κοινωνική Ευρώπη, θεμελιώδεις έννοιες και θεσμοί κοινωνική πολιτικής (ΚΔ/ΚΔΟΚΠ, ΕΦ)</p> <p>11. Ευρωπαϊκές πολιτικές απασχόλησης και κατάρτισης (ΚΔ/ΚΔΟΚΠ, ΕΦ)</p>	ΟΧΙ	33

		<p>12. Διεθνές και ευρωπαϊκό δίκαιο κοινωνικής ασφάλειας (ΚΔ/ΚΔΟΚΠ, ΕΦ)</p> <p>13. Ευρωπαϊκές και εθνικές δράσεις για την απασχόληση (ΚΔ/ΚΔΟΚΠ, ΕΦ, σεμινάριο)</p> <p>14. Προγράμματα και μέτρα ενεργητικών πολιτικών απασχόλησης στην Ελλάδα (ΚΔ/ΚΔΟΚΠ, ΕΦ)</p> <p>15. Ε.Π. Απασχόληση και επαγγελματική κατάρτιση, διαδικασίες ένταξης πράξεων (ΚΔ/ΚΔΟΚΠ, ΕΦ, εργαστήριο)</p> <p>16. Αρχές και πρακτική της περιφερειακής πολιτικής της ΕΕ: κοινοτικά προγράμματα και κοινοτικές πρωτοβουλίες (Περιφερειακή Διοίκηση/ΠερΔ, ΕΦ)</p> <p>17. Ειδικά θέματα περιφερειακής πολιτικής και κοινοτικών προγραμμάτων: σχεδιασμός, διαχείριση και αξιολόγηση ΚΠΣ-ΠΕΠ, επιχειρησιακά τομεακά προγράμματα και κοινοτικές πρωτοβουλίες (ΠερΔ, ΕΦ, σεμινάριο εξειδίκευσης)</p> <p>18. Ευρωπαϊκή κατοχύρωση περιφερειακής διοίκησης και τοπικής αυτοδιοίκησης-συγκριτική παρουσίαση (ΠερΔ, ΕΦ)</p> <p>19. Διεθνείς και ευρωπαϊκές οικονομικές σχέσεις (Ακόλουθοι Επικοινωνίας/ΑΕ, ΕΦ)</p> <p>20. Σύγχρονη ελληνική εξωτερική πολιτική, η ΕΕ και ο κόσμος (ΑΕ, ΕΦ)</p> <p>21. Η νέα επικοινωνιακή πολιτική της ΕΕ και ο ακόλουθος τύπου-η μονάδα πληροφόρησης και επικοινωνίας της ΕΕ (ΑΕ, ΕΦ, εργαστήριο)</p> <p>22. Διεθνές πολιτικό και οικονομικό σύστημα, Ευρωπαϊκή Ένωση και ελληνική εξωτερική πολιτική (ΑΕ, ΕΦ, σεμινάριο)</p>		
--	--	--	--	--

		<p>23. Ευρωπαϊκή Ένωση, εσωτερική αγορά-συνοδευτικές πολιτικές και Κοινή Εμπορική Πολιτική (ΟΕΥ, ΕΦ)</p> <p>24. Διεθνές εμπορικό και χρηματοοικονομικό σύστημα (ΕΑ, ΕΦ, 3 από 14 σημεία)</p> <p>25. Διεθνής πολιτική οικονομία, οικονομική διπλωματία και Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΑ, ΕΦ, σεμινάριο)</p>		
ΙΗ'	ΟΧΙ	<p>1. Δημόσια οικονομική πολιτική στα πλαίσια τη ΕΕ (ΚΦ)</p> <p>2. Δημόσιες Επενδύσεις και ΚΠΣ (ΕΦ Α – ΓΔ)</p> <p>3. Διαχείριση Προϋπολογισμού Έργων ΚΠΣ (ΕΦ Α– ΓΔ)</p> <p>4. Κοινοτικός Προϋπολογισμός (ΕΦ Α - ΓΔ)</p> <p>5. Διαμόρφωση και Υλοποίηση Ευρωπαϊκής Πολιτικής (ΕΦ – Α ΓΔ)</p> <p>6. Δημόσιες Πολιτικές σε Εθνικό και Ενωσιακό Επίπεδο.</p> <p>7. Προσομοίωση του ρόλου των εθνικών διοικήσεων στο πλαίσιο κοινοτικών διαβουλεύσεων, διαπραγματεύσεων & επιτροπολογίας (ΕΦ Α – ΓΔ)</p> <p>8. Κοινωνική Ευρώπη: Θεμελιώδεις έννοιες, θεσμοί και Μοντέλα Κοινωνικής Πολιτικής (ΕΦ Α- ΔΥΥ)</p> <p>9. Κοινωνική Ευρώπη: Θεμελιώδεις έννοιες, θεσμοί και Μοντέλα Κοινωνικής Πολιτικής (ΕΦ Α- ΚΔ)</p> <p>10. Ευρωπαϊκές Πολιτικές Απασχόλησης και Κατάρτισης (ΕΦ Α- ΚΔ)</p> <p>11. Διεθνές και Ευρωπαϊκό Δίκαιο Κοινωνικής Ασφάλισης (ΕΦ Α- ΚΔ)</p> <p>12. Ευρωπαϊκές και Εθνικές Δράσεις για την Απασχόληση (ΕΦ Α- ΚΔ)</p>		36

		<p>13. ΕΕ: Εσωτερική Αγορά – Συνοδευτικές Πολιτικές και Κοινή Εμπορική Πολιτική (ΕΦ Α - ΕΟΥ)</p> <p>14. Διεθνείς και Ευρωπαϊκές Οικονομικές Σχέσεις – Ελληνική Οικονομική Διπλωματία (ΕΦ Α - ΕΟΥ)</p> <p>15. Περιφερειακή Πολιτική της ΕΕ – Πρακτικές (ΕΦ Α - ΠΑ)</p> <p>16. Συγκριτική Παρουσίαση Συστημάτων Περιφερειακής Διοίκησης & Τοπικής Αυτοδιοίκησης των Χωρών - Μελών της Ε.Ε. (ΕΦ Α - ΠΑ)</p> <p>17. Περιφερειακή Πολιτική και Πρακτική στην Ελλάδα και την ΕΕ (ΕΦ Β - ΠΑ)</p> <p>18. Διεθνείς και Ευρωπαϊκές Οικονομικές Σχέσεις (ΕΦ Α - ΣΕ)</p> <p>19. Η Σύγχρονη Ελληνική Εξωτερική Πολιτική, η ΕΕ και ο Κόσμος (ΕΦ Α –ΣΕ)</p> <p>20. Η Νέα Επικοινωνιακή Πολιτική της ΕΕ και ο Ρόλος του Στελέχους Επικοινωνίας (ΕΦ Α – ΣΕ)</p> <p>21. Διεθνές Σύστημα, ΕΕ και Ελληνική Εξωτερική Πολιτική (ΕΦ Α – ΣΕ)</p> <p>22. Τουρισμός και Κοινοτικά Προγράμματα (ΕΦ Α – ΤΟΑ)</p>		
ΙΘ'	ΟΧΙ	<p>1. Ευρωπαϊκό Πολιτικό Σύστημα (ΚΦ)</p> <p>2. Διαμόρφωση & Υλοποίηση Ευρωπαϊκής Πολιτικής (ΕΦ Α, ΓΔ)</p> <p>3. Κοινοτικός Προϋπολογισμός (ΕΦ Α, ΓΔ)</p> <p>4. Δημόσιες Επενδύσεις & Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης (ΕΦ Α, ΓΔ)</p> <p>5. Κοινωνική Ευρώπη: Θεμελιώδεις έννοιες, θεσμοί και Μοντέλα Κοινωνικής Πολιτικής (ΚΔΟΚΠ, ΕΦ Α)</p>	ΟΧΙ	24

		<p>6. Διεθνές και Ευρωπαϊκό Δίκαιο Κοινωνικής Ασφάλισης (ΚΔΟΚΠ, ΕΦ Α)</p> <p>7. Ευρωπαϊκές Πολιτικές Απασχόλησης (ΚΔΟΚΠ, ΕΦ Α)</p> <p>8. Κοινωνική Ευρώπη: Θεμελιώδεις Αρχές & Θεσμοί Κοινωνικής Πολιτικής (ΕΦ Α, ΠΔΥΥ)</p> <p>9. Ευρωπαϊκή Ένωση: Εσωτερική Αγορά - Συνοδευτικές Πολιτικές & Κοινή Εμπορική Πολίτικη (ΕΦ Α, ΟΕΥ)</p> <p>10. Συγκριτική Παρουσίαση Συστημάτων Περιφερειακής Διοίκησης & Τοπικής Αυτοδιοίκησης Των Κρατών-Μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΦ Α, Περιφ.Δ)</p> <p>11. Τεχνικές Σχεδιασμού, Διαχείρισης & Αξιολόγησης Επιχειρησιακών Προγραμμάτων (ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ & ΤΟΜΕΑΚΩΝ) (ΕΦ Α, Περιφ.Δ)</p> <p>12. Διεθνείς & Ευρωπαϊκές Οικονομικές Σχέσεις (ΕΦ Α, ΣΓΕ)</p> <p>13. Η Σύγχρονη Ελληνική Εξωτερική Πολίτικη, η ΕΕ. & ο Κόσμος (ΕΦ Α, ΣΓΕ)</p> <p>14. Προσομοίωση του Ρολού των Εθνικών Διοικήσεων στο Πλαίσιο Κοινοτικών Διαβουλεύσεων, Διαπραγματεύσεων & Επιτροπολογίας (ΕΦ Β, ΓΔ, Εργαστήριο)</p> <p>15. Διαχείριση Προϋπολογισμού Έργων Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης/Κ.Π.Σ. (ΕΦ Β, ΓΔ, Εργαστήριο)</p> <p>16. Ευρωπαϊκές & Εθνικές Στρατηγικές Απασχόλησης (ΚΔΟΚΠ, ΕΦ Β, Εργαστήριο)</p> <p>17. Υλοποίηση Περιφερειακών Πολιτικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΦ Α, Περιφ.Δ , Εργαστήριο)</p> <p>18. ΣΥΣΤΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ & ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΕΡΓΩΝ</p>		
--	--	--	--	--

		<p>ΣΥΓΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΟΥΜΕΝΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΕΝΩΣΗ (ΕΦ Α, Περιφ.Δ , Εργαστήριο)</p> <p>19. Η ΝΕΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ Ε.Ε. & Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥΣ ΣΤΕΛΕΧΟΥΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ – Η ΜΟΝΑΔΑ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ & ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΤΗΣ Ε.Ε. (ΕΦ Α, ΣΓΕ, Εργαστήριο)</p> <p>20. ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ & ΚΟΙΝΟΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ (ΕΦ Α, ΤΟΑ, Εργαστήριο)</p>		
Κ'	ΟΧΙ	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ευρωπαϊκό Πολιτικό Σύστημα (ΚΦ) 2. Κοινωνική Ευρώπη: Θεμελιώδεις έννοιες, θεσμοί και Μοντέλα Κοινωνικής Πολιτικής (ΕΦ Α- ΚΔ) 3. Διεθνές και Ευρωπαϊκό Δίκαιο Κοινωνικής Ασφάλισης (ΕΦ Α- ΚΔ) 4. Ευρωπαϊκές Πολιτικές Απασχόλησης (ΕΦ Α- ΚΔ) 5. Κοινωνική Ευρώπη: Θεμελιώδεις Αρχές & Θεσμοί Κοινωνικής Πολιτικής (ΕΦ Α- ΚΔΥΥ) 6. Ευρωπαϊκή Ένωση Και 4η Προγραμματική Περίοδος (ΕΦ Α- ΠΔ) 7. Σύστημα Διοίκησης και Διαχείρισης Συγχρηματοδοτούμενων Έργων (ΕΦ Α- ΠΔ) 8. Σύστημα Διοίκησης Και Διαχείρισης Συγχρηματοδοτούμενων Έργων ΕΣΠΑ (ΕΦ Β – ΓΔ, ΚΔ, ΚΔΥΥ) 9. Θεσμοί της περιφερειακής διοίκησης & τοπικής αυτοδιοίκησης στην Ελλάδα - συγκριτική παρουσίαση συστημάτων περιφερειακής διοίκησης & τοπικής αυτοδιοίκησης των κρατών - μελών της Ε.Ε. (ΕΦ Α- ΠΔ) 10. Η ελληνική εξωτερική πολιτική και η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΦ 		24

		<p>A- ΣΕ)</p> <p>11. Τουρισμός & Κοινωνικά Προγράμματα (ΕΦ Α- ΤΟΑ)</p> <p>12. Δημόσιες Επενδύσεις & Κοινωνικός Προϋπολογισμός (ΕΦ Α- ΓΔ)</p> <p>13. Ανάλυση Δημόσιας Πολιτικής (ΕΦ Α – ΓΔ) (1 υποενότητα)</p> <p>14. Προσομοίωση του ρόλου των εθνικών διοικήσεων στο πλαίσιο κοινωνικών διαβουλεύσεων, διαπραγματεύσεων & επιτροπολογίας (ΕΦ Β – ΓΔ)</p>		
ΚΑ'	ΟΧΙ	<p>1. Ευρωπαϊκή Ένωση και Πολιτικές (ΚΦ)</p> <p>2. Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς (ΚΦ)</p> <p>3. Κοινωνική Ευρώπη: Θεμελιώδεις Αρχές και Θεσμοί Κοινωνικής Πολιτικής (ΕΦ Α – ΚΔΥΥ)</p> <p>4. Οργάνωση συστημάτων υγείας και συγκριτική πολιτική υγείας (ΕΦ Α – ΚΔΥΥ)</p> <p>5. Κοινωνικός Προϋπολογισμός (ΕΦ Α - ΓΔ)</p> <p>6. Εθνική Διοίκηση και Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση (ΕΦ Α - ΓΔ)</p> <p>7. Ανάλυση Δημόσιας Πολιτικής (ΕΦ Α – ΓΔ) (1 υποενότητα)</p> <p>8. Σύστημα Διοίκησης και Διαχείρισης Συγχρηματοδοτούμενων Έργων (ΕΦ Β- ΚΔΥΥ, ΚΔΟΚΠ – εργαστήριο / μάθημα)</p> <p>9. Σύστημα Διοίκησης και Διαχείρισης Συγχρηματοδοτούμενων Έργων ΕΣΠΑ (ΕΦ Β- ΓΔ, ΠΔ)</p> <p>10. Κοινωνική Ευρώπη: Θεμελιώδεις έννοιες, θεσμοί και Μοντέλα Κοινωνικής Πολιτικής (ΕΦ Α- ΚΔ)</p> <p>11. Διεθνές και Ευρωπαϊκό Δίκαιο Κοινωνικής Ασφάλισης (ΕΦ Α- ΚΔ)</p> <p>12. Εθνικές και Ευρωπαϊκές Πολιτικές Απασχόλησης (ΕΦ Α- ΚΔ)</p>	ΟΧΙ	20

		<p>13. Θεσμοί της περιφερειακής διοίκησης και τοπικής αυτοδιοίκησης στην Ελλάδα – Συγκριτική παρουσίαση συστημάτων περιφερειακής διοίκησης και τοπικής αυτοδιοίκησης των κρατών μελών της ΕΕ (ΕΦ Α – ΠΔ)</p> <p>14. Η ελληνική εξωτερική πολιτική και η ΕΕ (ΕΦ Α – ΣΕ)</p> <p>15. Τουρισμός και Κοινωνικά Προγράμματα (ΕΦ Α – ΤΟΑ)</p> <p>16. Προσομοίωση του ρόλου των εθνικών διοικήσεων στο πλαίσιο κοινοτικών διαβουλεύσεων, διαπραγματεύσεων & επιτροπολογίας (ΕΦ Β – ΓΔ)</p>		
ΚΒ'	ΟΧΙ	<p>1. Ο ενωσιακός ρόλος της εθνικής δημόσιας διοίκησης (ΚΦ)</p> <p>2. Δημόσιες Επενδύσεις και ΕΣΠΑ (ΚΦ)</p> <p>3. Στοιχεία ευρωπαϊκού δικαίου και ευρωπαϊκοί θεσμοί (ΚΦ)</p> <p>4. Προγραμματισμός έργων ΕΣΠΑ (ΕΦ – Α)</p> <p>5. Διαχείριση έργων ΕΣΠΑ (ΕΦ – Α)</p>	ΟΧΙ	17
ΚΓ'	ΟΧΙ	<p>1. Ευρώπη 2020 και Στρατηγικές Κατευθύνσεις 2014-2020 (ΕΦ – Α)</p> <p>2. Διαχείριση Συγχρηματοδοτούμενων Έργων (ΕΦ – Α)</p> <p>3. Οργάνωση Συστημάτων Υγείας και Συγκριτική Πολιτική Υγείας (ΕΦ – Α)</p> <p>4. Η Εθνική Δημόσια Διοίκηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Διαμόρφωση και Υλοποίηση Πολιτικών (ΕΦ – Β)</p>	ΟΧΙ	21

ΚΔ'	ΝΑΙ	<ol style="list-style-type: none"> 1. Η Εθνική ΔΔ στο πλαίσιο της ΕΕ (ΚΦ) 2. Το εταιρικό σύμφωνο για το πλαίσιο ανάπτυξης και διοίκηση συγχρηματοδοτούμενων έργων (ΚΦ) 3. Μορφές διακυβέρνησης στην Ελλάδα και την ΕΕ (ΕΦ Α) 4. Κοινωνική Ευρώπη (ΕΦ Β) (Χ2) 5. Διεθνές και ευρωπαϊκό δίκαιο κοινωνικής ασφάλισης (ΕΦ Β) 6. Ευρωπαϊκές και εθνικές πολιτικές απασχόλησης 7. Διαχείριση του Ευρωπαϊκού Ταμείου Ασύλου, Μετανάστευσης και Ένταξης (ΕΦ Β) 8. ΕΕ – Εσωτερική αγορά – συνοδευτικές πολιτικές και ΚΑΠ (ΕΦ Β) 9. Οικονομική, θεσμική και πολιτική συγκρότηση της ΕΕ (ΕΦ Β) 10. Διεθνείς και ευρωπαϊκοί θεσμοί (ΕΦ Β) 11. Διεθνείς, ευρωπαϊκοί και εθνικοί ΜΚΟ (ΕΦ Β) 12. Διεθνείς και ευρωπαϊκές οικονομικές σχέσεις (ΕΦ Β) 13. Αξιοποίηση δικτύων της ΕΕ (ΕΦ Β) 14. Προσομοίωση του ρόλου των εθνικών διοικήσεων στο πλαίσιο των ενωσιακών διαβουλεύσεων, διαπραγματεύσεων και επιτροπολογίας (ΕΦ Β - εργαστήριο) (Χ2: ΓΔ, ΔΕΥ) 	ΝΑΙ	24
ΚΕ'	ΝΑΙ	<ol style="list-style-type: none"> 1. Η Εθνική ΔΔ στο πλαίσιο της ΕΕ (ΚΦ) 2. Δημοσιονομική πολιτική και πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής (ΚΦ) 3. Το εταιρικό σύμφωνο για το πλαίσιο ανάπτυξης και διοίκηση συγχρηματοδοτούμενων έργων (ΚΦ) 4. Κοινωνική Ευρώπη (ΕΦ Β) (Χ2) 	ΝΑΙ	39

		<p>5. Διεθνές και ευρωπαϊκό δίκαιο κοινωνικής ασφάλισης (ΕΦ Β)</p> <p>6. Ευρωπαϊκές και εθνικές πολιτικές απασχόλησης</p> <p>7. Διαχείριση του Ευρωπαϊκού Ταμείου Ασύλου, Μετανάστευσης και Ένταξης (ΕΦ Β)</p> <p>8. Διεθνές και Ευρωπαϊκό Οικονομικό και Εμπορικό Σύστημα</p> <p>9. Οικονομική, θεσμική και πολιτική συγκρότηση της ΕΕ (ΕΦ Β)</p> <p>10. Διεθνείς και ευρωπαϊκοί θεσμοί (ΕΦ Β)</p> <p>11. Διεθνείς, ευρωπαϊκοί και εθνικοί ΜΚΟ (ΕΦ Β)</p> <p>12. Διεθνείς και ευρωπαϊκές οικονομικές σχέσεις (ΕΦ Β)</p> <p>13. Αξιοποίηση δικτύων της ΕΕ (ΕΦ Β)</p> <p>14. Προσομοίωση του ρόλου των εθνικών διοικήσεων στο πλαίσιο των ενωσιακών διαβουλεύσεων, διαπραγματεύσεων και επιτροπολογίας (ΕΦ Β - εργαστήριο) (Χ2: ΓΔ, ΔΕΥ)</p>		
--	--	---	--	--

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ : ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΑΠΟΦΟΙΤΩΝ

Το ερωτηματολόγιο είναι διαθέσιμο στην ολοκληρωμένη μορφή του στην παρακάτω ιστοσελίδα: <https://ekdda.questionpro.com/>

Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης

Τίτλος μελέτης: «Η διαδικασία σύγκλισης της ελληνικής δημόσιας διοίκησης με τα Ευρωπαϊκά πρότυπα μέσα από τα προγράμματα σπουδών της ΕΣΔΔΑ»

Σύντομη περιγραφή: Στόχος της μελέτης είναι η διερεύνηση της συμβολής της παρεχόμενης από την ΕΣΔΔΑ εκπαίδευσης στην εξοικείωση των εκπαιδευόμενων επιτελικών στελεχών της εθνικής διοίκησης με τις διαδικασίες παραγωγής πολιτικής της ΕΕ.

Μεθοδολογικά, αυτό υλοποιείται με δύο τρόπους: πρώτον, μέσω σχετικού ερωτηματολογίου που απευθύνεται σε αποφοίτους της ΕΣΔΔΑ και δεύτερον, μέσω της ανίχνευσης και αξιολόγησης στα προγράμματα σπουδών της ΕΣΔΔΑ των εκπαιδευτικών δράσεων εκείνων που συμβάλλουν προς την εν λόγω κατεύθυνση.

Σκοπός ερωτηματολογίου	Το παρόν ερωτηματολόγιο έχει ως στόχο να καταγράψει τις εκτιμήσεις των αποφοίτων της ΕΣΔΔΑ σχετικά με τη συμβολή της εκπαίδευσης που έλαβαν στην ΕΣΔΔΑ στην εξοικείωσή τους με τις διαδικασίες παραγωγής και εφαρμογής πολιτικής της ΕΕ. Συγκεκριμένα διερευνά: <ul style="list-style-type: none">• την επάρκεια της παρεχόμενης εκπαίδευσης της ΕΣΣΔΑ όσον αφορά την ικανότητα των αποφοίτων να χειρίζονται αποτελεσματικά τα ευρωπαϊκά θέματα• τη συμβολή των προγραμμάτων σπουδών της ΕΣΔΔΑ στη διαδικασία σύγκλισης της ελληνικής δημόσιας διοίκησης με τα ευρωπαϊκά πρότυπα
Ομάδα - στόχος	Απόφοιτοι Εθνικής Σχολής Δημόσιας Διοίκησης (25 σειρές: Α- ΚΕ)

ΣΧΕΔΙΟ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ

Εκπαιδευτική Σειρά ΕΣΔΔΑ

Τμήμα Εξειδίκευσης

Συνάφεια τωρινής Ναι
/παρελθούσας θέσης με Όχι
Ευρωπαϊκά θέματα

1. Εκτιμάτε ότι ο αριθμός των μαθημάτων / εργαστηρίων Ευρωπαϊκού προσανατολισμού σε σχέση με το σύνολο του προγράμματος σπουδών ήταν...

- Πολύ χαμηλός
- Χαμηλός
- Μέτριος
- Υψηλός
- Πολύ υψηλός

2. Η Πρακτική άσκηση εξωτερικού/εκπαιδευτικές επισκέψεις σε φορείς της ΕΕ ήταν χρήσιμη/ες για την εξοικείωσή σας με τις διαδικασίες παραγωγής και υλοποίησης πολιτικών της ΕΕ σε βαθμό ...

- Πολύ χαμηλό
- Χαμηλό
- Μέτριο
- Υψηλό
- Πολύ υψηλό
- Δεν προβλέπονταν/δεν έγιναν

3. Αν έχετε εργαστεί σε φορείς/όργανα της ΕΕ (εθνικοί εμπειρογνώμονες, πρακτική άσκηση, κ.λπ.), εκτιμάτε ότι οι γνώσεις που λάβατε στην ΕΣΔΔΑ ήταν επαρκείς για την ανταπόκρισή σας στα σχετικά καθήκοντα?

- Καθόλου
- Λίγο
- Αρκετά
- Πολύ
- Απολύτως
- Δεν έχω απασχοληθεί

4. Αν κατά τη διάρκεια της σταδιοδρομίας σας στην ελληνική διοίκηση έχετε συμμετάσχει σε ομάδες εργασίας ή άλλες επιτροπές σε επίπεδο ΕΕ, εκτιμάτε ότι οι γνώσεις που λάβατε στην ΕΣΔΔΑ ήταν επαρκείς για την ανταπόκρισή σας στα σχετικά καθήκοντα;

☐	Καθόλου
☐	Λίγο
☐	Αρκετά
☐	Πολύ
☐	Απολύτως
☐	Δεν έχω απασχοληθεί

5. Αν κατά τη διάρκεια των σπουδών σας στην ΕΣΔΔΑ διδαχθήκατε για τα συστήματα άλλων κρατών-μελών ή ήρθατε σε επαφή με εκπροσώπους της δημόσιας διοίκησης άλλων κρατών μελών, οι γνώσεις που αποκομίσατε σας βοήθησαν στην άσκηση των καθηκόντων σας;

☐	Καθόλου
☐	Λίγο
☐	Αρκετά
☐	Πολύ
☐	Δεν διδαχθήκαμε/ δεν ήρθαμε σε επαφή με άλλα διοικητικά συστήματα

6. Ποιες από τις παρακάτω αρχές συζητήθηκαν στο πλαίσιο των σπουδών σας στην ΕΣΔΔΑ?

☐	Αφοσίωση στην Ευρωπαϊκή Ένωση και τους πολίτες της
☐	Ακεραιότητα
☐	Αντικειμενικότητα
☐	Σεβασμός προς τους συναδέλφους και τους πολίτες
☐	Διαφάνεια
☐	Καμία από τις παραπάνω
☐	Άλλο (παρακαλώ αναφέρετε)

7. Γενικά, πόσο η εκπαίδευση στην ΕΣΔΔΑ σας εξοικείωσε με τις διαδικασίες παραγωγής και εφαρμογής πολιτικών της ΕΕ;

☐	Καθόλου
☐	Λίγο
☐	Αρκετά
☐	Πολύ
☐	Απολύτως

8. Θεωρείτε ότι η ΕΣΔΔΑ έχει συμβάλει στον εκσυγχρονισμό της δημόσιας διοίκησης?

☐	Καθόλου
☐	Λίγο
☐	Αρκετά
☐	Πολύ
☐	Πάρα πολύ

9. Συμπληρώστε οποιοδήποτε άλλο σχόλιο θεωρείτε σχετικό με τη συμβολή της παρεχόμενης από την ΕΣΔΔΑ εκπαίδευσης στην εξοικείωσή σας με τις διαδικασίες παραγωγής και υλοποίησης πολιτικών της ΕΕ.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ : ΛΙΣΤΑ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΩΝ

1. Ανδρονόπουλος Βασίλης, Ειδικός Γραμματέας της Προεδρίας της Δημοκρατίας.
2. Δημητρούλια Ξανθίπη (Τιτίκα), Αναπληρώτρια Καθηγήτρια ΑΠΘ, Διευθύντρια ΕΣΔΔΑ.
3. Καμτσιδου Ιφιγένεια, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια ΑΠΘ, Πρόεδρος ΕΚΔΔΑ.
4. Μακρυδημήτρης Αντώνιος, Καθηγητής, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης, ΕΚΠΑ.
5. Παναγιωτόπουλος Θεμιστοκλής, Καθηγητής στο Τμήμα Πληροφορικής του Πανεπιστημίου Πειραιά.
6. Πασσάς Ανάργυρος, Αναπληρωτής Καθηγητής Κρατικής Διοίκησης και Ευρωπαϊκής Ενοποίησης του Τμήματος Διεθνών, Ευρωπαϊκών και Περιφερειακών Σπουδών του Παντείου Πανεπιστημίου και κάτοχος Jean Monnet Chair in Public Administration & European Integration.
7. Σπανού Καλλιόπη, Καθηγήτρια, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης του ΕΚΠΑ.
8. Χάλαρης Ιωάννης, Καθηγητής Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής.